

BORBÉLY SZILÁRD (1963–2014)

AETERNITAS (2)

Az Örökké-valóságot
elfelejteném:
olyan, mint az élet,
hosszú és kemény.

Jön egy ember délről,
vállán van kereszti,
kérdézetik tőle:
„Honnan vetted ezt?”

Nem felel, ha kérdik,
mért nem teszi le,
csak viszi magával.
Nem fér zsebibe.

Tárcájába tenné,
oda se lehet;
számolja a pénzét:
„Ezer, ezeregy...”

Nyelve alá tenné,
mert kérdik néha:
„Te vagy a tanítvány?
Te vagy a Béla?

Vagy talán a Péter?”
Félve néz oda.
Mennie kell mindig.
Nem pihen soha.

EGYÜTT

IRODALOM * MŰVÉSZET * KULTÚRA

EGYÜTT

EGYÜTT 2015 / 6

2015
6

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG KÁRPÁTALJAI
ÍRÓCSOPORTJÁNAK FOLYÓIRATA * XIII. ÉVFOLYAM

EGYÜTT 2015/6

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata,
az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábián László* (szépirodalom, kritika)

Szerkesztők:

Csordás László (olvasószerkesztő)

Zubánics László (tanulmány)

Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967)

Pomogáts Béla irodalomtörténész

Tanácsadók:

Botlik József, Fodor Géza

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

nka

Nemzeti Kulturális Alap

MMA

MAGYAR
MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap,
a Magyar Művészeti Akadémia, a Nemzeti Kulturális Alap,
valamint a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa-Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: kmmi@swi.net.ua, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak
a KMMI honlapján: www.kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda: 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Babuskin tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737

Készült: Shark magánvállalkozás

Lapengedély száma: 3TN⁰188

A folyóiraton nyereség nem képződik

NEM JÓL LÁTOM AZ IDŐ JÁRÁSÁT

Rubato ♩ cca 63

Nem jól látom az idő járását, félrevágom kalapom állását.
lá - sát. Nem árt annak se eső, se dara,
még a jég is lepatogzik róla.

1) 2) 3a) 3b) 4) 5)
2-3. 3. 2 III. 2 V. 3. 2 IV. 3. 2-3.

*Nem jól látom az idő járását,
Félrevágom kalapom állását.
Nem árt annak se eső, se dara,
Még a jég is lepatogzik róla.*

*Udvaromon van egy vadalmafa,
Tetejében három piros alma.
Az az alma tele van féreggel,
A szeretőm tökéletlenséggel.*

*Péntek este jönnek a zsandárok,
Rámverik az aprószemű láncot.
Rámverik az aprószemű láncot,
Most már, babám, ne tarts reám számot.*

Batár, 1971, Morvái Pál, sz. 1911

TARTALOM

KULCSÁR FERENC: Isten hozzád, hazám (vers)	2
NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: Útszélen, Magyar durák (novellák)	6
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Palackba zárt üzenet (vers)	16
BARTHA GUSZTÁV: Vekker (novella)	18
NÉMETHI ANETT: Fehér, szalagok bomlanak (versek)	23
BÍRÓ JÓZSEF: Karácsony 1989, 2007, 2011. (versek)	26
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Vásártér (regényrészlet)	28
LŐRINCZ P. GABRIELLA: Zöld ág, indiánnyár, október, Oltár (versek)	39
GÁL MAGDI: Kusza család (kisregény, részlet)	42
SHREK TÍMEA: 82 rubel (novella)	49
CSORDÁS LÁSZLÓ: Szembesülve az idővel (recenzió)	51
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: A Révész Imre Társaság vendégkönyvébe (esszé)	58
DUPKA GYÖRGY: A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben (tanulmány, folytatás, VII. fejezet)	60
MARCSÁK GERGELY: A sztálini elhurcolások témája irodalmunkban (tanulmány)	101
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek	106

KULCSÁR FERENC

ISTEN HOZZÁD, HAZÁM

Balassi Bálint utolsó, ismeretlen éneke

*Nyitván fák rügyeit
szép pünkösöd közelít –
szüvem, jaj, vért virit,*

*míg ínségben írom,
ha adatik bírnom,
szerteágzó kínom.*

*Fene ötte sebem
teelődbe teszem,
adj gyógyírt, Istenem:*

*igen nagy hatalmú,
végtelen irgalmú,
ragadj ki az bajbúl.*

*Amíg ló, jó agár
csatákban körbejárt,
én lelkem velek szállt:*

*te katonád voltam,
Uram, nehéz sorban
lábadhoz omoltam,*

*seregedben jártam –
gyakran éhen, lázban
ügyedet szolgáltam.*

*Szerelmes vitézúr:
harcoltam vitézül,
jó hazámnak ékül,*

*s terheltetvén bajjal,
sötét holló hajjal
szálltam, miként karvaly:*

*tusakodás szíta,
villongás szoríta,
háború boríta –*

*irtóztató döggel,
varkocsos törökkel,
birkóztam ördöggel:*

*pokolban nagy kányák
szüvem tépték, rágták,
hordtam fátum átkát.*

*

*Szabadság, szerelem
gyógyírja s rejtelem
angyala járt velem –*

*sas voltam, szárnyaim
repíték álmaim,
nagy erős vágyaim.*

*Júlia szép kegye,
örömmek tengere
rám törvén elnye:*

*vágyva égő ajkát,
a könnyeim hajták
szerelemnek malmát –*

*az ő édes képe,
gyönyörű beszéde
holtig elkisére,*

*s gyúlván bennem ének,
mint pokol tüzének,
nem ért soha véget.*

*

*Égi-földi fényből,
épültem reményből,
magyar égett kőből:*

*bátor szív, tudomány
élesíté pennám,
derék kardom, szablyám.*

*Cselédet, kisedet,
főúrt, pórt, szenteket,
becsültem rendeket,*

*s vittem fény felé,
szépség s Isten elé,
ki röptöm engedé.*

*

*Ó, én édes hazám,
csuda évek során
perpatvarban, csatán*

*űzött engem kétség,
álnok rókanépség,
ördög, bú, szegénység.*

*Istennel pörölvén,
könyyeim törölvén
lerántott az örvény:*

*lettem kivert kufár,
versárus, lócsiszár –
elkevert nagy viszály.*

*Ím szívemben hordom
sok veszendő dolgom,
földönfutó voltom:*

*Esztergom falánál
érezem, halál vár rám,
szólítalak árván:*

*ígéret tavaszán,
virágos hold haván
Isten hozzád, hazám,*

*kérvén kéri szolgálát:
legyen eggyé orcád,
Erdély, Magyarország.*

*

*Apadván már kincsem,
foghatatlan Isten,
hozzád kell sietnem,*

*szánd keserves fejem,
fene ötte sebem,
elmenő életem:*

*legyen nyugovásom,
földbe leszállásom,
fel is támadásom.*

1594. május 25.

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY

ÚTSZÉLEN

A hajnali eső felébreszti Marcit.

Fekve marad a hitvány dikón, szakadt huzatban szürkellő lópokróc alatt. Vigyorogva hallgatja a sűrűszemű suhogást.

Éjfél óta, valahányszor gatyaszárosan kisurrant az udvarra hugyozni, szimatoló orra érzekelte a készülődő eső szagát.

„És megjött!”

Örök tompaságra kárhoztatott elméjében örvendezve serked ki a csenevész gondolat: ráérősen heverészhet, a mára tervezett nagy munka elhalasztódik, tán el is marad.

„Esőben kaszálni? Biztos nem jó a fűnek, ha lucskosan vágják rendre. Hát még a hideg eső a zember egészségének! Megfáznék, patikára menne a za csepp járandóságom.”

Mármint a rokkantsági segély, amit öccse, Kári vesz át a postástól és vág zsebre minden hónap ötödik napján.

„A kasza várjon. Majd csak eláll a zeső. Reggeli vendég hamar elmegy. Kisüt a nap, felszárad a fű, lehet dógozni.”

Az oszladozó homályban eszébe jut álma, amely kétszer is megkísértette ezen az éjszakán. Ijesztően kimeredt szemmel próbálja felidézni önmagát, ahogy álombelien pompás, vadonatúj öltönyben sétál a vasárnapi utcán, az álombeli asszonyok pedig vágyakozva megbámulják.

A csonkaságában is lehangoló tudat, hogy valójában nincsen ünnepi öltönye, hidegen hagyja. Az elméjében kavargó ködfoltok közt csámborogva úgy vélekedik, az álom is része a valóságnak, s mert szép, lehet örülni neki.

A gyönyörűségtől kicsordul a nyála, ezen a reggelen először. Észe kap, szorosra zárja a száját, megtörli a pokróc sarkával.

A zápor elvonul, a maradék felhők szétszakadoznak. Előbújik a nap, megcsillogtatja a nedves ablaküveget.

„Né, mindjárt a hasamra süt!”

Magára kapdossa gönceit, kimegy. Megkeresi a cirokseprút, lecsapja a vizet a csempével burkolt hatalmas teraszról, utána megfeji a kecskét. A tőgyemeleg, friss habos tejhez kenyeret vág, szilvalekvárt mázsol rá, meg-

eszi. Az ebédre szánt félliternyi tejet felforralja a rezsón. Ahhoz is lekváros kenyér dukál, újságpapírba csomagolva, ócska szatyorba süllyesztve.

A nagyházból nem mutatkozik senki. Megvakarja a feje búbját, ejnyézik, majd kiereszti a tyúkokat. Szemet szór eléjük, ráripakodik a felajzottan sürgölődő kakasra.

„Elébb egyél, te!”

Visszamegy a széldeszakából összetákolts kecskeólhoz, dob még villahegynyi szénát a jószág elé.

„Osztán megedd nekem, ne taposd magad alá!”

Megvárja, amíg a kecske mekegése jelzi, tudomásul vette a kioktatást, aztán magára hagyja. Célta nélkül őgyleg az udvaron.

Amikor elérkezettnek véli az időt, szatyrát a kaszanyélre akasztja, és elindult.

A Jáhondó, ahová kaszálni készül, pár száz méternyi bekötőút, mély gödrökkel csúfokodó makadám. Az utat szegélyező árokpart emberemlékezet óta nem terem jó szénának való füvet. Tele van acattal, keserűlappal, számartövisbokrokkal. A rátarti tehenes gazdák nem eresztették neki a kaszájukat, hiába mérgelődik a falu feje, hogy azt is le kell vágni, tisztán tartani az árkot. Marci kapott az alkalmon, nagy meggyőződéssel magyarázva, milyen jó lesz a jáhondói gurding az ő kecskéjének. Így lett övé a „kaszáló”. És a kecske nem panaszkodik, felzabálja a gondosan összevillázott kazlacsát.

A faluvégen túl szétriasztja az üzekedő kutyákat, szatyrát felakasztja egy csökött almafára.

„Istenem, segíts!”

A padkán kezdi, a pucér úttest szélénél, onnan halad lefelé, egészen az árok fenekéig. A levágott füvet ügyesen kikanyarítja a bokáig érő, csobogástalanul áramló vízből a partoldalra.

Átértzi a munka fontosságát, örömét leli benne. A nyála időről időre kicsordul, de nem törődik vele.

„Nincs itt Kári, hogy rámkiabáljon: töröld meg a pofád!”

Órája nincsen – miért lett volna, ha nem tud eligazodni rajta –, mégis szinte percre pontosan félóránként megáll, maroknyi fűcsomóval letörli a pengét, hozzáhúzza a fenékövet. Egyre inkább kívánja a füstölgést, de a pipatöméssel való bíbelődést elodázza.

„Majd. Ha levágom ezt a zoldalt. Akkor leülök, rágyújtok.”

Jócskán magasra hág már a nap az égi mezőn, mikor a kasza hegye megtorpan. Marci beledermes a mozdulatba, meghajolva bámul maga elé.

„A zanyját. Egy táska!”

Bőrtáska, két hatalmas csattal, erős füllel. Egyik sarka belóg a sárgászavaros vízbe, épp csak annyira, hogy a nikkelezett sarokszegély csillogása a felszínre világoljon, már-már elvakítva a szemet.

A kasza élével húzza közelebb. A sima felületről lefut a víz, s az a néhány csepp, ami rajta marad, párologni kezd a tűző napfényben.

Leteszi a kaszát, körülnéz. Nem lát senkit. Odakuporodik a táska mellé.

„Kié lehet?”

„Itt felejtették?”

„Elhajították?”

„De prima táska!”

„Mi van benne?”

Kinyújtja a kezét, magához veszi.

„Jó lesz a szatyor helyett. A zúgyis elnyúvódott.”

Engedetlen ujjai sokáig babrálják a csattal. Amikor sikerül felpattintania mind a kettőt, kinyitja a táskát, belenéz.

Őszborostás arca nyálcsordító vigyorgássá torzul.

„Egy csomó pénz!”

Bugyután araszoló képzelete megtáltosodik, csámpásan vágatni kezd a középpontot megtestesítő táska körül.

„A zanyját! Gazdag lettem! Sok e za pénz. Vajon mennyi?”

Elodázhatatlan szükségét érzi a hugyozásnak és a rágyújtásnak.

Miután hiányosan begombolja a sliccét, sietve tömni kezdi a pipát. A nagy igyekezetben fél maréknyi dohányt mellé szór, de rá se hederít. Felizítja a kupaktüzet, kéjesen pőfékel.

„Meg kéne számolni!”

A kötegeket kirakja a torsra. Mutatóujjával rábök a szélsőre, másik kezének hüvelykujjával pedig jelzi: egy. Aztán megérinti a következőt, és kiegyenesíti a mutatóujját: kettő. Amikor ötnél tart, újra kezdi.

Mire a többször ismétlődő mozdulatsor végére ér, belezavarodik: nem tudja, hányszor öt köteget számolt.

Előlről kezdi az egészet. Most már gyufaszálat rak egy lapulevélre, valahányszor elfognak az ujjai. Úgy okoskodik: ahány gyufaszál, annyszor öt köteg pénze van.

„Négyszer öt. Az mennyi? Hogy kell kiszámolni?”

Nem tudja, hát kifakad:

„Minek születtem bambának! Maradtam volna a zapám tökében!”

A buzgóság nem hagyja nyugton. Ismét szemügyre veszi, megforgatja a kötegeket.

„Ez piros. Rajta a kopasz fej. Tízés.”

„E za másik kettő lilás. Huszonötös.”

„E zitt zöld meg kék. Ötös. Vagy hármas?”

„Ezek a barnák a zegyesek.”

„A rossebbe, mennyi a zösszes? De jó lenne tudni! Mert a pénz számolva, a zasszony verve... Hát e za baj: se asszonyom, se tudományom a számoláshoz. A guta üsse meg!”

Töri a fejét, kit avathatna be a dologba, aki meg tudja számolni a pénzt, de nem fecsegi el a titkot.

Kárit eleve kizárja a lehetséges cinkostársak közül.

„Inkább a fia. Iskolába jár, jó feje van. És szépen szokott beszélni velem. Kári csak úgy, mint a tehénnel: ne ide, te marha, hanem amoda! Elszedné ezt a pénzt is a zutolsó cseppig. Pedig kell nekem! Hogy bármit megvehessek a boltban. Legelőször egy szép öltözet ruhát. Pont olyat, amilyet álmomban viseltem. Nem hordom többet Kári ócska culáját! Láb-beli is kell. Csizma meg bakancs. Cipő! És kalap, fehér gyolcsing. Jut rá! A zanyját: bámul majd Kári, mikor nyalkán kiöltözve megyek a templomba! A zasszonyok meg már messziről meresztik a szemüket: né, ki a za derék úriember?!”

Szétnyílik a szája, szabad folyást engedve a nyálnak. Felsőtestét ütemesen előre-hátra mozgatva ül a parton. Aztán zsebre dugja a kialudt pipát, visszarakja a pénzt a táskába. A kaszáért nyúl, hogy folytassa a munkát, ám alighogy megmarkolja a kaszanyelet, mást gondol:

„Bolond lennék kaszálni! Van pénzem, veszek szénát a kecskének. Vagy inkább eladom bitangot, a tejét már úgyis csak én iszom. Veszek helyette tehenet. Nagytőgyút, jó tejelőt. Lesz tejfel meg túró, a zasszonyok majd veszik, vizik jó pénzért. A zanyját!”

A felismerés öröme, miszerint a pénz pénzt fial, hamar elillan. Elfújja a félelem hideg szele.

„Titokban nem vehetek se ruhát, se tehenet. Mindenki látná, osztán máris nyugatnának: miből telt rá?! Kárit pláne nem hagyná a buzgóság. Széjjelhányná a vackomat, csakhogy megtalálja a pénzt. Mert abból neki semennyi se elég. És ha megtalálná, el is venné a zösszeset. Nem törődne avval, hogy ki mit lel, a zövé.”

„Akkor meg minek találtam!”

Felvinnyog, mint az oldalba rúgott eb, s kétségbeesetten nyúlik el az árokparton. Sokáig töri a fejét, hogyan maradhatna övé a pénz, de semmire sem jut. Megdühödve mordul fel:

„Ha nem lehet az enyém, ne legyen a másé se!”

Szikkadó, lábon álló kórót tördel, kupacba rakja az útszélen. A táskát a kötegekkel együtt a kupac tetejére teszi, és alágyújt. Száját összeszorítva, kimeredt szemmel nézi a felcsapó lángokat.

Borostás arcán könnyek csorognak, le az álla hegyéig, onnan a makadám otromba kövezetére.

MAGYAR DURÁK

Hát megint
 harmadmagaddal
 a járdaszélen, felhevült bazaltkövön,
 ünnepi surcod makulátlan kékje
 a templomi igehallgatás után
 megszokott mozdulattal az ülep alá,
 ülsz, ücsörögsz
 fehér gyolcsingben, fekete kisujjasban, kalapban, ahogy
 a megszentelt hetedik napon
 dukál,
 kivált a mai
 búcsúvasárnapon,
 ümm,
 Andrásnál a pakli, osztana, de
 Ignác késik, mindig
 késik,
 nyugodt egy természet, bosszantóan az, borul vagy derül, az ilyennek
 mindegy,
 gömbölyödik a pirospozsgás nyugalomban törvény szerint, ma is
 megvárhatja magát,
 jön már, befordul a főutcára, közeledik,
 Károly az öklét rázza feléje mímelt haraggal,

András keveri a lapokat, megvillan, kivirít a piros hetes,
 kezdődik hát
 így, együtt
 a sokadik parti,
 első az utolsók közül,
 hét napok múlva már
 odaát, túl a Dunán
 süt rád a nap, ümm,
 megjött a papír, szedhetitek a sátorfát, le is út, fel is az,
 esztendeig várták a fiatalok vágyakozva, most aztán
 nagy az öröm, a haddelhadd,
 készülődnek lót-fut a vő, öli a pénzt anyagba, gépekbe, amit odaát majd
 kemény forintokért
 elad,
 érti a seftet, szaporán fiadzik kezében a pénz, nemhiába pusmog a falu szája,
 jól járt vele
 a lányod,
 Rózsika, Rózsika,
 nagy kedvvel futna, menekülne ő is
 évek óta
 odatúlra,
 megáll az ész,
 hát becsülik a klinikán, a kórházban, dugdossák a zsebébe hálásan a lila-
 meg a piroshasúakat, este csak kifordítja a ridiküljéből, hogy a vő
 a padlásig magasodjék örömeiben,
 röstellnék inkább, de
 nem,
 az egy jó Istennek se, ümm,
 csupa rossz lap, nincs szerencséd,
 Károly elégedetten bazsalyog, neki jól osztott András, lehív,
 tők alsó,
 a csillagát, ennyire jól áll, ez igen,
 Ignácra várni kell, rendezgeti a lapokat, nem kapkodja el az ütést,
 nincs mese, ha tökkel üt, fel kell vened,
 kell,
 muszáj
 költözni is,

hászen ők dirigálnak, a fiatalok,
és nem vethetsz a szemükre semmit, jól bánnak veled,
takaros különszobád van a nagy házban,
igaz, hátul,
de külön tévé,
igaz, nem színes,
de az is ugyanazt mutatja,
igaz, pipázni odabent
nem szabad,
ételt kapsz rendesen, beviszi Rózsika a virágos kistálban,
igaz, egymagadban eszel, sose kívánt kényelembe számúzve,
a nyugdíj nem sok,
de a felét
nálad hagyják zsebpénz gyanánt,
cserébe csak az a dolgod,
meghúzni magadat, tenni amit mondanak, most éppen
költözni velük engedelmesen, el innen
örökre,
a biztos kicsi jót
bizonytalan, lelketlen jobbért
elhajítva,
ha netán meg,
megver az Isten,
kimegy a dolog valóban
hegyesre, vajon
vissza lehet-e csinálni az egészet,
erre nem gondol a vő,
Rózsika se,
csak te, a vén bolond,
hászen te is
jókor,
rég aláírtál minden papírt, megmásítani azokat
nem lehet, ümm,

Ignác nem üt, felmarkolja az alsót, majd ideküldi később egy rakás szar
lappal, hívd le azt a nyolcast, szabadulj meg tőle, még akkor is, ha András-
nak csemege az ilyen, rádobja a kilencest, fedi a makk hetessel, csupa szá-
mos lap, Károlynak nem gond, üti azonnal, csattanósan, kurjantással,

a fene egye meg Izrát,
bevett szokása ez, a régi orosz jegyzőt szidni, valahányszor eszébe jut,
Izra, vagyis
Izidor,
oroszból zsidó lehetett,
hájjal megkent, tökéletlen fickó, orránál fogva vezette a falu népét, de sok
istentelen dolgot művelt,
lágér, Donbász, békekölcson, kuláklista, vagyonekobbzás, kolhoz, sok egyéb,
te mégis
békén hagyod,
miért ne, hászen
rossz volt, de
régén volt,
és kibírtad, megvagy, ő meg már
a földben,
erre mondaná a kisunokád, hogy
oké, papó,
pedig nem az, mert
el kell menni,
itt kell hagyni
az udvart,
a kerttet,
a falut,
Erzsi sírját a temetőben,
Erzsi,
Istenem,
Erzsi ha élne, akkor
maradhatnátok ketten,
meglennétek a nyugdíjból, a kertből, főzne-mosna rád,
de így, egyedül
mire mennél, mire,
férfiember egymagában, rágondolni is rossz,
hászen
rágódhatsz már
ezen,
eladva a ház, a jószág, előkészítve a bútor javarésze akkurátusan
a bevonóírózáshoz, ümm,

Ignác a leggyengébb tromffal üt, alsóval fedi,
nesze neked, benne a sok semmi lap, vedd fel, mire vársz,
Károly dancs pofával vigyorog, már nyelve hegyén a verdikt, hogy azt
mondja, te vagy

a durák,

Ignác együgyűen sunyít, András tromfot hív le,

így könnyű, csupa jó lapból játszani,

de mi értelme, ha nincs

izgalom, esély a fordulatra, kikecmeregni a slamasztikából, finésszel
megfingatni az elbizakodott másikat, az a valami, nemegyszer megtetted,
most azonban semmi remény, akár fel is adhatnád, no de máris, hát még
minden szín játszik, még minden lehet, küzdj,

persze, amúgy

de nagy bolondság, Istenem,

gyerekmód ücsörögni a járdaszélen, csapkodni a koszos lapokat,

gondolnál bele inkább

a dolgok ága-bogába, ümm,

hát igen,

itt születettél,

a dolgok rendje szerint

itt kellene

meghalnod is,

elpihenni, megnyugodni Erzsi mellett,

és te

nem,

te

holtában leszel hűtlen hozzá,

hát meg,

megver az Isten, majd meglátod,

ümm,

kanyarodna ide

vissza

a Tisza, a Duna,

hozná vissza

a te országod,

hászen azt

várhatod,

a legkisebb gond is nagyobb
 odaát,
 mint rossz csősz, csak azt vigyázzák
 úgy-ahogy,
 ami megmaradt,
 ümm,
 a teljes pakli a kezekben, beteljesedett az erősebbek akarata, csapkodják
 a térdüket, a szemedbe röhögnek,
 nem ágálhatsz a megmásíthatatlan ellen,
 kiosztva a szerep, kevered és elosztod, ez a jussod, te
 bolond,
 vesztes,
 bús
 magyar durák,
 a fene egye meg Izrát.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

PALACKBA ZÁRT
ÜZENET

*Nem lehet tudni, a szelet ki vetette.
Azt se, a földet alá ki művelte,
ki öntözte fáradt vérrel, epével,
szervezte hozzá stikában a napot,
mert amint csírázni támadott kedve,
halmot kelesztett – agydaganatot.*

*Annak is anyja lett valaki. Dajkálta,
tömte genetikus izomépítőkkal,
hogy mutatós legyen már fiatalon.
Lobbiztak érte magas körökben,
szökkent is módfelett tolla és szárnya,
mit megsuhogtathat majd a Majdanon.*

*Vagy nem is vetették? Egy áldatlan reggel
tán vírusként jött a fellegekkel,
s eleve az lett küldetése,
hogy szarvai V-jelét kőbe vésse,
viszonyt kezdjen veled s velem,
hogy benniünk testesüljön meg a félelem.*

*De ne azonosítsd. Neki nem lehet arca,
nincs lakcíme, rendszáma, semmilyen kudarca,
se biometrikus útlevele.
Felleg-nagy szárnyára rá van írva,
övé a szélrózsa mind a négy szirma,
hogy tűnne már a francba! Vég vele!*

*Csontmerev alak. Még vissza sem átkoz,
de szeméből negatív nap sugároz,
hogy lúdbőrözöl, s nyelvedre ráhűl a szó.
Még ellennél vodkával tompított aggyal,*

*míg nem küld sms-t a fekete angyal,
de küld... S bizony, ezúttal nincs kibívó.*

*Mozdul a horizont, megremegnek
a donbászi tárnák, a luhanszki mennyek,
rakéta-jégvihar csap le az égből,
bekattan az elme és elsötétül,
a téren hobbant tyúk kukorékol,
a piac sűrűjében a repesz pocskékol,
s csupa vériszam, jaj, a templomi aljzat,
hol anyjából elmenekült a magzat.*

*Hogy elül a por, s a füst eloszlik,
a fenyőn tüdőcafát piroslik.
Alatta angyalfej, szeme még nyitva.
Tej, tojás, rizs a járdára borítva,
s az utcaseprő... Nincsen már lába,
mehívták őt is a mennyei bálba,
fél karja maradt csak a csatornarácson.
Azzal sem ölelsz már, bohó barátom...*

Lábjegyzet:

*Képzeltés csupán, hogy a tűzviharban álltam,
nem lennék én már odavaló.
Egy hajléktalan szellem lett tépelődő társam,
bús sóhajaiból szövődik a szó.
Ám elég lesz. Veszem fekete kabátom,
jelentésemet palackba zárom,
csak nincs szabad tenger ez árva honba',
hogy sodorná – legalább Albionba.*

BARTHA GUSZTÁV

VEKKER

Az elalvás előtt olvasott regényben az éttermi zenekar tangót játszott, azután keringőt, és közkívánatra újra keringőt, majd megint keringőt. Az író vagy tucatnyi oldalon keresztül szöszmötölt azzal, hogyan keringtek át a szombatból a vasárnapba...

Anti apó kopejka gyerektartást nem fizetett, volt mivel felvágna a szomszédok előtt. Aztán egy napon elérkezett a halálának az ideje, el bizony! Mindennek eljön az ideje.

Tiktak, tiktak...

... Szombatból a vasárnapba az óramutató járásával azonos irányban (?) a párjuk fenekét tapizó vacsoravendégek. Vajon mi végre? A jövő idő nem percmúlás hétfőtől vasárnapig, lejtmenet valcert lejtve vacak karórak ketyegésére! Ideje van a születésnek, ideje a... Ideje a... most az elmúlásnak, vagy a halálnak? A negyedik lakó szomszéd néni pontosan tudta idézni. Ideje van a táncnak... táncnak...

A könyvet nem rakta le az éjjeliszekrényre a vekker mellé. Az égve felejtett olvasólámpa fényében padlóra vetült a léghuzatban libegő narancs-sárga ablakfüggöny árnyjátéka. A negyvenes éveiben járó férfi a fagyok beálltáig a városi panellakásában szintén nyitott ablaknál aludt. Nincs egérszar a padlón. A tavalyelőtt macskalyuknyi rést fűrészelt...

Mért nem mindjárt a tetőszék gerendát!?

... Kisfűrésszel macskalyukat vágott a szobaajtó aljára, azon oszon ki-be Jakob, a sosem volt kandúr.

Tiktak, tiktak...

A családnál nem ismétlődött meg a tegnap este. Ödi józan életű családfő, jóízűen tud vacsorázni, és amint neje elmosogat, megismétlődnek a tegnap esték. A fürdőszobában a két gyerek fogat mos; szivacsra kenik a fogkrémet. Tünde az ura után zuhanyozik, és sokáig sudrálja lányos melleit a szivaccsal. A kámfor ízű változatosság része volt a lefekvés utáni tévzésnek.

A szomszédok a hagyatéki tárgyalás megkezdése előtt elújságotlák, hogy Anti apó sokszor elhessentette unokáit a kuleslyuktól, aztán ő leselkedett.

– Ű-űű, Ö-ödikém!

– Ö-öö, igen Tü-tün-dikém!

Arról is tudomások volt, hogy a gyerekszoba íróasztalánál Brigitta nem használ színes ceruzát, s a hosszú hajú és szoknyás hercegnők helyett, fekete-pasztás golyóstollával pucér Barbie babákat rajzolgat. Meg hogy a véznácska fiúnoka műanyag játékkatonái hadrendben porosodnak a szekrénypolcon! Erik pimasz kiskamasz, de eljön a nap, és ukrán katona lesz, és nem, hehehe, nem aludhat büntetlenül nővére szárítókötélről elcsent bugyijában.

Kinek mi köze hozzá!?

A könyvvel a kézben alvó férfi szobáját egy szeretetlen, törékeny asszony-ka évtizedeken át vásárolgatott: a ruhásszekrényen, az asztalon és a szobasarkokban egymásra zsuppolt könyvei uralták. Tavaly, vagy azelőtt... A sok-sok szobás családi ház másik felében, vasárnapra virradóra, nélkülözhetetlenné váltak a könyvespolcok. A vitrindíszként mutatós képzőművészeti albumokra, lexikonokra sem tartottak igényt. Brigitta és Erik szemlesütve, kezükben hordták át a gyerekszobában fellelt meséskönyveket, nem pulykavörösen és tyúkültető kasban, mint az apjuk az Anti apó megvigyázta könyvek zömét.

Zabáld Zabi!

A férfi a dióhullás idejére eső hétvégéken éjfélélig olvasott. Megtehetete. A hatályos törvény szerint, vagyis ahogyan a negyediken lakó szomszéd néni valaha megígérte, örökrésze lett a százhatvan négyzetméter hasznos lakterület fele. A padlás, a pince, a gépkocsi garázs... Felsorolni sok, mi mindennek a fele, meg a kertvégen a kilenc díófa. Anti apó fekete macskájáról nem rendelkezett a bíróság. Ennek ellenére tavaly és pont dióhullás idején hármat kölykezett Jakab, a sosem volt kandúr, s még el sem nyávíntotta magát az asztal alatt a kispárnával kibélelt tyúkültető kasban. Nem úgy Tünde a hálószoba páros ágyán:

– Ű-űű, van a-a rü-rühes macskában! An-ti apó, An-ti apó...

– Ö-öö, igen Tü-tün-dikém!

Elvégre nem semmiért mondogatta az öreg:

– Tündér, boszorkány, hehe-egyre megy!

A szomszédok megértőn bólogtattak, amint az öreg a kapu melletti lócára kiülve kitarulkozott – tanult ember, meg hát a fene tudja, mit hoz a holnap!

– A-apám d-direkt n-nem h-hagyott végrendeletet. Ö-öö, igen ő-ű volt a legnagyobb irigyünk.

– Ű-űű, Ö-ödikém!

Anti apó nem sokat hímezett-hámozott a lócán:

– Lépten-nyomom stressz-szelnek. Hadd ne mondjam, a tü-tün-tündérke baszosabb, mint a két volt menyem együttvéve!

A szomszédok nem értették, hogy mit jelent a stressz-szelés, hát ráhagyták. Antal tanult ember, szakszervezeti elnök volt a kolhozban. Az elsők között tudta meg, hogy mit, mikor és hol kell... ültetni. A kertje végén, a jókora és vékonyhájú diót bőségesen termő kilenc diófa kész vagyon!

Kopogás.

A feltámadt szél újra és újra oda koccantotta a külső ablakkeret zárkilyincét a belső ráma üvegéhez. A plafon magasban lobogó narancssárga ablakfüggöny az egész szobát benépesítette árnyaival. Bizar arcélek, görnyedt emberkék... Szellemjárás? Nagyot koppant a padlóra esett könyv. A férfi próbált felkönyökölni, de két-három kísérlet után visszazuhant párnájára, hogy foszlányokra szakadjon az álombéli rajzlap; kiradírozza végre a szemérmetlen Barbie babát! Bugyi-gatya, bal-jobb...

Zabinnak mi köze hozzá!?

... Bal láb, jobb láb, ne sasszézz, kellesd magad, mint a sarki ribanc!
Egyenes a derekad: bal-jobb...

Akkor mért dőlél folyton ágnak, sírtad végig a hétvégéket, anya?

– Jogom van hozzá!

– A szomszéd néni azt üzeni...

– Jogom van hozzá!

Anyának nem sikerült a sors elhappolta boldog időket visszasírnia.

Tiktak, tiktak...

A szomszéd néni azt üzent: hogy ideje van a szerelemnek, és ideje a gyűlöletnek... Nem a vizzálynak? Vagy mégis a gyűlöletnek? Igen, a gyűlöletnek. Mennyit bír felhalmozni egy sorsára hagyott, érzéseiben megalázott anya: hús, harminc, negyven év alatt?

Ödinek napjába se került, hogy a csatornába fojtsa a három kismacska; felhergelje a szomszédokban szunnyadozó irigységet:

– Kilenc hatalmas diófa, nem semmi a semmiért! Na mit, mit adott érte Zabi az apámnak?! Amit nektek, egy pohár vizet se!

A vekkeler anya ajándéka.

A negyediken lakó szomszéd néni a járási ügyészség bérlistáján titkár-nőként szerepelt, valójában magyar tolmácsként dolgozott. Három macskája volt és nagy szíve. Macskáik ki-be jártak a bejárati ajtó aljára vágott macskalyukon, és bekérőzhettek a szomszéd lakásokba egerészni.

Tiktak, tiktak...

Ödi sem sokat hímezett-hámozott a lócán:

– Ha nincs a vén szuka, és nem zsarolja apámat azzal, hogy a pártkönyvé-

be, az állásba kerül, ha nem ír alá, a bűdös életbe nem vette volna nevére, ki se tudja, kinek a kölykét! Hogy tudjátok, minden kurva potyaleső!

Anya a városi kommunális osztály könyvelőjeként ment nyugdíjba.

Anya fejében órák ketyegtek. A hivatal ideje, a házimunka ideje, a bevásárlás ideje... Sürgette az idő. S mégis, ha szomszéd néni nem fogja a sort az alagsori üzletben, olykor még kenyeret se érkezett volna vásárolni. A lakásban sem ért rá: port törölt, padlót súrolt és főzött késő estig, míg csak haza nem tért a városi parkból huligánná váló fiacskája. Mért lenne jobb, mint az apja? A negyediken lakó szomszéd néninek más volt a véleménye: nem hallgatni, beszélni kell előtte Antalról! Kiskamasz, és hogy nem a golya hozta, hanem a szerelem ideje, azt már tudja. Az előzményeket meg a továbbiakat a lépcsőházi szomszédoktól kicifrázva – újúj, de még hogy! –, kérdés nélkül megtudhatja.

– Legyen jobb, mint az apja?

– Minimum.

Hallgatóztam, anya, akaratlanul. A szomszéd néni megszokta, hogy a bírósági tárgyalásokon tolmácsolnia kell, nem suttoгна.

Tiktak, tiktak...

Egyik este, miután beállítottad és felhúztad a vekkert, végre elkezdted mesélni azokról az időkről, amikor apával még együtt vettétek számba a napokat. Tőled tudom, hogy Brezsnyev ideje alatt a sarki ajándékboltban, a giccses művirág csokrokon és ébresztőórán kívül nemigen lehetet mást kapni. Kettőt vásároltál, két órát, egyet magadnak, egyet apának: ahány percmúlás megannyi utánad vágyódó szívdobbanás. Hogy hol és kitől hallottad, nem akartad megmondani.

Kopogás.

Nem szellemjárás, Ödi állt az ajtóban.

– Nem járhat az óra, nem, én szedtem szét. Gyerkőc koromban – motyogta, majd előre nyújtotta mindkét kezét. – Ezzel a két kezemmel.

A jövő mozgásba lendült múlt, a jelen csak görnyedt percmemberkék árnyjátéka a falon, vagy a táncpartnert tapizók táncija. Az ágyban fekvő férfi felkönyökölt, s hol az ajtóban remegő nagydarab férfira, hol az éjjeliszekrényen álló, egykedvűen tiktakoló vekkere pillantott.

– Az óra fogaskerekeivel pörgettyűst játszottam a betonjárdán. Az acélrúgóval nem igazán tudtam mit kezdeni...

Ödi leengedte a kezét, és az álmatlanul, maga emésztéssel eltöltött idő alatt megnyúlt arcéle kezdte visszanyerni formáját. Az este alig evett, és Tündike se

sudrálta a szivaccsal fél óráig a kebleit. Nem éreződött a kámforillat. Brigitta, a gyerekszobában, hercegnőt rajzolt, színeset, és Erik a szőnyegen végre csatába vitte műanyag játék katonáit. Valahogy... valahogy semmi de semmi nem volt ugyanaz, mint máskor. Az ágyon könyöklő férfi balra pislantott, s mintha felcsillant volna az éjjeliszekrényen álló vekker számlapüvege.

– Nem úgy gondoltam tegnap reggel, dehogyan akartam... izé, kisajátítani a fele házpadot. Használhatod az egészet, a felszedett diót nyugodtan széte-rítheted száradni, mint a tavaly, vagy azelőtt. Végére... Nem lehet, lehetetlen! Az ócska lomok között, csak úgy, vaktára rálelni... Lehetetlen! – Ődi az éjjeliszekrényhez lépett, felvette, forgatta, vizsgálgatta, majd remegő kézzel visszatette helyére az öreg ébresztőórát. – Ugyanaz! A végén még Tündének lesz igaza: visszajár az öreg lelke és belebújik mikor mibe.

A padon porosodó lom halomban az ember azt a tárgyat leli meg vaktában, amit maga tesz oda. Mert ideje van a szeretetnek... A negyedik lakó szomszéd néni pontosan tudta idézni.

Anya nem véletlenül vásároltál egyszerre két vekkert: egyet magadnak, egyet apának, ugye?

– Itt hagyok két zsák diót, jön a karácsony, az újév... – szólalt meg az ágyon könyöklő férfi. Ődi válasz helyett lehajolt, felvette a padlón heverő könyvet, és óvatosan letette az éjjeliszekrényen álló vekker mellé.

Nagybereg, 2015.

FEHÉR

I.

*csöndek – üveghegy, lárma –
álom héjából kibomló
fehér árny, simuló...
mióta vagyok árva?
„nem számít, túrd el,
kérdezni nem való.”*

II.

*(nagy kendő – betakar
holdudvar – a fehér –
a dalok, a mesék,
tündér suhanás –
kagylóba zárt
tenger moraja –
a halhatatlan valami...
léleknék szoktuk mondani).*

III.

*és szembe süt a nap –
feketén, hidegen,
de a kéz
fehéren simogat,
mégis árva és idegen.*

*gyűródés, vasalás,
ráncok az ingen,
ráncok anyám mosolyán,
fél szemmel lesem,
hogy kapkodja fel
kövek közül a jövőt,
a kisdetek mosolyát,
a kukoricaszemeket –
fél szemmel, istenem.*

IV.

*csilingelő vizek
apró nevetései,
a legtisztább víz –
a legtisztább ének.
de örvény rántja el tőlem,
köténye széle tépett,
nem lesz már semmi
ugyanúgy...félek.*

*minden fekete, idegen,
ideleln fázom.
ideleln vannak
megfogyatkozva,
kiéhezten,
koldusok szeméből
kipergő álmok,
üveghegy a lárma közepén,
kagylóba zárva
tengermoraj,
szívek robaja.*

V.

*kendője foszlik,
továbbkacagja magát
az időn, tovább
a vámszedő halálon.
fehéren őriz,
fentről mosolyog,
titkos, lobogó
fényugarak szemei.
istenem... fehéren őriz.*

szalagok bomlanak...

*Az est olyan volt, mint az ében,
fekete fáklyaláng kezében,
a háztetőig nőtt az árnyék,
s az alkony, mint egy némajáték:
felhők bíborba mártott ujja
a nap a csendtől megvakulva
a rét, a tóba hulló erdő
holdszemű éjből felderengő
viasz-csomó, tűztestű sárkány,
lobogva nyargal át a járdán.*

*Már érkezik fekete lábakon,
a hold mögül süvölt a fájdalom,
szilaj küzdelem alatt felnyerít,
útját sziklák keresztezik.
Sötét utcák kövein bolyong,
körötte csend, csak néha-néha zsong
egy lámpabúra a terek között,
csomóssá dagad fénye in a köd.
Megáll egy percre, minden elmerül,
tékozló fénye cseppfolyósra hül.*

*Szalagok bomlanak a hold alatt,
feszes zsinórnak képzeled magad,
eltépődsz, átfeszülsz a tárgyakon,
s a néma súlytalanságban hagyom,
hogy eltépj, megfeszíts, kint okozz,
s halott csillagként fölöttem forogj.*

BÍRÓ JÓZSEF

KARÁCSONY

1989

...
mit eszünk - ? -
- kérdezi a Lányom -
... :
násztáncukat lejtő ...
alkonyi ... fényeket
- f e l e l e m -

KARÁCSONY

2007

... csapzott – öregasszony ...
(- lehetne ANYÁM is ! -)
ö l é b e n ...
rongyos ... koszlott – kötény
... kék vasfazék ...
[- a lyukas ... fazékban
— : barackmag ... dió
... maréknyi – mazsola -]
gumicsizmája ... szárán ...
: m é s z m o h a

... s ha ... majd eljő ...
(- ha valóban eljő ! -)
a ...
h a j l é k t a l a n o k
... MEGVÁLTÓ – KRISZTUSA ...
jut tá'n ... más is ... :

[- fagyott – ... – alma ...
penész – szagú ... féreg –
rágta – ... – száraz – kenyér
... alamizsna – ... – fillér -]

JÓLTÁPLÁLTANGYALOK

...
frisskalácsillata

KARÁCSONY

2011

ülök a parton – ... – porhóban
: - [*árvultan / reszketeg*] -

sehol egy donor – ... – dinnyehéj
: - [*szívfényem / ellobban*] -

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

VÁSÁRTÉR

(RÉSZLET)

***

Nagymama legfiatalabb húga, Bözsi néni Pesten lakott a Majakovszkij utca 40-ben. Ezt, akárcsak asszonynevét, hogy Molnár Istvánnénak hívják, leveleinek címezéséből tudom, melyeket meglehetősen gyakorisággal küldözgetett szeretett nővérének, amíg volt kinek.

– Levél jött. Harsányi Bözsi írt megint, úgy látom – hozta Nagyapa a postástól kapott borítékot, s már a verandán betűzni kezdte az apró, szálkás betűkkel rótt határozott utasítást, hogy Fábián Margit részére, Tiszaújlak, Vásártér, Ugocsa-megye. Hogy Szovjetunió, esetleg Kárpát-Ukrajna vagy Vinohradovói járás? Ugyan már!

– Próbálnék meg egyszer én ilyen címmel feladni egy borítékot, a beszpeka* máris itt volna értem – dohogott apám –, de egy ilyen tudatlan vénasszonyt, aki számára a visszacsatoláskor megállt az idő, a kutya sem ugat meg.

Egyszer aztán valóságos kis csodaként röppent be hozzánk a hír, hogy levelei helyett most maga Harsányi Bözsi látogat haza. Nem kellett szekeret fogadnunk, hogy elibe menjünk a vasútállomásra, nem mi voltunk a vendéglátói. De hova is tettük volna a kis földes szobakonyhában, ahol épp, hogy megfértünk öten? Róza néni, Szilágyi Antiné volt a meghívója, aki a népes Harsányi családban a testvérek sorában rögtön nagyanyám után következett. Tavasz vagy koranyár lehetett, amikor egy szilvakék szövetségstümben beállított, s én nagyon eltáthattam a számat, mert ez a nem túl idős, sudár termetű pesti asszony teljesen más volt, mint az én szerény külsejű, végtelenül egyszerű nagyanyám. Nagymamának egy kicsit nagy volt már a hasa, a házban és a ház körül Szent Györgytől Szent Mihályig mezítláb járt, lába sokszor a tehénganajtól szaglott, s itt-ott foszladozó, sötét szatén ruhájának, mert kisdolgát a kertajtó mögötti trágyadomb szélén csak úgy állva végezte, olykor állott hűgyszaga volt. Ez meg egy ondolált hajú, illatos nőszemély, aki nem is úgy köszön, ahogyan mifelénk szokás. A „Szerusz” helyett azt mondja Nagyapának, hogy „Szevasz,

---

* Beszpeka – a szovjet állambiztonsági szolgálat nem hivatalos, köznyelvi megnevezése.

sógor”, de szeretet azért mégis lehet benne, mert amikor szép kosztümös karjait széttárva átöleli szegényes külsejű testvérét, aki kora szerint akár anyja is lehetne, úgy szorítja magához, mintha már el sem tudná eresztetni, s közben – a szobaajtó mélyedéséből figyelem – szeme sarkában megcsillannak a könnyek. Nagyanyám kapkodva ülőhelyet csinál a mindenfélével telerakott szelnonon, és a vendég táskájából számomra még sosem látott dolgok kerülnek elő: Nagymamának Kék-vörös szappan, Frank kávé és egy sötét alapú flanel ruhaanyag, Nagyapának egy valódi báránybőr kucsma, meg Csongor szivar, s mikor végre engem is észrevesz, leguggol hozzám, előrenyújtott karokkal magához int, jóságosan rám néz, s azt kérdezi:

– Hát te, kié vagy?

Be tudok én már rendesen mutatkozni, rég volt, amikor a nevem iránt érdeklődőnek nyomatékosan tagolva azt feleltem, hogy Fábiján Lázló ifjú Lacika, de most nem a nevemet kérdezték, hanem, hogy kié vagyok. Hát erre mit kell mondani? Eszembe jut, hogy a „Kit szeretsz?” oktalan firtatásával gyakran kihoztak a sodromból, mert amikor azt feleltem, hogy „Anyut is szeretem és aput is”, utána a „Kit szeretsz jobban?” következett, amire az előző válasz helyett most sem mondhattam mást, de ekkor apám azzal kontrázott, hogy anyut mondtam először, biztosan őt szeretem jobban, vagy éppen fordítva, s ilyenkor már valóságosan reszkettem az idegtől. Vajon ez a „Hát te, kié vagy?” nem valami hasonló csapda akar lenni? Már mindegy, ha egyszer azt akarja tudni, hogy kié vagyok, megmondom, hisz én csak azé vagyok, aki a legnagyobb, a legerősebb ebben a házban:

– A Fábíán Lacié.

– No, ha te a Laci fia vagy, akkor neked is hoztam valamit!

S míg bal kezét könnyedén vállamon tartotta, jobbja újra a táská alját kutatta, ahonnan hamarosan nagy darab krumplicukor került elő, de lehet ott még valami, mert addig keresgélt, míg nyitott tenyerén finom mozdulattal egy szép színes, hosszúkás kartondobozt nyújtott felém.

– Vedd csak el, ez is a tied. – mondja szeretettel telve – Tudod, mi ez?

Honnan tudhattam volna, mit rejteget nekem az a csodás kis skatulya, de a lelkem majd kiugrott a helyéről, annyira kótozott a szívem.

– Nem tudom – felelem nagyra nyitott szemekkel, de Bözsi néni már nyitja a dobozát, és tenyerébe fordít belőle egy finom selyempapírba csomagolt súlyos kis tárgyat. Aztán a második csomagolást is kibontja, s felmutat egy fémesen csillogó valamit. Ajkaihoz emeli, de nem nyálazza össze, halkan fújni kezdi, s a kis szerszám szépen zengő hangokat ad.

– Szájharmonika. Vedd el, tanulj meg rajta játszani.

– Kicsi ú még ahhoz, nem kell még ennek flóta – törte szét nagyapám szava máris az ünnepélyesre sikeredett pillanatot.

Ezen én egy csöppet sem csodálkoztam, hozzászóltam már, hogy menten a rádió kapcsolójához nyúlnak, ha komolyzenét jelez a bemozdó. – Nem kell a kopera, van már belőle nyakig – lázadozik az öreg, s nem tudni, hogy most az operamuzsikát utálja igazából, vagy pedig a kooperatívákat, a szovjet típusú kereskedelmi szövetkezeteket, amelyekben kötelezően részvénnyé tettek és rendszeres illetékfizetésre köteleztek minden dolgozót.

Na de ez az ő dolga, az enyém meg az, hogy nekem is megszólaljon ez a drága kis hangszer. Jókorát fújok bele mindjárt a közepén, s még hangosabban szól, mint Bözsi néninek, de tudómból egykettőre kifogy a levegő, s azt úgy akarom pótolni, hogy el sem veszem számtól a flótát. S mit ad Isten, a mély lélegzetre a flóta ugyanazon a helyen magasabb hangot ad, mint az előbb. Ezt elpróbáltam újra és újra, az elején és a végén, s úgy elszórakoztam, hogy már a felnőttek beszélgetése sem igen érdekelt. Elkaptam azért így is egy-egy ismeretlen szót, de valós értelmüket nem tudtam megfejteni, s kérdezni, a nagyok dolgába beleszólni nem lehetett, de nem is volt érdemes. Nem baj, hazajön apu a suszterájából, és megmagyarázza, hogyan dolgozhat Bözsi néni a földalattin, meg hogy mi az a kalauz. Amikor az urát szidja, azt értem, a Gizi néném férje is részeges, de hogy a Pistát nem lehet rendre utasítani, mert a Dobi sofőrje, azt már kevésbé. Ki az a Dobi? De mit is érdekel ez engem, kimegyek inkább az utcára, megmutatom a fiúknak vadonatúj kincsemet.

Jankót vettem észre először, hozzá indultam hát egyre hangosabb flótázással. De egyszer csak elém toppan Ali, az öreg favágó, kerekarcú, málészájú fia, és kikapja kezemből a hangszert. Elkeseredetten állok útjába, nyújtózkodok a flótáért, de hasztalan minden, mert fél méterrel is magasabb nálam. Ali nyugtatni próbál:

– Ne bölgj már, visszaadom, csak megnézem!

S valóban vizsgálgatni kezdi, előbb betűzi, majd olvassa feliratát:

– Ko-hi-nor. Mi az isten ez? Nekem Veltmájszterem vót, az nagyon jó flóta, de ilyet még nem láttam.

S hogy még jobban megvizsgálhassa, bal tenyeréhez ütögetve kiveri belőle a nyálat, ahhoz a nagy szájához emeli, oda s vissza végigfutva rajta fújni kezdi. Ismerős dallam kel szárnyra, s talán már nem is sajnálom tőle annyira. Hát ezzel ilyet is lehet? Aztán jobb tenyerét teljesen ráborítva újra játssza. Így egy kicsit tompább a hangzása, de tenyere nyitogatásával és nyelvvel

cifrázza, s bár a dallam így is ugyanaz, mégis úgy hallom, mintha a háttérben egy másik, mélyebb hangszer is megszólalna. Bologh Böske, meg Elvira ezt énekelték a múltkor: Túl az Óperencián boldogok leszünk... A nagy fiúk – Balogh Feri és Jóska – is tudják, de azok mindenféle hülyeséget kevernek bele. Úgy éneklük, hogy túl az Óperencián róka csüng a fán. Ennél több azonban nem jut eszembe belőle. Ali abbahagyta a muzsikálást, két kezében még egyszer megforgatta, s ahogy dukál, most is kiverte belőle a nyálat.

– Nem rossz, nem rossz. Eladod? – kérdi mélyen a szemembe nézve, talán éppen az alkura való hajlandóságot keresve benne. – Kapsz érte egy fasza bicskát.

S könyökig zsebébe nyúlva máris elővesz egy kopott kaucsuknyelű, elköszörült pengéjű békanyúzó. Én hevesen rázom a fejem, azt hiszi, keveslem az ellenértéket, s még ráígér két fényes katonagombot. – Ezek tisztí köpenyrül valók – próbálja felszófolni az értéküket, de hiába, én csak a szép új flótámat akarom. Ali azonban tréfás kedvében lehet, mert felém nyújtja, s mire elérném, már vissza is rántja, magasra emeli, aztán újból nyújtja, s engedi, hogy megfogjam, ő azonban erősen tartja, és ismét megpróbál rávenni a cserére.

– Na, adod, vagy nem? Te még úgyse tudsz rajta játszani.

– Nem adom, nem adom, nekem hozta Harsányi Bözsi, add vissza, Ali!

– Jó' van má', jó' van má', ne bőgj, csak vicceltem – enyhült meg hirtelen a kamasz, s a flótát elengedve már odébb is állt.

Magam is meglepődtem ezen a hirtelen változáson, mert el voltam készülve akár egy hosszabb perlekedésre is. De nicsak! Amott jön apám két barna vályogkenyérrel a hóna alatt. Lábam máris sebességbe kapcsolnak, rohanok elé, hogy elújságozzam: megjött Harsányi Bözsi, és hogy megmutassam neki legújabb kincsemet.

* * *

Ha két kezemmel megfoghatom az asztallap peremét, s egy kissé nyújtózom, már egész jól végiglátok rajta, ám néhány semleges holmin kívül nincs azon most semmi érdekes. Látom azonban a Nagymama hátát, amint a varrógép fölé görnyed. Egy készülő ruha fércelését bontogatja, majd enged, vagy inkább szűkít rajta, újraférceli, az összeadandó részeket a gépfaj papucs alá helyezi, aztán rálép a pedálra. Az öreg, árvízkárosult Singer kellemetlen fémes hangon zakatol. Bizonyára rég nem kapott már gépolajat, de ez most teljesen mellékes, én most sokkal inkább a sorozatok üteme és időtartama közt próbálok valamilyen összefüggést keresni. Arra jöttem rá, hogy egy

hosszabb szakasz összedadásakor sokkal serényebb az alkatrészek munkája. Ez már nem is zakatolás, sokkal inkább kereplés. Nem ta-ta-ta-ta-ta, hanem prrrrr-prrrrr-prrrrr. Erre én jobb lábamat megemelem, lógatni kezdem, akár egy ingát, de sehogy sem tudom ráhangolni a varrógép szopora ritmusára. Annyi baj legyen, lehet itt mással is foglalkozni. Az asztal alatt, a földön szép piros nyelvét lógatva ott hűsöl a Princ kutya, azt is lehet rugdosni egy kicsit. Lábamon – a meleg nyár ellenére – barna pamutharisnyát és magas szárú cipőt viselek, de apró rúgásaimmal így is csak a kutya bundáját borzolom. Okos jószág ez a Princ, olyannyira békés, türelmes, hogy még csak rá sem mordul a haszontalan gyerekre. Beljebb húzódik inkább a habart krumplis fazék felé, amelyet nemrég emelt le a sparról, s hűlni rakott le az asztal alá nagyanyám. De rosszban járó lábam mindenképp a kutya után szeretne nyúlni, s ekkor megakad a merőkanál kilógó szárában. A fedő vészjóslóan csörömpöl, s lábam már el is merült a forró ételben. Visítok, mint a csapdába szorult pocok, hanyatt vágom magam a konyha földjén, szerencsétlenül járt lábammal kétségbeesetten rúgom a levegőt, de az irtózatosságtól így sem lehet szabadulni. A szobából kirohan anyám, aki az éjszakai műszak után még pihenni próbált volna, és csaknem a szíve szakad ki, hogy látja földön vergődő kisfiát. Nagymama is ott topog, forog tehetetlenül, de anyám hamar észbe kap, s már bontogatja, lazítja remegő kézzel a habart ételtől lucskos cipőm fűzőjét. A lábbelitől szabadulva egy pillanatra megkönnyebbülök, talán a fájdalom is csitult egy lehelettel, ám lábfejem sérült felületén a harisnya szinte eggyé vált bőrömmel, amely úgy fordul le a pamuttal együtt, mint megpárolt káposztafejről a levél. Elborzadva tekintek lábfejem eleveire, s a látványtól belém szorul a sírás. Anyám ölbe kap, nagyanyám helyet készít a felére vetett ágyon, s lefektetnek. Pár pillanatig mellém rogyva vígasztalnak, én levegőért kapkodva ikegek, majd Nagymama magához térve a tojásfehérjét emlegeti. Anyám hevesen tiltakozik.

– Isten őrizz! Ezt hűteni kell és fertőtleníteni. Erre gyógyszer kell.

– Te tudod, jányom – tárta szét karját Nagymama –, te tudod. Én csak azt tudom, hogy régen mindig tojásfehérjével gyógyították az égést.

– Az régen vót, most van rá rendes orvosság – érvelt igazán mellett anyám, s egy hideg vízbe mártott, enyhén kifacsart tiszta zsebkendővel körbekerítette sérülésemet.

A hideg zsebkendő négy-öt percig valóban enyhítette a tüzet, de aztán cserélni kellett. Így telt el vagy másfél óra, amikor megszólalt a délelőtti műszak végét jelző gyári kürt.

– Fúj a gyár, mindjárt itthon lesz apád – nézett rám vigasztalóan nagyanyám, s visszaült a géphez, hogy folytassa a félbehagyott varrnivalót.

Jött is apám nemsokára. Megállt fölöttem, a lábamra nézett, s rá se hederített a kézmosáshoz elkészített lavórra, dehogy gondolt ő most az ebédre!

– Megyek a patikába, hozok rá valamit – mondta, s már indult.

– De akkor ne Frid Jakihoz menj, fiam – szólít utána Nagymama –, a nagypatikába inkább, Rojkóhoz, az sokkal többet tud.

Közben hazaérkezett Nagyapa, aki apámtól már értesült a balesetemről. Megállt ő is az ágy előtt, sajnálkozva megsimogatta fejemet, aztán a kredenchez lépett és bekapcsolta a rádiót, amelyből éppen népzenei közvetítettek. Cukrot adnék annak a madárnak – dalolta egy nekem még szokatlanul magas hangú nő. Nagyon szeretem ezt a dalt. Még beszélni sem tudtam, de ha felhangzott a rádióban, szüleim szerint felemelt ujjal figyelmeztettem a jelenlévőket: Ha, madár!

Apám valamilyen sárgás színű, olajos tapintású gyógyszerrel tért vissza és néhány tekercs kötöző tüllel.

– Ezzel kell kengetni naponta kétszer, aztán lazán bepólyálni – adta tovább anyámnak a patikus által javasolt kezelést.

– Eszel, fíjam? – kérdezte Nagymama apámat. – Márta, merjél neki és ebédelj te is. Igaz, hogy beleért a gyerek cipője, de azért csak nem fogjuk a jószág elé önteni?

Nyolc-tíz nap elteltével az én lábam reménység felett kezdett gyógyulni. Az olajos gyógykeverék hatására vékony, fóliaszerű bőr képződött rajta, amely még vöröses volt, ráncos és nagyon érzékeny, de az állandó égető érzés elmúlt, szinte el is feledtem. Már egyedül is leszálltam az ágyról, különösen, ha rám jött a szükség, s elnézték nekem, hogy dolgomat nappal is a házban végezzem el.

– Trónolsz? – kérdezte Nagyapa, amikor látta, hogy gondtalanul hegyelek a nagy fehér kerámia bilin. Mit mondhattam erre? Bőven elég volt egy bólintással jeleznem, de amikor befejeztem, tudtam jól: elvárják tőlem, hogy eltakarítsam magam után, ne a konyhában bűzlődjön tovább. Mellkasomig emelve magamhoz öleltem a nehéz éjjelit, s elindultam vele az ajtón túlra, onnan majd csak tovább mozdítja valaki. Lépés közben, hogy ne feszüljön nagyon az új bőr, kimerevített lábfejjel igyekeztem lépegetni. Ez okozta vesztemet, meg az ormótlanul magas küszöb. Nagyot terültem a gang betonján, a bili darabokra tört, és tartalma a képembe lötyyent. Saját piszkomtól nem annyira undorodtam, de egy éles cserépdarabra esve kihatadt a tenyerem, s vérem láttán elborzadva sírni kezdtem. Nagymama

kelletlenül ugyan, de félbehagyta a szabást. – Csak egy percre vegye le rulla az ember a szemit – kezdte a dohogást –, mingyár csinál valami rosszat!

De látva, hogy én már újból megsérültem, megenyhült. Vértől kezemet kevéske vízzel leöblítette, majd egy készülő párnahéj gyolcsából lehasított egy keskeny sávot, s amíg kötözte, így vígasztalt: – Nem kell ezért sírni. Meglátod csak, begyógyul, mire megházasodsz.

Nem telhetett el több egy szűk óránál, amikor a meglazult kötés leesett a kezemről, s mivel a vérzésnek nyoma sem maradt, tudtam a kötelességem, siettem drága jó nagyszülémhez, hogy jelentsek:

– Nagymama, már megházasodtam, már nem fáj!

Nagymama erre a szemüvegét is levette, úgy nézett rám.

– Aztán kit vettél el feleségül? Csak nem Mikola Klárit tán?

Erre a névre, azt hiszem, elpirultam, de nem azért, mintha imponált volna a hallása. Ellenkezőleg: teljes szívemből haragudtam arra a kis buta lányra, aki balesetem előtt nem sokkal utánam jött a kerti vécénkbe, és kéretlenül lehúzta a bugyiját, megmutatta nekem a kis csupasz csúnyáját, és még olyasmit is akart, amit én semmiképpen sem tudtam volna megtenni. Nagymama a közelben kapirgált a zöldséges ágyások között, s bizonyára jól hallotta, hogy mi ott bent min osztozkodunk, ezért célozgat hát, ezért akar most engem azzal a Klárral összeboronálni. De ebből nem lesz semmi, se testemnek, se lelkemnek nem kell még a szerető.

Kisántikálok inkább a kapuba vagy a ház előtti gyepre, olyan rég nem jártam már kint. De ni csak, kit látok? Teci mama, a másik nagymama tart felénk. Lassú, imbolygó járással közelít, rövid karikalábai nehezen cipelik alacsony, kövér testét. Amint észrevesz, karjait széttárva csalogat magához: – Gyere csak, drága kis unokám, mit hoztam én neked? Na, ezt én nehezen tudom érteni: ha úgyis hozzánk jön, miért kell nekem elé futnom, ahogyan apám és anyám elé szoktam, de a „mit hoztam én neked” hívószavának hogyan tudna ellenállni egy kisgyerek? Szaladok hát, ő lehajol hozzám, két kézzel megragad, és szájon akar csókolni, amit én nem nagyon szeretek, ezért elfordítanám fejem, de ő az erősebb. Öreg, ráncos száját az enyémre tapasztja, erős, tömzsi nyelvvel ajkaimat szétfeszíti és valami édeset – egy gyufaszálhosszú, ceruzavastagságú, félig elszopott cukorkát présel át a számba. Lehet bármilyen édes és hosszú az a cukorka, s mit bánom én, hogy most a nyála is édesnek tetszik, képtelen semlegesíteni az undort, amit szájamban érzek. Már az is elég utálatos dolog, hogy egyes asszonyok jól megköpködik ruhájuk alját, s azzal törölgetik a gyerek maszatos arcát, de ez aztán mindennek a teteje! Kitérők

másik nagyanyám öleléséből, megyek inkább a fiúkhoz, akik fogócskát játszanak, s útközben messzire köpöm a Teci mama ajándékát. De ezzel még nem vagyok túl a megrázkódtatáson. Összegyűjtök a számban minden lehetséges nyálat, és azt is a nyavalvás cukorkája után köpöm.

* * *

Az este Nagyapa hatalmas görögdinnyét hozott a bulgár kertből, ahová tavasz óta dolgozni jár. Abból a kis nyugdíjból, amit a vasúttól kap, nem sok mindenre futja, hát pótolni kell valamivel. De ott sincs kolbászból a kerítés, alig fizetnek egy normára* valamit. Nem éri meg naponta odajárni – hallom gyakorlat, pedig a dinnye, amit én most kóstolok életemben először, nagyon ízlik nekem. Úgy haladok számmal a keskenyre vágott szeleten, mintha csak a Bözsi nénitől kapott szájharmonikán játszanék – az egyik szélétől a másikig, aztán vissza, annyi csak a különbség, hogy ez nem szól, mert amire szólhatna, a zöld héján kívül nem marad belőle semmi sem. Nagyapa késsel eszi az asztalnál. Először vízszintes vágásokat ejt a dinnyeszelet vörösében, majd azt szakaszolja, végül késhegyre kerülnek a kockák, s onnan a Nagyapa bajsza alá. Nagymama egy háromszög alakú darabot vett a kezébe, s elindul vele a kisszék felé. Szemével evőeszközt keres közben, s megállapodik mindjárt egy élesre kopott evőkanálnál. Előbb a magvakat hártogatja vele, majd azzal váj bele a dinnye húsába.

– Nagymama már lefele nő, hogy a kisszékre ült? – kérdem elcsodálkozva.

– Én már, bizony, egyre lejjebb – feleli, és fejcsóválva nevet.

Jaj, hogy ebbe a ritka idillbe is bele tud rondítani az emberi gyarlóság! A konyha nyitott ablakán a Zsuzsi mama kellemetlen káromgása tör be.

– Gyere ki, Margit, beszédem van veled!

Nagymama családottan hagyja félbe a dinnyeevést, elindul a kapu felé, én meg utána, mert sejtem, hogy valami szokatlan dolognak kellett történnie, de szomszédtól jövő hadüzenetre én sem voltam felkészülve.

– Ez a te tyúkod? Ez a te tyúkod? – kérdezi Zsuzsi mama kárörömmel, lassú lépései között le-lehajolva s lábainál fogva a földhöz csapkodva a mi legjobban tojó kendermagosunkat.

Nagymama megdermedt, amint rossz útra tévedt jószágát aléltni látta, s csak hulltak a könnyei tehetetlenül. Erőt vett magán mégis, lehajolt a lába elé vetett tyúkocskához, tenyerébe fektette vérző fejét, s átkozott ellenfelére nézve csak ennyit mondott:

---

* norma - munkaegység

– Ezért aztán kár a templomba járnod, te Szent Ördög!

Nekem se kellett több! Megvan már, hogy csúfoljam a vén banyát! El is kezdtem hát teli torokból:

– Szent Ördög! Szent Ördög!

Erre már a Jakabné unokája, Jankó sem maradhatott tétlen. Lehajolt, felkapott egy célzott dobásra alkalmas lapos követ, s úgy mellbe vágott vele, hogy megtántorodtam, de elegendő kavics volt előttünk is, ezért össze-szedve magam belemarkoltam az aprájába, s szórtam feléjük dühödten, mint vadászpuska a sörétet. Az elmérgesedett hangulat szinte abban a pillanatban kutyáink idegeit is felborzolta. Rövid morgás és acsarkodás után a mi Princ kutyánk nekiugrott a Bársonynak, s a porban hemperegve, egymás bundáját szagatva megnyitották a hirtelen lett háborúság harmadik frontját. Szegény Zsuzsi mama hatalmas súlyánál fogva nem sokáig bírta a hosszadalmas hadviselést, ezért hátat fordított, s ahogyan érkezett, lassú imbolygással hazadöcögött. A béke azonban még odébb volt, mert a szent-ördögözés nagyon a lelkébe marhatott, bizonyára be is írta magát Zsuzsi mama elefántemlékezetébe. Napok múltán, amikor önfeledten ültem a Jakabék lócáján, vállán az elmaradhatatlan nagykendővel előjött az udvarról, s miután alaposan körbenézett, s az utcát elég üresnek találta, megragadta a két fületem, és ültömből felemelt. De emelkedtem én magam is, mert vén, ápolatlan körmei a fülem tövébe mélyedtek, aztán állító helyemből is megemelt vagy kétszer, miközben ezt sziszegte:

– Fogsz még csúfolódní? Fogsz még csúfolódní?

Az égő fájdalom könnyeket kényszerített a szemembe, de ez mind kevés volt ahhoz, hogy megríkasson, mert tisztában voltam vele, hogy rászolgáltam a büntetésre, na de ő is a nevére! Elszántan, összeszorított fog-sorral néztem a szeme közé, s mert látta, hogy nem tud velem mit kezdeni, ahogy tartott a levegőben, hirtelen eleresztett. Térdeim összecuklottak, ahogy földet értem, de felpattanva kereket oldottam menten, mint a fogóból szabadult egérke. Este, amikor anyám a lavórba állított, hogy lemossa rólam az egész napos csavargás porát, észrevette mindkét fülem tövén a szakadást. El kellett mondanom, mi történt velem, s ez sokkal megalázóbb volt, mint amikor a vén boszorka karmai között tartott.

De nem telt el három nap sem, Jankóval mi már újra egyek voltunk, hisz a civakodás végén egyikünk sem mondta ki az örök haragot. S ha olykor a sértődés súlyosságára való tekintettel valamelyikünk mégis kilátásba helyezte a fogadkozást, érvényessége alatt legfeljebb az ellenfél ud-

varát, háza táját illet kerülni, esetleg a másik ház előtti felségterületet, különösképpen, ha erre nyomatékos felszólítás történt: az udvarra be ne tedd a lábod! Vagy: mi előttünk meg ne lássalak! Tudtuk ugyanakkor már a tapasztalatból, hogy ezt nem kell komolyan venni. Zsuzsi mama azonban kitartóbb volt ezen a téren. Az ő bocsánatkérésére minden alkalommal a következő úrvacsoráig kellett várni, s amikor bűneitől megtisztultan hazaindult a templomból, első útja hozzánk vezetett, hogy a lelkesítő utasításnak eleget téve terebélyes felsőttestével Nagymamára boruljon, hogy karjai abroncsával szorosán átölelje.

– Az Úristen nekem megbocsátott, mert megbántam a bűneimet. Bocsáss meg, Margit, te is, ha vétettem ellened.

– Én már jó ideje nem haragszom rád, Zsuzsika. Mire jó az? Nekünk itt kell élni továbbra is egymás mellett, végtére is emberek vagyunk.

Nagyapa azonban úgy tért ki minden alkalommal az álszent szomszéd-asszony ölelése elől, mintha pont abban a pillanatban akadt volna valami fontosabb dolga. Tartani szándékozott talán a haragot? Nem hiszem. Szemérmes volt inkább. Vagy az is lehet, hogy legkisebb porcikája sem vágyott a nagytestű asszonyság ölelésére. S itt jut eszembe a vén Rozmán Tercával való esete, amikor az először csak leült, majd gondolt egyet, s végignyúlt mellette a sezlónon. Úgy ugrott fel az öreg, olyan fürgeséggel – már túl a hetvenen –, mintha csak kigyúlt volna a feje alja. Többek között ezért sem szívleli a vén bábaasszonyt, s én – ötvenöt év távlatából vizsgálva a dolgot – nagyon meg tudom érteni.

Szombat délután anyám megmosdatott, kis fehér inget, kantáros rövidnadrágot adott rám, lábamra magahorgolta, piros bojtos fehér térdzoknit, arra durva disznóbőr szandált húzott, fejemre ugyancsak magahorgolta sapkácskát tett, aztán kézen fogott, s elindult velem a csinált út felé. Ott aztán megindultunk a Városnak nevezett főutcán, helyesebben a sárga kockakövel szegélyezett járdán az acélrolókkal védett patinás üzletsor alatt, s közben a köszönés tudományára oktatott. A felnőtteknek – néniknek, bácsiknak – csókolomot kell köszönni, ne gondolják, hogy még annyit se tudsz – mondta, de ugyanakkor az ő szájából ilyeneket hallottam: Pá, Mancika, pá, Ilike, s közben tenyerével barátságosan intett mindenkinek, az utca túloldalán szembejövőknek pedig egyszerűen csak pát köszönt. Még jó, hogy ez az út is véget ér egyszer, mert olyan kényelmetlen, már-már megalázó ez az állandó köszönetés. Miért kell nekem csókolnom, akit nem is ismerek? A Szent

János kápolnánál a főútról lekanyarodva hamarosan a Hatházra értünk. Ezen a soron lakik Teci mama. De nemcsak ő lakik ott. Ondolált hajával, pirosra festett szájával, félig nyitott pongyolában ott ül az ágyon Magda néni, anyám egyik nővére, meg egy alacsony növésű, sűrű göndör hajú, feje két oldalán messze elálló frizurájú ember, akit Barisz bácsinak kell szólítani. A kis szoba félhomályában émelyítő bűz terjeng: az egyik sarokban bilit látok, s azon velem egykorú kislány ül, akit Álocskának mondanak. A Magda név ismerős nekem, de a másik kettővel nem tudok mit kezdeni. Hamarosan kiderül, hogy Barisz bácsi a nyelvünket sem beszéli, mert Barisz bácsi katonatiszt és orosz. Ezek után magamtól rájövök, hogy a fogásra akasztott fényes gombos egyenruha és kabát válllapjain az aranyszínű csillagokkal is csak őhöz tártozhat. Nem érzem itt jól magam. Anyám Magda nővérével tereferél, az idegen ember újságot olvas, Teci mama meg a konyhában motrosál a tűzhely előtt. Álocska, miután popsiját megtörölték, homlokára hulló göndör haja alól rám sandít, aztán szégyenlősen húzódik félre egy sarokba.

ZÖLD ÁG

*Jó lenne még egyszer
Lánykának lenni,
Játszani bújj, bújj zöldágot.*

*Emlékszem a kanyargó kenyérsort
És tudom milyen, ha jegyre jár cukor,
Fejenként egy kiló havonta.
Mi heten voltunk, én voltam a hetedik.
Nekem is járt egy kiló cukor,
Hogy embernek tudhassam magam.
És láttam, hogyan tűnik el
Az óriási márványszobor,
És dől össze egy perc alatt
A nagy vörös istenség.
Láttam embert és pénzt
Elbukni végleg,
Süllyedni álmokat, reményeket.
Tudom, milyen az, ha az anyák félnek,
Mert holnapra már nem jut kenyér.
És tudom, hogyan adják el a népek a lelkiüket.
Milyen, ha a háború elől bújnak,
Ha férfiszemekben ott a rettegés.
És ismerem a hazugok szemét,
És láttam elég gyermekhalált.
Tudom azt, hogy a dicsőség Istené,
És a zsákutcából mindig van kiút.*

*Jó lenne újra
Lánykának lenni.
Énekelni, hogy nyitva van
az Aranykapu.*

indiánnyar

*szélesre tárt kabátban
őrült napsütésben én
aki mindig fázom
reszket körülöttem a nyár is
csaló idő
parazsat lángra gyűjtő hazug bolond
csoszogó nénik szemében
könnyeket fakasztó átkozott*

merre indulnak tegnapjaink

*rongyosra csókolt régi tavasz
emlékszem az illatodra
sápadt angyalarcok a magasban
dideregték és tüsszögtök a szmogtól
és nekünk jó ideleenn
és a szürkearcú boldogtalanok
az aszfaltba olvadók
akik nem hisznek a senkinek
nekik szögesdrót a szerelem
őket hagyjuk itt
amikor elmegyünk*

október

*szegény csonkolt angyal
csengőtelen bolond
szíveden rozsdás lánc
a szeretők szerelme
egésszé igazult a hallgatás
csak rendre szépen*

*bimbamm
nem idézhetsz bárkitől akármit
durva a kelme amit rád tekernek
vörös levelével az elmúlás sikolt
a reggeli ködben
hideg párnádra fekhetsz éjjel
elmondhatod utolsó háládat
hogy nagyszerű bolond lehettél
elalhatsz csendben*

OLTÁR

*Hintadobálás közben
Ráeszmélni
Hogy szeretni teremtettek
Kétszer négyes
Kétszer hármast
Szakadó dobhártya
A ritmus a földre zuhan
Játszva tépi szét az elmét
A hitetlen lélek
Elmondom
Hogy nem vagy épp
Továbbgondoltalak Téged
Magamnak
És hagyomány szerint áldozlak fel
Jó illatom lehetsz*

GÁL MAGDI

KUSZA CSALÁD

PÉTER

Csukott szemmel, görcsös izmokkal kapaszkodva állt, és nem tudta, hogy hol és mióta. Érezte, hogy talpa alatt keskeny a párkány vagy mi, s mintha a szél is fújna, és ujjai már alig bírták a fal repedéseinek durvaságát. Le fogok zuhanni – gondolta. Majd fél szemét kinyitja. Semmi mellvéd és párkány. A járdaszegélyen áll, kezével egy betonkerítésbe kapaszkodik. Körülnéz, hogy látja-e valaki. Látják, de még csak nem is röhögnek rajta. Lelép a járdáról, és megpróbál katonás léptekkel továbbállni. Mivel nemigen katonáskodott, csak tipeg, így hát némi öngúnnal megállapítja: „Petike jár...”.

Az áldatlan állapot valószínűleg annak köszönhető, hogy alig ivott életében, így most egy minimális mennyiségű „tisza” ütötte ki. Így járt mindig, ha nagyritkán megpróbált lépést tartani a víg cimborákkal, de minden alkalommal kitolt vele a maligán. Egyszer például az istennek se tudta kimondani azt a szót, ami nélkül az elkezdett történet fabatkát sem ért. Tuskapus – ismételte makacsul, míg végre a barátok rájöttek, hogy a megfejtés puskatus. Rá is ragszították a csúfnevet, viselte vagy egy évig, aztán kapott másikat.

Amúgy Péter snájdig fickó. Elég magas és elég zöldszemű ahhoz, hogy szeressék a lányok, ráadásul apai öröksége az a bizonyos, „a legyet is röptében” temperamentum. Az ugyancsak zöldszemű apa minden, de komolyan, minden nőt kész volt megkapni, mindegy volt, hogy az illető szőke vagy barna, nem zavarta a súlyfelesleg és a kevésbe előnyös külső sem. Felesége előtt is képtelen volt leplezni rajongását a nők iránt. A betoppanó tejesasszonyt, barátnőt, villanyzámlást – mindegy, hogy kit – körülrajongta, becézte, villogtatta a szemét, kapuig kísérte, hosszan búcsúzott. A család végül már csak röhögött rajta. Hetvenöt évet élt, azonos hőfokon lobogott haláláig, bár feleségét is imádta. Kedves, vicces történetek keringtek róla családon belül, a legaranyosabb azonban gyerekkorába nyúlik vissza.

Pontosan második osztályba járt, az iskola a templom mellett lapult. Vénkisasszonyok tanítottak a koedukált elemiben: Rózsi kisasszony és Lulu kisasszony. Egy tavaszi napon az aprócska, pirospozsgás fiúcska szíve csordultig telik örömmel, nyugtalansággal. Erősnek és legyőzhetetlennek érzi magát, sóvárog arra,

hogy egyszer valami nagy tettet vigyen véghez. Hirtelen ötlettel elindul: fővesztés terhe alatt elhagyja az iskola udvarát, kilép az utcára, fut a templom felé. Az elsősök csak a kapuig követik, ám néhány másodikos tétován utána indul. A kis zöldszemű eléri a templomot. Ütött-kopott cipője orrát az első részbe illeszti, majd kezének is kapaszkodót keres. Olyan, mint egy faljáró, nem ismer lehetlent: alatta ott az egész iskola. A gyerek egyre feljebb kúszik. Eléri a tornyot. Tetőcserepek, akár a mesebeli banya mézeskalácsházának cserepei. A gyerektömegben megjelenik Rózsai kisasszony. A nádpálca-suhogató vénlány annyit mégis tud a szakmájáról, hogy ilyenkor nem tanácsos a gyerekre rákiáltani. Ha le találna esni, az állásába kerülne. Így hát hallgat és vár. A gyereket egyetlen nyújtózkodás választja el a torony tetején magasodó keresztztől. Sose gondolta volna alulról nézegetve, hogy ekkora; kényelmesen rá lehet telepedni a keresztet tartó gömbre, lehet ölelni a keresztet, trónolni mindenki felett... Megteszi. Már ül is a gömbön, öleli a keresztet, lekappa a sapkáját, meglengeti és kiált:

– Éljen, aki meg nem halt!

Ekkor jön el Rózsai kisasszony ideje. Előtüremkedik a gyerekek bámész barikádjá mögül, s fuvolázó, sose hallott bársonyos hangon szól a gyerekekhez:

– Péter barátom! Most már, hogy ilyen ügyesen felmáztál, lassan, óvatosan gyere le! Cukorka van a kezemben.

A kicsi ámul. Barátom? Cukorka? 1914-et írunk. „Lám, megérte feljönni. A kisasszony a barátjának tart”. Néhány pillanatig még dicsőségben fürdik, majd elindul lefelé. Meg-megcsúszva, de jön. Aztán tündöklő mosollyal, büszkén áll meg a kisasszony előtt. Kézfogásra számít, esetleg a fejecskeje megsimogatására. Ez különösen jól jönne, mert az édesanyja már két éve nem él. Várakozva próbálja kitalálni, hogy a titokzatosan hátrattet kisasszonyi kezek melyike rejti a cukrot. A jobb kéz kerül elő előbb. Benne a nádpálca. Tágul a kör, a pálca lecsap. Nem szidják, hang nélkül osztja ki az ütlegetet.

A történet csak ennyi; nincs tanulság, csak egy érzés, valahányszor templom előtt megy el az ember: tornyán ott ül egy kisfiú, öleli a keresztet, és a sapkáját lengeti. Ő volt a nagyapám...

OTTHON

Péter snájdigsága most jól jön majd. Haza kell menni anélkül, hogy aznap másnaposságát szaggató, magas hangon szidalmaznák imbolygó állapota miatt. És valóban: a támadás elmarad, a feje szaggat, de lassan magához téríti a feladat. Este vacsoravendégek jönnek, és ő főz. Olyan szinten utálja hirtel-

len a meghívottakat – mit meghívottakat, az egész emberiséget –, hogy eljátszik egy gondolattal. Kiséttél az erdőbe, szed egy pár galócát, rittyent egy gombapaprikást, s ő maga majd elégedett undorral szemléli a hányás-fesztivált, miközben vacsora gyanánt zsíros kenyeret majszol. A képzelgés ki is söpörte fejből a mérget, füttyörészve guggolt a hűtő előtt, aztán már köténnyel a derekán alkotott, akár egy, a kor követelményének behódolt művész. Később megadóan ült a vacsoraasztalnál. Felszolgálni már nem neki kellett. Felesége, az állandóan megcsalt szőke asszony gondtalanul csevegvé hozta „a hideget és meleget”, s nagylelkűen hagyta, hogy a vendégek a konyhaművészetét dicsérik. Hallgatólagos, játékos rítus volt ez havonta egyszer: mindenki tudta, hogy második Péter érdeme a vacsora, de sem az alkotó, sem a potyázó nem kívánt színt vallani.

Második Péter felesége nagy politikusnak számított, ami a házasságot illeti. Megtartotta, sőt évről évre elvárásolta csapodár férjét, karöltve haladt „a jut is, marad is” elvével. És tényleg jutott: jó kis csapatot alkottak ketten, amelyhez az évek folyamán két gyerek csatlakozott. Ott poroszkáltak körülöttük, követték a szülőket – tisztos távolságból: Zalán és Emma.

A BORBÉLY HÁZHOZ JÖN

Zalán a háta mögött elegendő elrettentő példát kapott a női nem hajkurázását illetően. Egyetlen barátnője mellett szenvedélye az állatok felé fordult. Mindent szeretett: a bodobácsot, a kutyát, a lovat és a lepkét. Tudta, hogy Párizsban az Orsay pályaudvaron verebek várják a vonatokat, hogy leszedhesék a mozdony fém orrára rásült rovarokat. Tudta, hogy Petaludész Görögországban van, hogy ez a pillangók völgye, ahol a faóriások minden négyzetcentiméterét alvó pillangók lepik el, s a milliányi kis lény a sípszóra felriad, felhőként száll az ember feje fölé, majd barna és korál színét ismét elrejt, mert ha nem szól a síp, szárnyát összecukja, hogy megzavart álmát folytassa, amíg ismét meg nem szólal a fütty. Zalán állatok iránti rajongása igazmondó természettel párosult. Már kiskorában tudvalevő volt, hogy ő lesz a Mindent Mindig Megmondó Ember. Íme, az igazság bajnokáról szóló legkorábbi történet.

Apja elfoglaltságának és népszerűségének bizonyítékaként elmondhatjuk, hogy havonta egyszer a borbély házhoz jött. A tevékenység szertartássá nőtte ki magát. A hajvágó nem volt hivatásos borbély, hanem egy éltos munkatárs, aki bedöcögött vasárnap délelőtt, szuszogott, kitekergette a Rongyot, arra pakolt borotvát, ecsetet, szappant, vegyi fegyvernek is beillő kölnit, s a csa-

lád, aki tudta, hogy most mi következik, pucolt. Félbehagyva a vasárnapi ebédfőzést, könnyedén csivitelve tovalibbentek a nők, s még hallható volt az údén utánuk úszó mondat: Legfeljebb ma háromkor eszünk.

A két fickó előkészült. Lassú mozdulatok, mély hangú férficsevegés, politika és aszály, reuma és sport, majd lassú visszapakolása az első felvonás kellékeinek. Második Péter leírhatatlanul büdös fejjel, megcsappant fürtökkel, megadóan várta a második felvonást. Miután a pengét és habot, kölnit és az esetet elnyelte az aktatáska, előkerült a Notesz. Végre leül a mi Figarónk, fájós lábát masszírozza, édesen mosolyog és lapoz a noteszben.

Az apa felkészül. Péterke! – becéz a hajvágó. Vannak új szavak. Például itt van a szélhárfa. Vagy mondjuk, más szóval, költőien a lett. A Rövid Hajú Ember diktál, a fickó ír, szálkás betűi sose fogynak el – ezt az időnként visszaszivárgó nők egyik aktuális felderítője állapítja meg, miközben visszavonul a kertbe. A keresztrejtvény titkait rejtő notesz még mindig nyitva, emberünk újabb kérdéssel rukkol elő, a csajok szerint pedig négykor lesz ebéd. És akkor színre lép a hároméves, és egy időre megoldja a vasárnapi problémát. Elengedi a kertben tétlenkedő nők kezét, bejön Kisterpeszben megáll a rejtvényfejtő bajnok előtt, és felteszi a kérdést: Te, Endru! Miért zavarsz te minket minden vasárnap ilyen sokáig? A lányok nem tudnak főzni, te meg csak ülsz, ülsz... Endru (nem pont így hívják, a gyermek szólítja így általában) arcán még ott a mosoly, a noteszt lassan becsukja, heherészik egy percet, majd röviden búcsúzik. S hogy a barátság látszatát fenntartsa, parolázik a gyerekekkel is. A fiúcska részéről nincs harag, a kapuig kíséri, sokáig integet a borbély hátának. Endre pedig havonta egyszer továbbra is jön, nyír és borotvál, csevegnek brummogó férfihangon: politika aszály, reuma és sport. A második felvonás elmaradt. Ebéd pont délben.

EMMA

Ha a felnőtt Zalán lába kisterpeszt formázott, a család tudta, hogy itt az igazság pillanata, s már előre röstelkedve készült fel a kíméletlen számonkérésre. Emma bátyjának pont az ellentéte. Apja könnyelműsége és anyja derűs simulékonysága jól érvényesült zöldszeműsége mellett. Szőke haja az ártatlanság benyomását keltette, de rövid időn belül mindenki megtudta, hogy nagy játékos. Igazi életművész, apját-anyját, összes rokonát és nem rokonát ujjá köré csavarta, így fiatalága ellenére – huszonhét éves – háza gyorsabban épült fel, mint ahogy a fű kinő. És bár a város, ahol élt, bűzlött

a rosszindulattól, ott sose bántották: az a fajta tehetség, amit örökölt, nagy-szerű lehetőségeket kínált neki az életben. Ért a borokhoz, fiatal mérnök-ként lebzsel, de céltudatosan készül a valódi pálya valódi feladataira: nem tétlenkedő típus. Az emberek behódoltak neki, s bár egy idő után mindenki rájött, hogy nem lenne szégyen kihátrálni mögüle, valahogy mindenki a sleppje marad. Szép – mondták. Ügyes – így mások. És úgy tűnik, ennyi elég is ahhoz, hogy a siker másodpercre se pártoljon el mellőle. Pedig Emmának voltak gyarlóságai. Például: szíve szerint annyit evett volna, mint egy ló. Olykor meg is tette, mert mohósága a birtoklás iránt itt tört rá leggyakrabban. Ezt a titkát sem ismerték, mert úgy tudott színlelni, mint senki más. Ott még nem tartott, hogy egy-egy zabálás után ujjával a torkát csiklandozza. Alakja nádszálkacsú, bár válla már árulkodóan gömbölyű. Mégse féltük Emmát. Valamit majd csak feltalál a széépészeti iparág, mire szüksége lenne a gyorssegélyre – legalábbis ezzel vigasztalta apai nagyanya, aki sejthetett valamit unokája mohóságáról.

KERINGÉS

Péter gyomra tudomásul vette, hogy a gépen felszolgált tea rossz. De kárpótolta mindezért a stewardess rövid szoknyája. Egyedül ő fordult utána, amint az ülések között billegett. A látvány csak azért nem nyűgözte le teljesen, mert fájt a lába. Időzónákon küzdötte magát át a gép, Péter lábában pedig apró röggé állt össze egy csepp vér, de a várakozás, amely átjárta lelkét, elterelte figyelmét a fájdalomról. A bátyjához készült egy másik kontinensre, és mivel évente meglátogatta, tudta előre, milyen élmények várják. Sándor rég hazát váltott, s miközben a világban kószált, rájött, hogy a magafajta embertípusnak kár lenne valahol tartósan letelepedni. Igazi világpolgár volt: nem sírt a himnusz hallatán, szerette az embereket feltétel nélkül, és zavarta, ha valahol a szolidaritás hiányát tapasztalta. Péter rajongott érte, irigyelte nomád hajlamát, és most térdhajlatát dörzsölgetve leszállásra készülődött. Három hetet tervezett bátyja jelenlegi hazájában tölteni, de a számára oly kedves arcot csak egy másodpercre látta, mert a gépen kialakult kis thrombus elérte a szívét.

Péter halála váratlanul érte a családot, az ismerősöket, tulajdonképpen a várost is. Barbara kelleetlenül húzta ki férje íróasztalának fiókját. Sose kutakodott benne, mert nem akarta tönkretenni saját hangulatát, amennyiben olyasmire bukkanna, amit nem az ő szemének és szívének szántak. Utálta

ezt a mostani mozdulatot, szíve szerint másra bízta volna a férje fiókjának átvizsgálását, de életében annyi mindent bliccelt már el, hogy most az egyszerű eleget kívánt tenni egy számára kellemetlen feladatnak. A fiókban nem volt idegen női hajtincs, sem szerelmes üzenetek, de még pucér nők fényképei sem. Tulajdonképpen semmi kompromittáló, semmi kínos relikvia. Barbara sírt. Hálából sírt, mert a tisztességes tartalmú íróasztal üzenete az volt, hogy édes, zöld szemű férje mégiscsak az övé volt, s a kétes hűségnek ez a megnyilvánulása most érezte igazán, hogy mekkora veszteség érte. Ezen a délutánon sima arca összegyűrődött, repkedő, szőke haja csapzottan lapult a fejéhez, félhangosan lekurvázta a halált, mert valahol ezt olvasta, és ennél odaillőbb jelzöt hirtelen nem talált. Hálás volt Emma kisírt szeméért is. Tudta, hogy lánya szívében kevés hely van a részvétnek, hogy krízishelyzetekben sem sír, így férje nevében is megtisztelve érezte magát az elgyengülés láttán. Zalán tombolt. Igazságérzete visszaváltoztatta kisfiúvá, ám a baj ott volt, hogy nem lehetett senkit felelősségre vonni. A Kaszás nem jelent meg részvétet nyilvánítani, így nem maradt más hátra, mint ökölrel ráverni az erkélyajtó üvegére. Érdekes módon nem sérült meg. Pattanva esett nagyobb darabokra az üveg, s tenyere alól riadtan rebbent tova egy apró lepke, amely abban a reményben telepedhetett az erkélyajtó kellemesen langyos üvegére, hogy a délután utolsó melege a nyár illúziójával ajándékozza meg. Ha ugyan egy lepke képes ilyen gonolatokra. Szeme a lepke röptét követte, s eszébe jutott egy lepke – és macskakaland, és mivel Boriska nevű macskájukat annyira szerette apja, úgy döntött, hogy megírja élete első történetét, minden gyászos felhang nélkül, nekrológ gyanánt, Apunak, szeretettel címmel. Íme, a történet.

BORISKA

A kert kénytelen volt tudomásul venni, hogy egy furcsa természeti csapás költözött felségterületére. Az illető külső jegyei akár szokványosak is lehetnének: fekete-fehér plüsskabát, rózsaszín talpak, pici orr. Csakhogy a füle minden várakozást felülmúlt. A nem is olyan rég aránytalanul apró háromszögek birtokba vették a fejet. A bájos pofácska báját veszítve csibészes kifejezést öltött, eleget téve a fül követelésének. Szeme sárgára váltott, körmei megkarmosodtak. A kert lapított. A százsorszép megadóan túrte, hogy naponta ezerszer megkóstolják és kiköpjék. Ám a hangyák iszkoltak. A hangya rossz ízű. Boriska, a macskalány ezt nem tudta. Mondjuk

Ő sem kedvelte az ízüket, de belenyugodni nem volt képes: mindig újra és újra szájába vette, benyálazta, olykor megropogtatta őket, végül kiköpte a meggyötört szorgoskát, s érdeklődve figyelte, hogy túlélte-e az illető a nyálfürdőt. Ha a hangya még bírta szusszal és futni próbált, rosszul tette. Bori érdeklődése újraéledt, s ugyanazt a hangyácskát újra megkóstolta, aki ekkor már feladta. Hanem a lepkék! Már reggel elindulnak, ott ingerlik az ember macskáját, hogy rugólabát növelessen, és egészen komolyan vegye a rovarúzést, mert lepkét kergetni nem játék. És nem is egy akkora falat, hogy érdemes lenne delejes röptét követni. De mégis: át a szomszéd kertjébe, ki a boltajtóig, rá a kuka fedelére, fel a fészertetőre és a barackfa a legvékonyabb ágára. Majd ha a nyomorult pillangó végre este aludni térne a szoba ablakának függönyén abban a reményben, hogy most pihentetheti még mindig gyönyörű szárnyait, akkor nem ismeri a mi Boriskánkat. Pille jön, leereszkedik a függöny legmagasabb tartományában, esküszöm, hal-lom, ahogy sóhajt. Szárnyait igazgatja, akár valami szoknyát. A tévé diszkrétén világít, az anyamacska turbékolóval invitálja macskagyerekét a szőnyeg közepére. A kicsi lány pillanatra sem téveszti szeme elől a lepkét. Pontosan tudja, hogy hol tanyázik. Anyjára nem hallgat, szemét homloká-ra tolja, lábát most alakítja át rugóvá. Nincs idő közbelépni, pedig látjuk a történet végét. Bori ugrik, a függöny pedig hófehér arccal, ájultan omlik a padlóra, mert a függönyrúd már akkor háromfelé tört ijedtében, amikor a macskában épp csak megérett a szándék. Az ablak alatt álló nagy testű mécses üvöltve elgurul ennyi agresszió láttán, épphogy megússza, s Bori maga is kereket old. Istenem, de hova lett a lepke? Azóta se láttuk. Vagy mégis? Apa, a lepke visszajött.

Emlékszem, amikor Bori meghalt, a gyerekek sírtak. S még majdnem Emma is. Apa, te minden bizonytal tudtad, hogy a munka enyhít a fájdalom, ezért mondtad, hogy eltemetjük a kertben. A ceremónia felszárította a gyerekek könnyeit, hiába próbálta sírásra bírni őket a szomszéd néni, aki gyászos hangon közölte, hogy a cica már odafent van. Emma szigorúan pillantott át a kerítésen: A mennyország az embereké.

Apa, te, aki sose voltál vallásos, a fejüket kapkodó gyerekekre kacsintottál, és stikában felmutattál a felhőkre, mert utáltad a konfliktusokat. Apa, hol van Bori? Te látod őt?

82 RUBEL

Gyerekkoromban gyakran gondoltam arra, hogy nekem miért nem jutottak igazi nagyszülők. Olyan kedves nagymama, aki vasárnaponként süteménnyel várja unokáit és egy nagyapa, aki télen szánkózni vihetne a testvéreimmel.

Édesanyám szüleit ismertem, ők a házasságkötésük után nagyon hamar elváltak. A megye két távoli csücskében éltek, egymásról tudomást sem véve. Minden kapcsolatot megszakítottak. Az idős férfi, akit vér szerint nagyapámnak kellett volna tartanom, egyetlen közös gyermeküket sem látogatta. Huszonöt éves koromig mindössze talán négyszer láttam, s egyszer kaptam tőle egy rágógumit, de mindjárt azt is hozzátette, hogy osszam meg két testvéremmel. Nyolcvanegy évet élt meg az öreg, a temetésére nem mentem el.

Nagyanyám velünk egy városban lakott. Nem szerette a családját, csak a macskáit és a palotapincsi kutyáját, amely a vén szipirtyó halála után hozzánk került. Gyűlöltük a kis dögöt, pont úgy, ahogyan a megboldogult nagyanyám minket.

Édesapám szüleit nem ismertem, csak anyám elbeszéléseiből. Állítólag az öreg nagy kártyás volt, egy éjszaka alatt eljátszotta a valaha tehetős család minden vagyonát. Birtokot, házat, pénzt. Végül is az övék volt, s ha nem ő tékozolja el, rövid időn belül a rendszer szabadítja meg tőle őket. Őt hamar hívta magához a Teremtő, persze erős alkoholizmusa is sürgette már a találkozást.

Apám anyját Alzsbetának hívták. Azelőtt és utána sem hallottam ilyen nevet. A csehek ideje alatt született, ennek a magyar megfelelője az Erzsébet, de számomra valahogy ismeretlenül is kedves volt ezt a nevet hallani. Nem fordítottam magyarrá, mert úgy éreztem, ez különleges és fennkölt, akárcsak egy úrhölgy vagy hercegnő neve. Később nagyot néztem, amikor megtudtam, hogy nagymamám, ez a csodás nevű asszony cseléd- és szolgálólányként csábította el a munkaadó nemesi család legfiatalabb fiúgyermekét, Frantiseket.

Édesapám mindig szidta az öreget, állítólag ő sem volt jó szülő, az anyjáról viszont nem szívesen beszélt, sőt, sohasem említette. Csak akkor látszott rajta, hogy nagyon szerette az anyját, amikor a testvére feleségét a család rá akarta temetni. Majd szétvetette a düh. Mérgében azt találta kiabálni, hogy anyámra csak én kerülhetek. Kétéves lehettem, amikor az öreg hölgy elhunyt. Nem emlékszem rá, hogyan nézett ki, hiszen még olyan kicsike voltam. Halála hirtelen következett be, előtte jó egészségnek ör-

vendett. Legfiatalabb fiát – mert hat gyermeke volt neki, de kettő vagy három meghalt a háború idején valamiféle gyermekbetegségben –, apámat hajnalban riasztották.

Hosszan csöngött a kapucsengó, erősen nyomták. A ház messze volt, egészen az udvar végén, így egy iskolai csengőt szereltek fel, hogy hallják, ha jön valaki. A kutya is hangosan és vadul ugatott. Ittas férfi állt a kapualjban. Apám ajtót nyitott, majd a hosszú udvaron keresztül ordított anyám után.

– Anyád, gyere! Baj van. – a mondat utolsó részénél már elbicsaklott erős hangja.

– Mi történt?

– Mama meghalt. Most volt itt a testvérem. Azt mondta, menni kell megmosni. Ők félnek tőle.

Anyám hangos sírásba kezdett, nagyon szerette az anyósát. Fájtnak, hogy végleg búcsút kell vennie a mindig vidám asszonykától, aki anyja helyett anyja volt. Karjába vett, felöltöztetett, közben apám befogta a lovakat.

A rozoga ház előtt, az udvaron ott sorakozott a család apraja-nagyja. Gyerek, testvér, unokák... Mindegyik zokogott. A legidősebb testvér fogadott minket, öccsét, apámat, nem akarta beengedni a házba. Minden bűzlött az alkoholtól. Ők már ittak, vagy egész éjjel mulattak, ki tudja már.

Édesanyám bement, majd kis idő múlva követte őt apám is. A kicsiny szobában nagy volt a felfordulás, pedig a mama igazán pedáns asszony volt. Ruhák, kacatok a padlón, az egyetlen üveges vitrin ajtaja nyitva, a kristálypoharak már hiányoztak belőle. Ezt a szekrényt még nekem vette, a legkisebb unokájának.

Az ágyban feküdt az asszonyka, ócska függönnyel letakarva. Látszott, hogy szemei csukva vannak, keze pedig a teste mellett. Arca megviselt volt, talán a sok sírástól. Fején kendő, ahogyan az öregeknek illik.

Anyám lavort hozott, a sponon vizet melegített, rongyokat tépkedett a szanaszét heverő ruhákból, majd az ágy mellett egy hokedlire helyezte. Apámmal megemelték a halottat. Feje alól a párna a földre esett. Fejkendője lecsúszott, tarkóján még nem száradt meg egészen a vér. A második párnát a háta alá csúsztatták, hogy megemeljék, alatta összebogozott zsebkendő volt.

Édesapám kibontotta, a konyhába ment, majd elcsukló hangon kérdezte a testvéreitől:

– Nyolcvankét rubel... Ezt kerestétek?

CSORDÁS LÁSZLÓ

SZEMBESÜLVE AZ IDŐVEL

(VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: *EREIMBEN AZ IDŐ*)

Az érettség metaforája, amelyet a költői oeuvre-ben gondolkodó, az életrajzot és a szövegeket egymásra vonatkoztató, egybeolvasó irodalomtörténet-írás, valamint kritika némely változata a különböző pályaszakaszok elkülönítésére és értékelésére használ általában, kevésbé vagy egyáltalán nem illik Vári Fábián Lászlóra. Az önálló kötetrel viszonylag későn, csupán a rendszerváltást követően színre lépő költő ugyanis már akkor komoly szakmai tapasztalatokkal és tudással mutatkozott be a szélesebb olvasóközönségnek. A pályakezdés nehézségeiről, az útkeresésről pedig jobbára csupán közvetett tudásunk van (gondolok itt elsősorban a visszaemlékezésekre, az interjúkra, a költő által később írt esszékre, valamint a *Tábori posta* egyes részeire), továbbá az sem mellékes, hogy a zsenék, a korai versek szövegei ma még alig hozzáférhetőek. Ezért számomra úgy tűnik, Vári Fábián László költészete nem annyira időben, pályaszakaszokra bonthatóan, mint inkább térben változik: az a szöveggörpusz, amelynek alapjait az első kötet fektette le, csak lassan, átgondolt és kimunkált újabb darabokkal bővítve gyarapodik életművé. Nem fejlődéssel van tehát dolgunk, hanem inkább változásokkal. Még akkor is, ha ezek nem tűnnek olyan látványosnak, mint a 20. század második felében a költői hagyomány, illetve szerep leépítését, alapjainak újragondolását célzó költői irányzatok, beszédmódok és technikák.

Vári Fábián költészete nagy tekintélyt tulajdonít az általa választott hagyománynak: rá épít alapot, majd ebből merít erőt. A párbeszéd során ugyanis, amelyet a szélesebb értelemben vett költői tradícióval folytat, nem csupán hatás keletkezik, hanem ennél szervezesebb folyamat veszi kezdetét, mégpedig a beépülés. Azokat az elemeket, versformákat, motívumokat, költői képeket, amelyeket saját (szöveg)világában elhelyez, a népköltészetben, a legendákban, a mítoszokban, a Biblián, a magyar történelmen át a műköltészet népinek nevezett kortárs irányzatáig terjedően, mind-mind a hagyományból veszi át, majd igazítja magához, valamint a korhoz, amelyben él. Az előző versgyűjteménynek, a 2010-ben megjelent *Jég és korbács*-nak a végén közölt beszélgetésben (*Verset, ne ocsmány varangyot!*) van egy fontos, a recepció-

ban ezidáig kevésbé hangsúlyozott megállapítása, amely jól szemlélteti a költő viszonyulását a hagyományhoz. Vári Fábíán úgy véli, hogy az alkotó „munkája közben korok és világok vándora”. A vándor pedig nem csupán idegenként jár-kei az ismeretlenben – vihetjük tovább a gondolatot –, hanem megfigyel, feljegyez, tanul és elsajátít. Ezzel sajátta, otthonossá teheti korok és világok mára már gyakran elhagyatottnak, kihűltnek tűnő, folytathatatlanak vélt szemléletét, poétikáját. Költészete ilyen szempontból alternatívát is jelent a ma fősodorbelinek számító depoetizáló tendenciák mellett: az ősi vagy régi műfajok világa, a népi hagyomány – dacára a válságoknak, amelyeket egyébként a költő maga szintén észlel – nem merült ki, folytatható, sok még a kiaknázatlan lehetőség.

Az életmű felosztása pályaszakaszokra ugyan nem egyszerű, de ez még nem jelenti, hogy minden más rendszerezésnek is mereven ellenállnának a szövegek. Az 1990-es évektől sorra megjelenő gyűjteményeket ugyanis tematikai és motivikus kapcsolódási pontok szervezik verseskötetekké. Mivel valamennyi eddig publikált kötet gyűjtemény, azaz válogatás a régebbi és újabb termésből, ezért felértékelődnek bennük az olyan jegyek, amelyek az összeállítást, a kompozíciót állítják előtérbe. Egy-egy verseskötet elemzésekor éppen ezért mindenekelőtt a szervezőerőként ható paratextusokat érdemes kiemelni, egészen pontosan a kötet-, a ciklus- és verscímeteket, az ajánlásokat, valamint ezek egymáshoz való viszonyát.

Összehasonlítva a *Jég és korbács* című kötettel, már első olvasásra megállapítható: ha az előző gyűjteményben a pusztulás motívuma került középpontba, addig az idővel való szembesülés képzete irányítja az *Ereimben az idő* verseire a figyelmet. Két nyilvánvaló példát érdemes már itt kiemelni az újraközlés gesztusát illetően: mennyire más fénytörésben jelenik meg az olvasó előtt az Antall Istvánnak (*Mitosztöredék*) vagy a Görömbei Andrásnak (*Jégangyal*) ajánlott vers, ha tudjuk, az előző kötet megjelenése óta ők már eltávoztak az élők soraiból.

Az *Ereimben az idő* első ciklusa, ahogyan a kötetnyitó vers is az *Alagút végén* címet kapta. Régi irodalmi toposzt elevenít fel ezzel és értelmez újra Vári Fábíán László. Az ember valahonnan valahová el akar jutni az alagúton keresztül, nincs megállás, sem pihenő, a cél a kijutással válik megközelíthetővé, a lényeg az átmenetiség. Ugyanakkor az alagút végének képzete a klinikai halál állapotából felébredő betegek elbeszéléseihez is kapcsolódik. Beszámolóikból ismerjük a következő szinesztéziát: ebben az átmeneti állapotban rendszerint egy alagútban jártak, amelynek végén fényességre lettek figyelmesek, amelyből meleg, forróság áradt. Egyesek szerint ez támaszthatja

alá, hogy a halál után is van élet. A versben azonban váratlan módon nem a fény várja az alagút végére érőt, hanem a hideg és a természet kiüresedése: „Az alagút végén / hideg lesz nagyon. / Szellőt, madarat / nem ringat a lomb”. Ezzel együtt az ember saját útjának végéhez ér. Átalakuláson megy keresztül, de utolsó mozdulatával is védekezni próbál. Árnyék-létében még összegömbölyödik. A születés és a halál előtti pillanatok így válnak hasonlóvá egymáshoz. A méhben lévő magzat természetes pózának képe és az alagútból kiérő ember védekező reflexe fonódik itt össze. De nem lesz azonos a két kiemelt pillanat, mivel az útjának végéhez érő ember már komoly, feldolgozásra váró, de teljes mértékben megismerhetetlen múlttal rendelkezik. Ezért is idézi fel a költő Thomas Mann *József és testvérei* című regénytetralógiájának híres kezdősorát egyetértően: „Valóban mélységes / mély a múltnak kútja”. A múlt feltárásának, megismerésének szándéka hívja elő a kötetben a teremtés-, eredet- és családtörténetek különféle változatait.

A bibliai Édenkertbe vezet a *Gikhon partjain* világa. A név, amely a négy paradicsombéli folyó egyikét takarja, Mózes első könyvében valóban felbukkan, igaz, más írásmódban. A *Genézis* 2. részének 13. verse így hangzik Károly Gáspár fordításában: „A második folyóvíz neve pedig Gihon; ez az, a mely megkerüli az egész Khús földét.” A bibliai teremtésmítosznak tehát fontos része a nevezett folyó, amely az öntözés által a bőséghöz, a jóléthez járul hozzá. Látható, hogy ehhez a hagyományhoz nyúl vissza Vári FABIÁN László versében, ugyanakkor tovább is írja azt, amikor az emberiség szempontjából lényeges fordulópontot tételez fel, és az idő kimérésére utal a Gikhon partjainál: „ott méretett ki a korszakok hossza, / akkor zizegett fel / az idő szíve.” A szentséget pedig profán módon ellenpontozza már az első versszakban: a világot teremtő Úr a jövő programozójaként jelenik meg benne. Antropomorfizmus ez, hiszen emberi tulajdonságokkal ruházza fel az emberfeletti hatalommal rendelkezőt. Az idők során sokféleképpen ábrázolt Isten (legalább a megértő öregúrtól a bosszúállóig terjedő skálán) miért ne lehetne a 21. században egy olyan programozó, aki főművét úgy tervezi meg, hogy az saját maga észlelje a „durva hibát”? A kortárs populáris kultúrában ennek az ábrázolásmódnak már egy ideje megvannak az előzményei, elég itt a nagy-sikerű sci-fire, a *Mátrix*-trilógiára utalni.

Az eredetmagyarázó- és családtörténeti elbeszélés típusának összekapcsolása a kötet címadó verse, az *Ereimben az idő*. Az első három versszakban a lírai én saját korát emeli ki az objektív idő kötelékeiből egy hasonlat által és a ködös mítoszi időbe helyezi: „Oly vén vagyok már, mint a tenger.” Majd a

hasonlaltal azonosulva magyarázza saját eredetét. Ősei így tulajdonképpen nem különülnek el a természeti képződményektől, jelenségektől: „Anyám szikla volt, apám a szél.” Ezzel igazolja: a lírai én elválaszthatatlan része az örök változásnak, átalakulásnak, ahogyan az állandóságnak is: „Anyám elfogyván sivatag lett. / Lépkedek rajta, mégsem lelem.” Valamint: „Apám nélkül holt víz a tenger, / ezért nem szűnhet ő soha.” Később fény derül arra, min alapul a hasonlat, hiszen a lírai én sorra a „váltott gyerek” jellemzőit ismeri fel magán. Ettől függetlenül úgy tűnik, a családtörténet folytatása már biztosított, a gyermekek megtalálták párjukat, akik „létrehozzák majd másukat”. De az utolsó két strófa mégis a bizonytalanságot, a véletlent veti fel a Föld és az ember sorsszerűségében: hiába próbálja bebiztosítani magát bárki, ha a végzet eleve másképp rendeltetett el.

Ehhez illeszkedik áttételesen a mágikus szövegek tradícióját élesztgető *Ráolvasás* című képvers, amelyhez lábjegyzetet fűz a költő. Ebből kiderül, hogy a nyílhegy formájú versszöveg felmondása reggeli-esti imával termékenységhez és javakhoz segíti az adott személyt. Végtelenen varázstalanított korunkban szükség van a szavak mágikus erejébe vetett hitre, mert feketeség, tisztátalanság veszi körül az embert, sugallja a ráolvasás és a Babits Mihályt parafrázáló *Fekete rímek*. Egyedül Jézus sebeit látja még makulátlannak a lírai én. Magányában megjelenő és tudatán a hatalmat átvenni akaró démonja elűzéséhez is őt hívja segítségül: „Írni tudom csak: Jézusom, üzd el” – szól keserűen a *Magányomat magamra*. Egy őszeleji álomban már a halál (*A Földről régóta*), majd a Hold kelésével a vég és a bukás (*Az angyal és a hold*) képzele tűnik fel. A remény azonban még megtartó erővel bír (*Tarts meg*), hiszen a világ dolgainak elrendezésébe vetett bizalom nem szűnik meg könnyen: „Helyére kerül végül minden, / végül – tán nem lesz tűzőzön.” (*Végül*)

Bevallottan a *Halál ellen* rendeződnek csoportba a második ciklus darabjai. Mindegyik itt szereplő vers jellegzetesen ajánlással van ellátva. Az élő és már örökre eltávozott barátoknak, mestereknek ajánlott költemények József Attilától (*Nyolcsorosok*) és Nagy Gáspártól (*Útravaló*) S. Benedek Andrásig (*Ítélet után*), Utassy Józseftől (*Az Úr kegyelméből*) Jókai Annáig (*Jó, hogy az éjjel*) egyrészt a tiszteletadás jelei, másrészt pedig az emlékezet megőrzését hangsúlyozza ezzel Vári Fabián. Ezek közül néhány alkotást továbbá valamilyen konkrét alkalom hívott életre. Születésnapra íródott például az Oláh Jánosnak (*Attól fogva*), a Hajdu Lajosnak (*Vers a halál ellen*) és a Jánosi Zoltánnak (*Sóstói úti fák*) címzett darab. A ciklusban a vallomások jelleg dominál, így értékválasztásként is olvashatóak a benne szereplő versek és ajánlások.

Ebből a sorból emelkedik ki magasan a Zoltán fiának ajánlott *Változatok a halotti beszédre*. Ismeretes, hogy a *Halotti beszéd* az első fennmaradt, magyarul írt összefüggő szövegemlékünk, és mint ilyen, értelmezése nem csak a szakembereknek, de a költői képzelet számára is kihívást jelent. A sikeres átköltések évszázadokat ívelnek át, miközben párbeszédet teremtenek régi és mai világok között. A 20. századi magyar irodalomban több olyan maradandónak bizonyuló átdolgozás is született, amely egyenes vagy átvitt értelemben, de valóban halotti beszédnek nevezhető. Ehhez a vonalhoz kapcsolódik Vári Fábián László, amikor több szálon követi a szövegemléket, Kosztolányi Dezső, de különösen Márai Sándor és Bella István *Halotti beszédét*. A Máraiéval az is rokonítja, hogy mindkét szöveg erőteljesen ajánlja fel az életrajzi olvasás lehetőségét, így perspektívájuk között is könnyen vonható párhuzam: Márai az emigráns-, míg Vári Fábián a kárpátaljai kisebbségi léthelyzetből tekint a magyar kultúrára, és próbálja meg a múltból származó darabkákra, szilánkokra hagyatkozva megkonstruálni saját emlékezetét. Meg kell azonban jegyezni, hogy a *Változatok a halotti beszédre* (a szöveghagyomány retorikai jellegzetességeivel összehasonlítva) nem igazán az egyházi értelemben vett sermo vagy magyar megnevezéssel élve, temetési beszéd, és így aligha tekinthető csupán átköltésnek. Sokkal találébb lehet itt a ráírás vagy palimpszeszt írói technika említése. A versben még itt-ott áttetszenek ugyan a halotti beszédnek a magyar irodalmi hagyományhoz köthető jegyei, de műfajilag már látomással, családtörténeti elbeszéléssel, leltárral, valómással és ezek változataival van dolgunk. Ezt jelentheti és támaszthatja alá a négy nagyobb egységből (változatból) álló vers pontos címadási szándéka is. Az alapszituáció a következő: a költő, aki végigtekint családfáján és ősei múltján, megszólítja fiát, majd tudatosítani igyekszik mindkettejükben, hogy az efféle „históriák” általában nem üdvtörténetként érnek véget. Az önsorsrontás, a meddőség, a nyelvváltás és országvesztés emléke a jelen távlatnélküliségével „torzképek, víziók, fátumok” formájában jár elő kísérteni újra és újra. Hiába szeretne ő maga írni valami esztétikailag szebbet vagy etikai értelemben véve jobbat, ha tudata ezek után nem képes a vágyott alkotás létrehozására: „A papíron vérszennyos piktogramok – / enervált versabortátumok” jelennek meg csupán. Megfogalmazódik bennünk a kérdés: mit tehet ilyenkor a költő, aki jobbjára csak az íráshoz ért?

Például azt, hogy *Lágyabb énekek*ben oldja fel a sötét tónust, a keserűséget és a kilátástalanságot, ahogyan azt a következő ciklusban teszi. A kiemelt szókapcsolatról Arany János balladájának, *A walesi bárdoknak* egy részletére asszo-

ciálhatunk. Az agg bárd könyörtelenül kemény, őszinte éneke, majd máglyára küldése után adja parancsba Edward király: „Ha! lágyabb ének kell nekünk”. De ezzel ellenszegülve a bárdok inkább önként és dalolva vállalják a vértanúhalált. A ballada allegóriaként olvasva a mindenkori hatalom elvárásai és a művész szerepértelmezése közötti feloldhatatlan ellentétet példázzák. Egyben Arany persze a bárdköltői szerep lehetőségeivel is számol, ami különben Vári Fábiántól sem idegen. Az *Ereimben az idő* szövegkörnyezetében azonban kissé módosul a szintagma jelentése. A *Fekete rímek* célirányosan utal is erre: „fekete versből tüdővér habzik / fekete rímek hiába rínak / lágyabb poézis kellene írnak”. A vágy – és nem parancs –, amely arra irányul, hogy a vers vagy az ének (a kettő gyakran szinonima Vári Fábiánál) olykor lágyabb is lehetne – hiszen az enyhítő hatás szintén része a poézisnek –, nem önfeladással és saját költői szerepének megtagadásával kell találkozjon, hanem új lehetőségekkel.

A szerelmi líra lehetőségeit ma nem könnyű meghatározni, ahogyan a *Lágyabb énekek* ciklusban is láthatjuk. Azok az eszmények, amelyek az emelkedett hangvételű vallomások, udvarlási rítusok, szerelmi játékok hitelességét voltak hivatva alátámasztani egykor, akár néhány évtizede is, a női és férfi szerepek átértékelésével nagyrészt érvényüket veszítették mára. Azt hiszem, a szerelmes versben kopnak el manapság leginkább a szavak és kifejezések, a hasonlatok és metaforák, az őszinte gesztusok pedig nagyon hamar modoros pózzá merevülhetnek, ha nem sikerül érvényes nyelvet találni a másik, valamint a választott téma, a szerelem, az intim kapcsolatok megközelítéséhez. Értzi ezt Vári Fábián is, amikor önironikusan a következőt írja a bűnbeeséshez visszanyúló vallomásában: „Már megint a régi vers íródik” (*Már megint a régi*). E versek közül azok emelkednek ki, amelyek a pátoszt a visszafogottsággal, az erőteljesen retorizált dikciót az élőbeszédhez közelítő megszólalásmóddal keverik. Ilyen a Szabó Lőrinc motívumaira íródott *Kócsag-dalok* második részének szép, a nyelvi határokkal, korlátokkal szembesülő indítása: „Hogy szólhatnék hozzád méltó módon? / Csak most tanulom tündér-nyelvedet. / Készletemben minden ígém ódon, / és gyök szakad és toldalék pereg” (*Mire vagy jó?*). Ha ezt sikerül továbbvinni a későbbiekben, hiszen az idézett részlet időhatározójából erre következtethetünk, akkor olyan tartalékok kerülhetnek felszínre e lírában, amelyek eddig jórészt takarásban voltak.

Rögtönzött, illetve alkalmi, például a *Kortárs* folyóirat költőversenyei-re írt verseket (ilyen a Petőfi-motívumokat variáló *Őszi panaszok* és a Csonkai-átköltés, a *Ha majd a halál*), imitációkat (*Népdal*, *Udvarló ének*, *Lehoztak a vizek*) és szójátékokon alapuló paródiát (*Kata-strófák*) tartal-

maz a kötet záró ciklusa, a *Versek a Lúdas Matyiból*. A könnyed, jókedélyű, játékos kedvű költő karaktere rajzolódik ki az olvasó előtt ezeken a lapokon. Biztosra vehető, hogy az *Ereimben az idő* általánosan mély, borongós, sötét jellegét igyekszik oldani egy-egy ilyen szöveg. Ezzel együtt hangsúlyossá válnak az erotikus, a priapikus, illetve a pajkos természetű versek: „Átkozott tengerpart, Malmö, / welcome-drink helyett egy halnő? // (...) Kedvesem, velem ne viccelj, / popódra minek a pikkely?” (*Északi románc*). Máshol az életet igenli és a duhaj, mulatozó időtöltést magasztalja a lírai én, főként a bordal műfajában: „Most bódítson a bor! / Szememre szoknya hull, / ágyékomban a tájoló / pörögni kezd vadul. // (...) Noénak üzenem, / hát nyílj meg, Genезis: / bár furcsa volt és szaggatott, / de bordal volt ez is” (*Ha leszállván a nap*). Alkalmadtán pedig az ironikus és önironikus él tűnik ki, akárcsak ebben a négysorosban: „Súlyos bronzpakett. / Némi pénz, pia jár vele, / és másnap reggel sem fáj / az ünnepelt alfele” (*A díj*).

Ez a kötet jól mutatja, hogy túlzottan leegyszerűsítő Vári Fábián Lászlót pusztán a népi- vagy a váteszköltő kategóriájába szorítani. Alakuló életműve gazdagabb és sokrétűbb. Úgy gondolom, itt lenne az ideje a sorra megjelenő válogatások után egy összegyűjtött verseket tartalmazó kötet összeállításának, hogy egyberostálva lássuk az eddigi életművet, kiegészítve a legújabb költeményekkel. A még előkészületben lévő, de nemsokára megjelenő, róla, illetve műveiről szóló monográfia és ez a kötet együtt a versek újraolvasását ösztönöznék, és persze segítene tetten érni a költőszerep változásait, hangsúlyeltolódásait térben és időben.

(Vári Fábián László: *Ereimben az idő*, Budapest, Magyar Napló, 2015.)

A RÉVÉSZ IMRE TÁRSASÁG VENDÉGKÖNYVÉBE

Boldog óráit élhette az Isten, amikor a Föld alkotása közben keze Kárpátalja domborzatán dolgozott. Színvázlatok, látványtervek heverhettek előtte, és alaposan át lehettek gondolva a kompozíciós arányok is. Hogy is nézne ki, ha az alföldi rónaságból fokozatosan türemkedő hegyek mindjárt az egekig törnének! Gondoljunk csak bele: a magasból eredő vizek mekkora indulattal és pusztító szándékkal zúdulnának akkor alá! Holott mi ahhoz vagyunk szokva, hogy folyóink ebben a lakóival sokszor hűtlenkedő kishazában még szemünk láttára megcsendesedjenek. Így aztán a közepesen magasodó Kárpátok és az országhatárokon átnyúló nagy síkvidék között alig érzékelhető a kontraszt, de nekünk már így a jó. Adott lenne itt minden a paradicsomi léthez, csak gazda kellene, nyugalom és kifogyhatatlan szeretet az emberek között!

Tündérbereg – sűrítette egyetlen szóba lénye minden vonzódását, szülőföldje iránti rajongását egy régi jó barát. Ha e minősítésből csak egy csöppet is harsogna a túlzás, könnyebb lenne hátat fordítani ennek az elszegényedett állapotában is gyönyörű földnek. Ha azonban a műzsák tíz körömmel ragaszkodnak hozzá, pont az emberek maradnának hűtlenek? S az Ungvidék, Ugocsa és Máramaros nem érdemli ki a tündéri jelzót? Festőink szerint: igen! Bele is szerettek ebbe a rendkívül izgalmas tájba, mégpedig halálosan. Akik először nyitották rá szemüket – Hollósy és Révész, Erdélyi, Boksai, Manajló és Koczka – annak tudatában pihennek a sírban, hogy az életük egyik értelmének tekintett tanítás nem volt hiábavaló.

Mára 25 esztendőssé lett a Révész Imre Társaság. A rendszeres honi tárlatok és különböző európai nagyvárosok kiállítótermei jelzik, szakmai és állami elismerések, érdemkeresztek igazolják az eltelt időszak eredményeit, így hát a szóban forgó negyedszázad emberi léptékkal számolva valóban nagy idő. De nagy idő a művek számbavételét tekintve is, mert nélkülük, bizony, foghíjas, erősen hiányos lenne a kárpátaljai magyar kultúra.

Ha Révész Imre porladó szemgödreibe visszatérhetne a fény és szájába a lehelet, ugyan mit szólna a nevét védjegyként viselő piktoraink teljesítményéhez? Azt mondják, érzékeny lelkületű művész volt, ezért az örömtől bizonyára sírva fakadna. Esmélése után azonban megrázná magát, kalapját az asztalra vágna, és talán ezeket mondaná: Jól van, legények! Egy országától elszakított nemzetrészt csak úgy maradhat meg, ha megteremti, teljesebbé teszi saját kulturá-

lis környezetét. S mivel a kultúra várában egy bástya feltétlenül a képzőművészeté, nektek van mit építenetek és egyben védenetek. De tudnotok kell, hogy a festő többnyire nem a zászlóbobogtatással, sokkal inkább a témaválasztással fejezi ki politikai hovatartozását. Ti szerencsések lehettek, hisz a legalkalmasabb időben fordultatok a kék-zöld-lila hegyek, a gyáróriások, a gépesített erdőmunkálatok, szocialista munkahősök művészinak mondott ábrázolása helyett a rejtelmes folyóvölgyek, az alföld és lakói, a tanyák, a falusi életképek, a szegényes szobabelsők világa felé. Szülőföldetek – természeti szépségével, domborzati változatosságával, gazdag, történelmi korokat idéző építészeti örökségével maga egy hatalmas alkotótábor, ahogyan álmaiban Erdélyi is emlegette: a kárpátaljai Barbizon. Dolgozzatok tisztességgel a lélek tanítása szerint, s akkor más népek, kultúrák tiszteletét is kiérdemelve fogtok megmaradni. S ne feledjétek: csak a mű érték- és időtálló, az ember halandó, teste romlandó. . .

Igaza lehet, hiszen így tudja ezt a nagyságos Halál is, aki következetesen, az idők kezdete óta ennek alapján cselekszik. Végrehajtási matrikulájába tekintve fájdalommal szembesülünk a révészesek már elhunyt társaságával. Először Szemán Öcsire, a legnemesebb nagyvadra szerzett kilövési engedélyt, aztán mindjárt Veres Pétert, a legszelídebbet, legérzékenyebbet ragadta el, majd a betegsége által meggyötört Tóth Lajosra, az Ung-vidék sajátos látású dokumentátorára csapott le, s rövidesen Jankovics Máriára, a finom lelkű textilművészre, grafikusra vetett szemet. S nem is oly régen Kolozsvári László, Révész Imre talán legközelebbi lelki rokona és Riskó György, a kiállítások fáradhatatlan szervezője kapták meg a végleges behívót. Az öröklétben közlekednek már valamennyien, s ha jól tájékozódnak a szellemek honában, csatlakozhatnak hamarost az iskolaalapító atyákhoz. Tekintsük ezt a kiállítást az Ő emléküik előtti tisztelgésnek is, s így talán már nem is annyira gyöttrő a veszteségtudat.

De helyük a Társaságban nem hűlhet ki, s nem tátonghat üresen. Kárpátalja művészettel termékenyített földje rendszeresen küldi a tehetséggel áldott fiatalokat. Ti, „öregek” – Benkő Gyuri, Erfán Feri, Magyar Laci, Réti János, Kopriva Attila, Berecz Margit, Hidi Endre, Matl Péter és Szocska Laci –, fogjátok meg szorosán a „fiatalok”: Baraté Ágnes, Veres Ágota, Kulin Ágnes, ifj. Hidi Endre kezét, hogy nagy, közös kultúránk építése, alakítása közben hadd érezzék a mesterek, az őket övező tekintély által pedig egy tágabb közösség megbecsülését, támogató szeretetét.

Vári Fábíán László,
a Kárpátaljai Magyar Írócsoport elnöke

DUPKA GYÖRGY

A KOLLEKTÍV BŰNÖSSÉG ELVÉNEK ALKALMAZÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYAROKKAL ÉS NÉMETEKKEL SZEMBEN

VII. FEJEZET

HADIFOGOLYTÁBOROK LÉTREHOZÁSA

1. KATONAI KOMMANDATÚRÁK

A 4. Ukrán Front katonai tanácsának 0036. sz. határozata többek között elrendelte, hogy 1944. november 17-ig Szolyván, Perecsenyben és Huszton egy-egy hadifogoly-átvevőhely (*oroszul: Сборный Пункт Военнопленных – СИП*) létesüljön.

Ezt megelőzően 19 kommandatúrát állítottak fel az alábbi településeken: Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagybereg, Huszt, Tiszaújlak, Nagyszőlős, Bátyú, Kövesliget, Perecseny, Poroskovo, Poljana, Szolyva, Szerednye, Kisberezna, Nagyberezna, Ökörmező, Técső, Rahó. Az itt létrehozott kommandatúrák a szovjet katonai közigazgatás elvét alkalmazva szigorú ellenőrzés alatt tartották a körzetükhöz besorolt falvakat. 1944. november 13-án parancsnokaik orosz, ukrán és magyar nyelvű plakátokon kihirdették a városparancsnokságok 2. sz. parancsát, amely a 0036. sz. határozaton alapult. 1944. november 14-16. között ezekben a központokban fogadták az első nyilvántartásba vételre jelentkező magyar és német nemzetiségű férfiakat. Ugyanazon év november 18-án a második regisztrációra jelentkező személyeket fegyveres kísérettel már tovább vitték a regionális gyűjtőhelyekre.

2. REGIONÁLIS ÁTMENETI HADIFOGOLY-ÁTVEVŐ HELYEK

1944. november 17-i határidővel ideiglenes PPV hadifogoly-átvevő helyeket szerveztek, ahol a foglyok tömeges befogadása november 18-án kezdődött és november 20-án fejeződött be. Ezek közül a jelentősebbek:

– Sztrabicsói PPV. A Munkácsról, Bátyúból, Beregszászból, Beregről, Tiszaújlakról érkező hadifoglyokat először ide irányították, majd a Sztrabicsó–Bátyú–Munkács–Szolyva útvonalon a №2. SZPV táborba kísérték őket.

– Zsornavai PPV. Az ide érkező foglyokat Turkára, a №3. SZPV táborba kísérték. Megjegyzés: a novoszelicai №2. SZPV, a szinnai (Snina) №3. SZPV, a homonnai (Humenné) №90. PPV és a csergovi (Čerhov) №66. PPV táborokból Szolyván keresztül Szamborba vitték a foglyokat.

– Huszti PPV. Ide a kövesligeti és a nagyszőlősi (felső-Tisza-vidéki) foglyokat irányították, majd a Huszt–Nagyszőlős–Tiszaújlak–Beregszász–Munkács–Szolyva útvonalon a szolyvai №2. SZPV gyűjtőtáborba kísérték. Ez volt a térség legjelentősebb hadifogoly-átvevőhelye, amit a Felső-Tisza-vidék kapujában, a Huszt város környékén lévő magyar katonai kaszárnyában alakítottak ki. „SZPV Huszt” néven is emlegetik, amely kb. 2 000 fő elhelyezését tette lehetővé. Funkciója abban állt, hogy az egykori máramarosi megye településeiről begyűjtsék a hadifoglyokat, civil férfiakat, később a német származású férfiakat és nőket, akiknek nagy többségét szintén a szolyvai gyűjtőlágerbe kísérték.¹

Az NKVD-parancsnokság felügyelete alá tartozó kárpátaljai, kelet-szlovákiai és Lemberg megyei hadifogoly-táborok listáját a 20. táblázat szemlélteti. Az egyik Mocsalov-jegyzékből megtudjuk (amelyet Krivenkónak, az SZKSZ NKVD HIÜFF főnökének írt), 1944 szeptemberében az 1. Ukrán Fronttól átvették a szambori №22. FHFT, valamint a novoszelicai №1. és a szinnai №3. (HGH) légereket. A 68. sz. HFG felszámolása után, helyette megalakították a 2. sz. szolyvai (HGH) és átszervezték a 22. sz. FHFT szambori légert.

A hadifoglyok, internáltak sokaságából kivonták és elkülönítve őrizték a „szovjetellenes elemeket” akik közül később sokakat likvidáltak. Ezekben a táborokban folyt a toborzás a csehszlovák és a Vörös Hadseregbe, valamint az új magyar hadseregbe. Ivan Turjanica folyamodványa alapján többszáz „tévesen” letartóztatott foglyot hazaengedtek. Ugyanakkor Mocsalov őrnagy 1945. február 2-án utasította a novoszelicai ¹¹., a szinnai ¹³. és a ¹²². szambori légerek parancsnokait, miszerint a továbbiakban „az internáltak szabadlábba helyezésekor semmiféle igazolás nem állítható ki” (40392). Vélhetően azért tette, hogy ezeknek a légereknek ne maradjon írásbeli nyoma.

A szambori elosztó légerben őrzött foglyokat Ukrajna, Oroszország és más köztársaságok munkatáborába szállították. Mocsalov Allahverdijev állambiztonsági őrnagy, a légerek úgynevezett „hadifogoly-diszpécser” Jersov gárdaezredesnek, a SZKSZ NKVD HIÜFF 4-es ügyosztálya vezetőjének küldött jelentéséből (№0256., 45. 01. 29.) megtudhatjuk, hogy végelgyen-

gülésben szenvedő betegeket is továbbküldtek. Ebben a jelentésben Mocsalov arra kérte felettesét, hogy a Vörös Hadsereg hadtápfőparancsnokához nyújtson be igényt „egy egészségügyi szerelvény kiutalására ez év februárja első felében 1 (egy) ezer beteg hátországra való szállítására.”

20. táblázat

Kimutatás a 0036. sz. rendelet végrehajtása során létrehozott hadifogoly-átvevőhelyekről (az 1945. január 20-i állapot szerint)

N ^o	A lágerek megnevezése	Elhelyezése	Befogadó-képessége	A foglyok száma 1945. I. 20-ig
1.	N ^o 22. FPPL/ΦΠΠΠΙ	Szamor**	4 000	5 200
2.	N ^o 1. SZPV/СΠВ	Novoszelica*	1 500	432
3.	N ^o 2. SZPV/СΠВ	Szolyva	8 000	8 946
4.	N ^o 3. SZPV/СΠВ	Snina *	2 000	587
5.	PPV/ΠΠВ (státuszon kívüli, ideiglenes)	Perecseny	4 000	1 533
6.	N ^o 48. PPV/ΠΠВ (átköltözés alatt)	–	–	–
7.	N ^o 90. PPV/ΠΠВ	Humenné*	600	11
8.	N ^o 66. PPV/ΠΠВ	Čerhov *	700	292
Összesen:			20 800	17 001

* Kelet-Szlovákia területén lévő települések; ** Lemberg megyében lévő település. (Sztarij Szamor; Novij Szamor.)

3. A PERECSENYI PPV HADIFOGOLY-ÁTVEVŐHELY

Az Ung völgyében elterülő Perecsenyt 1944. október 27-én foglalta el a 24. lövészadosztály F. A. Prohorov vezérőrnagy irányításával. A bekerített magyar utóvéd csapatrészeket a helyi lakosok közreműködésével fegyverezték le. A hadifoglyok gyűjtőhelyét az egykori magyar kaszárnnyában alakították ki, ahol a magyar katonai közigazgatás 1942-ben börtönt létesített az ukrán baloldaliak és elfogott szovjet partizánok őrzésére.² Az itt létrehozott hadifogolygyűjtőhely 1 500-2 500 fő elhelyezését tette lehetővé. Perecsenyt valószínűleg földrajzi fekvésének köszönhetően választották, mert az Ungvár–Perecseny–Poljana útvonalon, a hegyek között a foglyokat el tudták juttatni a szolyvai gyűjtőlágerbe, a nagyobb kontingenseket pedig az Uzsoki-hágón át gyalogmenetben, katonai kísérettel a szambori elosztó táborba. A szambori és a szolyvai táborokhoz kapcsolódó gyűjtőhely „SZPV Perecseny” néven szerepel.³ 1944.

november 18. – 1945. május 30. között ide szállították az Ung-vidéken, Kelet-Szlovákiában és Észak-Magyarország térségében letartóztatott magyar, német civileket és hadifoglyokat. A szűróállomás fölött a SZMERS gyakorolt felügyeletet. Itt tartották a vezető beosztású katonatisztek, rendőrtisztek és közigazgatási tisztségviselők, pártvezetők előzetes meghallgatását. A vallatás közben elhunytakat és a hadbíróság döntése alapján kivégzetteket az éj leple alatt a kaszárnya udvarán és a perecsenyi Hurka-hegyen⁴ lévő temetőben, jeltelen sírokban hantolták el. Az ellenőrzött fogolycsoportok nagy részét az Uzsokihágón át gyalogmenetben Szamborba irányították, ahol újabb szűréseken estek át, végül marhavagonokban munkatáborokba szállították őket.

A perecsenyi tábor neve többször előfordul moszkvai levéltárak NKVD-ügyirataiban. Az 1945. január 3-i állapot szerint például a hadifoglyok és internáltak 296 főre csökkentett létszámából 134 magyar, 3 német, 90 csehszlovák, 63 ruszin és ukrán, valamint 6 más nemzetiségű tartózkodott ezen a gyűjtőhelyen.⁵ Az 1944. január 7-i állapot szerint ugyanitt már 1 601 fő volt a hadifoglyok száma.⁶ A 4. Ukrán Front hadtáparancsnoka mellé kirendelt, a hadifoglyok ügyeivel foglalkozó NKVD-osztály egyik főnöke, Mocsalov őrnagy több utasításában szintén szerepel a perecsenyi láger. Feljebbvalóinak küldött hadijelentéseiből derült ki, hogy Perecsenyben magyar katonákat toboroztak a Dálnoki-féle hadseregbe, és a besorozottakat 1945. február 24-én elküldték a Debrecenben formálódó 1. magyar gyaloghadosztályba.⁷ Vannak dokumentumok a magyar hadifoglyok Perecsenybe történő összevonásáról is. 1945. január 2-án Mocsalov őrnagy utasította (№0014.) a szinnai №3. gyűjtőtábor parancsnokát, Dohin századost: *„Utasítást adtam arra, hogy ön küldje Perecsenybe az összes magyar hadifoglyot és internált személyt. Ez azt jelenti, hogy külön utasításig egy magyart sem küldhetnek lágerbe. Ön ugyanakkor azt jelenti, hogy 1944. december 31-én 1 200 főt küldött lágerbe és 626 ember tartózkodik a gyűjtőtáborban, hogy aztán lágerbe küldje őket. Honnan van Önnek ilyen kontingense? Tudomásom van róla, hogy a 2 600 hadifogoly közül mintegy 2 000 fő magyar, és valamennyiüket Perecsenybe kell küldeni.”* Egy másik, a perecsenyi hadifogoly-átvevőhely parancsnokának kiadott utasításában megparancsolja, hogy a magyar katona-jelölteket *„irányítsák gyalogszerrel Debrecenbe a Magyar Önkéntes Hadosztályba való besorolás végett (a hadifogoly-átvevőhelyen szervezett csoportot) a következő útirány szerint: Perecseny, Ungvár, Csap, Kisvárd, Nyíregyháza, Debrecen. Élelmiszeradag – 7 napra, naponta – 30 km. Megérkezés 1945. február 24. Pihenő minden 10 km után, éjszakázás meleg helyiségben.”*

4. A SZOLYVAI №2. SZPV HADIFOGOLY-GYŰJTŐTÁBOR

A 4. Ukrán Front második legnagyobb tábora, postacíme: D-23614⁸. Kedvező földrajzi fekvéséből kiindulva a katonai adminisztráció itt hozta létre Kárpátalja legnagyobb gyűjtőtáborát. Az NKVD 1944. évi titkos és szigorúan titkos iratainak iktatókönyvében olvasható az SZSZKSZ NKVD HIÜFH parancsnok-helyettesének küldött jelentés is (№0857., 1944. 11. 15.), miszerint 1944. október 15-én a Kárpátalját elfoglaló 4. Ukrán Front hadtápterületének ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok a 68. sz. HFH bázisán megkezdték a szolyvai tábor tervezését, miközben Szolyvát csak 1944. október 24-én foglalták el a Ruszin partizán és NKVD-ügynök által vezetett csapatok.

A város határában lévő egykori magyar kaszárnyát minősítették központi hadifogoly-átvevőhelynek, és az NKVD láger-építési terve alapján 8–10 ezer fő befogadására alkalmas tábort alakítottak ki, amely a katonai levéltári dokumentumokban „SZPV-2” fedőnéven szerepel. A magyarság köznyelvében „szolyvai láger”, illetve „szolyvai tábor” néven vált ismertté. 1944 novemberében Jermilov kapitány volt a parancsnoka, 1945 februárjától pedig a tábor felszámolásáig Pankin alhadnagy.

Jermilov parancsnok aláírásával több életmentő igazolást őriztek meg azok a túlélők, akik súlyos betegségük okán hazatérhettek. Ilyen igazolást kapott az ungvári Jancsik Jenő (1918), Hricko Lajos (1904) is. Utóbbi okmányán a következő adatok olvashatók: „*Hadifogoly gyűjtőhely, D-23614 Tábori posta. 1945. január 26. 26/145/29. IGAZOLÁS. Kiállítva Hricko Lajos István polgár részére, született 1904, lakhelye Ungvár, annak igazolására, hogy nevezett lágerből szabadult és lakhelyére utazik. A D-23614 T/P sz. katonai alakulat parancsnoka. Aláírás. Körpecsét. Jermilov kapitány.*”

A szolyvai lágerparancsnokság korrupt vezetőiről, tisztjeiről is vannak feljegyzések. Például Szalov főhadnagy ügyeletes tiszt (ő kísérte a szolyvai foglyokat a szambori lágerbe) a foglyoknak járó élelmiszert szeszes itallal cserélte, ezért elbocsátották az NKVD szerveitől. Fomenko hadbiztossági főhadnagy, a szolyvai gyűjtőtábor nyilvántartási felügyelője meglopta a foglyokat, ezért 10 napi fogságot kapott.

A szolyvai láger akkor vált emberi tragédiák központjává, amikor flekkóti fúsz miatt 1944. december 12. – 1945. január 1. között hivatalosan is egészségügyi zárlatot rendeltek el. A 4. Ukrán Front katonai közegészségügyi főosztályának rendelkezése értelmében a 4292. sz. kórház Munkácsról Szolyvára helyezték át, de a járványos betegség tovább szedte áldozatait. A

2149-es szombori rabkórház, akárcsak a könnyű sérülteket ápoló kórház, hihetetlenül túlszűfolt volt. Mindez a gyűjtő- és elosztóállomások vezetőisége körében komoly aggodalmat váltott ki. A megromlott közegészségügyi-járványügyi helyzet, az elhalálozások számának növekedése és a megtett szervezési intézkedések kapcsán 1944. december 20-tól 30-ig Mocsalov őrnagy több mint 20 jelentést küldött az NKVD felső szerveihez, ettől azonban a szolvai táborba zsűfolt hadifoglyok és internáltak helyzete alig javult.

Mocsalov 1945 januárjában betegszállító szerelvények kiutalását és a betegek élelmiszer-fejadagjának növelését kérte, ám minden maradt a régi-ben, a gyűjtőtáborban uralkodó helyzet javítása érdekében nem történtek intézkedések.

A túlélők ezrek haláláról számoltak be. Vajdaffi G. Z.⁹ ungvári túlélő így emlékszik vissza: „*A szolvai lágerben borzalmas volt a helyzet. (...) Majd tifuszbajánny tört ki. Sokan megbetegedtek és elpusztultak. Különösen azok, akik le voltak gyengülve és más szervi betegségük is volt. A csupasz földön aludtunk. Felébredtünk, hát látjuk, hogy halott fekszik mellettünk. De ezeket a halottakat nem adták ki a hozzátartozójuknak. Itt, a lágerben temettük el őket. Hosszú ideig tartott a vesztégzár. Az emberek tömegesen pusztultak. Főleg a flekk- és a hastífusztól. A fertőtlenített túvel mellbe és hátba adott védőoltások keveseken segítettek. Viszont sok esetben okoztak gennyes gyulladásokat, daganatokat, ami szintén halálos kimenetelű volt.*”

Nagy Jenő a szolvai láger „dögésze” hasonlóképpen emlékezett a tömeges elhalálozásokra: „*Itt, Szolván már a harmadik napon beosztottak a szanitécekhez. Egyik napon a holttesteket pakoltuk a szekérre, a másik napon ástuk a gödröket, hantoltunk.*

Két lovas fogat hordta szünet nélkül a halottakat a láger melletti, parknyi nagyságú temetőhelyre. Egy gödörbe húsznál több holtat is beletuszkoltak. (...) Volt olyan, aki még akkor is nyöszörgött, meg is mozdult, amikor hánytuk befelé a földet. Mi mondtuk is az öröknek, hogy húzzuk ki a gödörből. De a katonák erről hallani sem akartak. A levegőbe eresztettek egy-egy figyelmeztető sorozatot. (...) Ebbe a mindennapi látványba az ember úgy belefásult, hogy már semmi sem számított. Nem is volt ereje sajnálkozni, könnyezni. Gépiesen cselekedtünk. Mindenki éhezett. Nem tudtunk normálisan gondolkodni. (...) Aki meghalt, azt csak leírták. (...) Az otthon maradtakhoz ekkor már eljutott a hír, hogy milyen embertelen körülmények közé kerültünk, mert az ételhordó asszonyok hazahordták a szomorú híreket. (...) De ugyan kihez is fordultak volna segítségért?”¹⁰

Az 1922-es születésű B. V. Krehnyak¹¹ szolyvai lakos, a magyar hadsereg egykori tisztje, aki hadifogolyként került a szolyvai gyűjtőtáborba, elmondta: a foglyok halálát különböző fertőző betegségek okozták, illetve a hiányos táplálkozás. Maga a láger a mai Beljajev utcai katonai alakulat állomáshelyén volt. Az ellenségnek számító hadifoglyok holttestét a Verhovina utcai temetőben hantolták el, ahol most benzintöltő állomás van.

P. I. Ruszin szolyvai lakos, a szolyvai láger egykori őre szintén tanúsítja, hogy a lágerben tartózkodó hadifoglyok és internáltak tömeges elhalálozását fertőző betegségek okozták. Állítása szerint a lágerben mintegy 2 000 ember pusztult el. Holttestüket a mai Verhovina utcai benzintöltő állomás területén levő temetőben közös sírba temették. A temető egy részét 1952-ben, az utca rendezése során felszámolták, 1962-ben pedig, a benzinkút építésekor az egész temetőt. A földmunkák során előkerült maradványok jelentéktelen részét újratemették a Verhovina utcai sírba; oda, ahol az első világháborúban elesettek emlékbeliszkje áll.¹²

A szolyvai lágerben 1944. december 14-től 1945. január 1-ig érvényes vesztegzár alatt kialakult helyzetről Mocsalov állambiztonsági őrnagy készített hivatalos igazoló-jelentést (Szigorúan titkos, №001242., 25. 12. 1944.) felettéseinek és az NKVD-csapatok törzsparancsnoksága részére. A tovább terjedő ragályos betegségek megakadályozása érdekében január 1-től meghosszabbította a vesztegzárat, ezért a 0036. sz. rendelet alapján le tartóztatott magyar és német nemzetiségű férfiak hátországba történő evakuálását a karantén felfüggesztéséig leállította. A betegségben elhunytak számát nem említette. Kimutatása szerint ebben az időben a szolyvai lágerben „20 000 hadifogoly zsúfolódott össze, akiknek a többsége fertőzött volt, előfordultak tömeges bélfurug és flekktífuszos megbetegedések.” Itt említette meg, hogy kérésére a szolyvai lágerhez csatolták a 4292. sz. kórházat, amelynek közreműködésével „sikerült feloldani a vesztegzárat.” Megjegyezte, hogy a szolyvai táborból „megszökött 101 ember.”

Mint az ismertetett okmányokból és a túlélők visszaemlékezéseiből kiderül, a szolyvai gyűjtőtáborban bekövetkezett tragédiákat főleg a járvány, a rendezetlen lágerélet, az elégtelen táplálkozás, az orvos- és gyógyszerhiány, a kimerítő munka okozta.

Ilyen körülmények közt a hadifoglyok és internáltak ténylegesen pusztulásra voltak ítélve. A 4. Ukrán Front parancsnoksága, amelynek csapatai ebben az időben nem folytattak aktív harci cselekményeket, nagyobb figyelmet fordíthatott volna a szolyvai gyűjtőtáborban kialakult helyzetre,

sokkal több törvénytelenül letartóztatott civil személyt, illetve hadifoglyot menthetett volna meg. A levéltári dokumentumokból kiderül, más frontok parancsnokai ezeket a kérdéseket a frontviszonyok körülményei közepette önállóan oldották meg: sok foglyot szabadon bocsátottak anélkül, hogy előzőleg a hátszágban lévő lágerekbe küldték volna őket. Az általuk szabadon bocsátottak száma több mint 200 ezerre tehető.

1945. január 21-én Mocsalov őrnagy a szolyvai járvány visszaszorításával kapcsolatban arról tájékoztatta Mehlsiz vezérezredest, hogy az egészségügyi intézkedések következtében 8 korpuszban megszüntették a karantént, ennek köszönhetően 3 443 főt sikerült tovább küldeni a lágerből. Emellett eltörpül a front parancsnokságának és katonai tanácsának több mint 3 ezer kárpátaljai szabadon bocsátását célzó humánus akciója.

A szolyvai láger 1945 tavaszán számolták fel. Ezt megelőzően Mocsalov 1945. március 23-i №0572. parancsa alapján operatív csoportot küldtek a csehországi, az osztrák határhoz közeli „Jervisovicébe, 30 kilométerre Videovicétől”; ezek szerint a hírhedt szolyvai haláltábor ide helyezték át. Mocsalov felterjesztésére Petrov hadseregtábornok a 42. sz. láger parancsnokává Jermilov kapitányt, a volt szolyvai lágerparancsnokot nevezte ki. „Berlin bevételének tiszteletére”, eddigi szolgálatáért Mocsalov őrnagy „köszönését fejezte ki” Jermilovnak, aki nek sok ezer ártatlan kárpátaljai lakos pusztulásához volt köze.

5. A SZAMBORI ÁTVEVŐ-TOVÁBBKÜLDŐ HADIFOGOLY-LÁGER

Az NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyviteli Főosztályához tartozott, parancsnoka Mkervalidze őrnagy volt. Ebben az elosztó lágerben szervezték a hadifoglyok és internáltak marhavagonokban történő továbbszállítását az ország belső munkatáboraiiba. A foglyok nagy része kimerülten, betegen érkezett ide. Az ungvári Juhász Sz. M. így emlékszik vissza: „*Engem Sztarij Szamborban abba a lágerbe irányítottak, ahol civileket és hadifoglyokat tartottak. Velük együtt dolgoztam a vasútvonal helyreállításán. Egy bizonyos idő elteltével bennünket, foglyokat, bevagoníroztak, és négy napig utaztunk valamerre. Nem adtak sem inni, sem enni. A csodával határos módon érkezünk meg a kijelölt helyre. Itt is a vasútvonal helyreállításában vettünk részt. Az éhezéstől és a hidegtől valamennyien felpuffadtunk. Sokan munka közben fagytak meg. És a helyszínen betemették őket hóval. S ezzel vége is volt a temetésnek. A munkára vezényelt 500 ember közül csak 350 tért vissza a lágerbe. A többiek ott pusztultak. Azt a helyet, ahol dolgoztunk, a 'halál völ-*

gyének' neveztük. Csak nem tudom, hol dolgoztunk. A közelben nem voltak falvak, körös-körül erdő. Én magam kórházba kerültem, a lábam erősen megfagyott. Máig sem érzem a lábujjaimat. A lágerben és a lágerkórházban kétszintes priccseken aludtunk. A deszkák között 10 cm-es rés volt. Csak egy lepedő volt a priccseken, és egy takaró ötünkre. Szorosan egymáshoz bújunk. Ha az egyik megfordult, mündegyikünk követte. Ezekről a deszkáktól olyan felfekvéseket kaptunk, hogy a nyomai még most is láthatók. A kórteremben a kétszintes priccsek a falak mentén helyezkedtek el, ide 14 embert zsúfoltak be. Az én alsó soromban, ahol 35-en voltunk, egyedül én maradtam életben, a többiek meghaltak. Hasmenés, vérhas, kimerültség volt a haláluk oka."

A szambori lágerre vonatkozó levéltári anyagok igazolják, hogy Mkervalidze őrnagy, a tábor parancsnoka több utasítást kapott feljebbvalótól. Ezek közül említésre méltó Mocsalov őrnagy kiértéskészítője¹³ (Szigorúan titkos, №00174.) arról, hogy az 1944. január 20. után Szamborba érkezett új kontingenseket ne internáltaknak minősítsék, hanem letartóztatottaknak, és ezekről a személyekről külön kimutatást kell készíteni. A begyűjtött két kontingens csoportjai közül a 0036. sz. rendelet alapján begyűjtötteket „internáltaknak” nevezték el, míg az SZSZKSZ NKVD №0016. (1945. január 11.) számú parancsa alapján begyűjtötteket „letartóztatottaknak” tekintették. Az internáltakat elkülönített zónában helyezték el, tilos volt bárkivel is érintkezniük, minden személyhez fogoly-kísérő úrlap tartozott, ezek alapján kontrollálták a foglyok mozgását egyik lágerből a másikba. A letartóztatottakat Szelivanovszkij altábornagy, az SZSZKSZ NKVD megbízottjának rendelkezése szerint Mosztiszke városba irányították.

Mint már említettük, a Szamborban fogva tartottakat szakaszonként, marhavagonba préselve a Szovjetunió hátszágában kijelölt munkatáborokba továbbították. A foglyok mozgásáról többek között Mocsalov őrnagy küldött tájékoztató beszámolókat Mehliusz vezérezredesnek. A birtokunkban lévő ügyirat¹⁴ szerint 1945. január 18-án a szambori vasútállomásról a Dél-Donyecki útvonalon a №47571. szerelvényvel 2 000 hadifoglyot küldtek Sztalino városba. A következő szerelvényt azokkal a foglyokkal töltötték fel, akiket a Kárpátaljai hadifogoly-gyűjtőhelyekről szállítottak Szamborba.

A szambori lágerben is összeírták a front katonai tanácsa által felmentett foglyok névsorát. 1945. január 6–20. között 2 536 internáltat engedtek haza, ebből 674 szláv nemzetiségű, 13 zsidó, 1 378 fő 45 éven felüli magyar, 425 rokkant magyar, 3 kommunista, 39 sóbányai szakember, 3 fő pedig a nagybocskói vegyikombinát szakembere volt.

Az NKVD №0016. parancsának megfelelően letartóztatott egyének fogadására mind a szolyvai, mind a szambori lágerben felkészültek. Az 1945. február 15-én keltezett egyik ügyirat szerint megérkezett a letartóztatottak első menete. Erről átadási jegyzőkönyv¹⁵ is tanúskodik, amelyben Deribas, a №22. FPPL tábor 2. ügyosztályának vezetője elismeri, hogy a 4. Ukrán Front NKVD Főosztálya képviselőjétől, Szkobljakov őrnagytól 2 183 fős kontingenst vett át, minden letartóztatott kísérő úrlappal rendelkezett. A jegyzőkönyv aláírásait körpecséttel hitelesítették, amelyen a következő felirat olvasható: „NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyviteli Főosztálya, a Front №22. átvevő-továbbküldő hadifogoly lágere”.

Mocsalov állambiztonsági őrnagy február 28-án utasította¹⁶ (Titkosított ügyirat, №0906.) a szambori tábor műveleti csoportjának parancsnokát a letartóztatottak elhelyezésére és ellátására vonatkozóan, továbbá jelezte, hogy 3-5 nap múlva Szamborba érkezik a Szelivanovszkij altábornagy műveleti csoportjai által begyűjtött 1 000 letartóztatott, akiknek az étkeztetéséhez norma szerint szükséges élelem beszerzését a Szelivanovszkij altábornagy által biztosított teherautók igénybevételével valósítsák meg. A letartóztatottak elszállítása után fennmaradt élelmet a hadifoglyok fenntartására kell fordítani. Az érkező letartóztatottak nyilvántartatásba vételéről, számáról jelentést kért.

A kimutatást készítő Mocsalov őrnagy a megnevezett lágerek túlzásfoltosságának elkerülése érdekében arra hívta fel Kovalcsuk altábornagy, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály vezetőjének figyelmét, hogy az úrlappal rendelkező letartóztatott személyekből összeállított kontingeneket ne a felsorolt lágerekben helyezték el, hanem egyenesen Szamborba kísérik őket, ahonnan vagonok és kísérő őrcsoportok igénybevételével juttathatók el a hátszágban kijelölt munkatáborokba.

Az 1945. április 22-i állapot szerint a szambori és a szolyvai láger ellátottsága mélypontra zuhant: a foglyok elszállításához nem volt elegendő vasúti szerelvény, étkeztetési és a járványos betegségek leküzdéséhez szükséges egészségügyi ellátási gondok merültek fel, szembetűnő volt a teljes lerongyolódás. Ezekre a problémákra Mocsalov őrnagy több jelentésben rávilágított, amelyeket feletteseihez, mások mellett Krivenkóhoz, az SZSZKSZ NKVD HIÜFF főnökéhez továbbított. Például: a két tábor „nem volt ellátva ruházati és lábbeli-készlettel a hadifoglyok számára”, továbbá „egyáltalán nem rendelkeznek a ruházat javításához szükséges anyaggal és felszereléssel.”

Mocsalov feljegyzése szerint 1945. február 20-22. közt megkezdődnek a szambori láger áthelyezésével kapcsolatos előkészületek, melynek során a №22. FHG-tábort „Olhovci községbe, 2 km-re Szankitól” költöztetik.

6. A GYŰJTŐLÁGEREK FOGLYAINAK NEMZETISÉGI ÖSSZETÉTELE, ELSZÁLLÍTÁSUK MEGSZERVEZÉSE

Az 1945. január 3-i állapot szerint a 22. sz. frontmelléki hadifogolytáborban (FPPL) és a 4. Ukrán Front más gyűjtőhelyein tartott hadifoglyok és internáltak nemzetiségi összetételéről az alábbi táblázat tanúskodik.

21/A. táblázat

Bővített, összesítő NKVD-kimutatás a 0036. sz. rendelet végrehajtása során létrehozott hadifogoly-átvevőhelyekre internáltak nemzetiségi összetételéről az 1945. január 3-i állapot szerint¹⁷

Lágerek	Internáltak	Németek	Magyarok	Csehszlovákok	Románok	Zsidók	Ruszinok	Zakarpatszkaja Ukrajnaiak	Más nemzetiségűek
№ 22. FPPL/ΦΠΠΠΙ Szombor	3 518	-	3 021	471	-	12	14	-	-
№ 2. SZPV/СІРВ Szolyva	4 969	3	4 042	206	284	130	293	-	11
№ 3. SZPV/СІРВ Sznina	314	-	16	282	-	-	16	-	-
PPV/ΠΠВ Perecseny	199	-	55	86	-	4	-	54	-
PPV/ΠΠВ Csergov	60	-	6	41	-	-	-	13	-
Vasúti helyreállításon dolgozók	2 011	-	1 932	15	50	14	-	-	-
Összesen:	11 071	3	9 072	1 101	334	160	323	67	11

Mocsalov őrnagy a kimutatásokat (Szigorúan titkos, №00146., 1945. I. 16.) a 4. Ukrán Front Hadtápterületét Fedező NKVD-csapatok parancsnoka, Fagyjev vezérőrnagy részére készítette. Kiegészítésként közölte, hogy az 1945. január 3. állapot szerint a 4. Ukrán Front más gyűjtőhelyein tartott 18 002 hadifogolyból és internáltból 8 455 internáltat tartanak fogva. Jelentésében az adatok továbbbontásával találkozunk. Például: a szolyvai lágerben nyilvántartott 8 958 fő közül 4 029 hadifogoly, 4 929 internált; a szombori lágerben 6 576 főből 3 058 hadifogoly, 3 518 internált; a

novoszelicai láger nyilvántartásában 427 hadifogoly szerepelt. 1945. január 15-én bezárólag pótlólag még 358 internáltat fogadtak.

21/B. táblázat

Bővített, összesítő NKVD-kimutatás a hadifogoly-átvevőhelyekre internáltak nemzetiségi összetételéről az 1945. január 3-i állapot szerint¹⁸

Lágerek	Összesen	Németek	Magyarok	Osztrák, francia	Lengyel	Román	Csehszlovák	Ukrán/ruszin	Más nemzetiségek
FPPL/ФППЛ №22. Szambor	6 571	266	5 603	23/10	-	112	418	85	54
№1. SZPV/CPIB Novoszelicá	427	9	17	- / 4	5	10	319	22	41
№2. SZPV/CPIB Szolyva	8 998	58	7 714	- / -	7	310	357	403	149
№3. SZPV/CPIB Szinna	1 470	8	901	1 / 7	12	71	349	32	89
№48. SZPV/CPIB Kroszno város	48	-	6	- / -	1	1	39	-	1
№90. SZPV/CPIB Homonna	51	13	1	1 / 1	2	15	4	8	6
№66. SZPV/CPIB	130	1	44	- / -	-	11	43	21	10
PPV/ППВ Perecseny	290	3	134	- / -	-	-	90	63	-
Összesen:	17 985	358	14 420	25/22	27	530	1 619	634	350

21/C. táblázat

Kimutatás a vasúti helyreállításon dolgozó hadifoglyok és internáltak nemzetiségi összetételéről¹⁹

Összesen	Magyar	Román	Csehszlovák	Más nemzetiségű
2 741	2 520	180	31	10

Az 1945. január 7-i Mocsalov-feljegyzés szerint már 20 512 hadifoglyot őriztek, köztük Horány községben (№66. HFN) 198, Homonna községben (№66. HFN) 51, Perecsenyben (számozás nélküli HFN) 1 601, Szolyván (№2. HGH) 10 674, Szinna községben (№3. HGH) 1 826, Szambor városban (№22. FHFT) 6 162 főt.

A Kárpátokban vasúti helyreállításon dolgozókat is beszámítva megállapítható, hogy 1945. január 3-15. között a térség gyűjtőtáborában több mint 23 000

foglyot tartottak. A magyarokon (16 940 fő) és németeken (358) kívül szembeötlően nagy létszámmal voltak jelen csehszlovákok (1 649 fő), románok (710), ukránok/ruszinok (641). A foglyok mintegy fele a szovjetek ellen Kárpátalja, Máramarossziget, Kelet-Szlovákia területén folyó harcokban fogságba esett katona volt. Ettől pontosabb kimutatást az internáltakról nem lehet összeállítani, mivel a hadifoglyok és internáltak nemzetiség szerinti szétválasztása együtt történik. A 21. táblázatban feltüntetett 160 zsidót a náci haláltáborokból való hazatérés után a magyarokkal együtt internálták a szolyvai táborba; Mehli sz parancsára később szabadon engedték őket, mint „*tévesen*” letartóztatottakat. A közel 700 ukrán/ruszin egy részét „*létszámkiegészítésként*” kényszerítették a Szolyvára, Szamborba tartó menetoszlopokba.

1945. február 9-i jelentésében²⁰ (№0327.) Mocsalov őrnagy részletelesen, dátumokhoz kötvé tájékoztatta Voronovot, az NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyeivel Foglalkozó Főparancsnokság (HIÜFF) helyettes vezetőjét a fogvatartottokról. Ezek szerint 1945. január elsejére a fentebb említett lágerekben 20 663 fő került őrizetbe. Január közepén ehhez a számhoz hozzáadott 6 366 főt, akiket ebben az időszakban gyűjtöttek be, így az összlétszám 27 029 fő volt. Ebből „*távozott*” (értsd: meghalt) 11 938 fő, a hátszágba 7 045 főt szállítottak. A csehszlovák hadtestnek 183, a Vörös Hadseregnek 177, a felderítő és kémelhárító szerveknek 53 főt adtak át. A vasútjavítási munkálatokhoz beosztott internáltak csoportjából 241 embert szabadlábba helyeztek, 855 főt kórházba utaltak.

1945. február 1-jén 14 091 hadifoglyot tartottak számon.

Egy hónap alatt, 1945. január 8-ig a 48083. sz. szerelvényvel 2 000 főt szállítottak el a 281. sz. lágérbe Volkoviszka állomásra.

1945. január 18-ig a 45571. sz. szerelvényvel szintén 2 000 főt szállítottak el a 280. sz. lágérbe Sztalino állomásra.

1945. január 26-án a 47573. sz. szerelvényvel 2 500 főt szállítottak el a 242. sz. lágérbe Gorlovka állomásra.

545 beteg hadifoglyot különvonattal Penza állomására szállítottak el.

A hadifogoly-szállítások lelassulását Mocsalov a szolyvai lágérben tomboló ragályos betegséggel magyarázta. Ebben a karantén alá vetett lágérben 1945. január 1-ig 11 163 embert tartottak fogva. A tífuszos megbetegedések a szambori lágérben is elterjedtek.

1945. január 6-tól 31-ig szabadlábba helyeztek 3 382 főt, ebből szláv nemzetiségű 907 fő, zsidó 21, 45 évnél idősebb magyar 1 795 fő, rokkant magyar 609, kommunista 6, ipari szakember 44 fő volt.

Mocsalov őrnagy azzal zárta jelentését, hogy a járvány miatt elrendelt vesztőzár továbbra is tart. Januárban a szolvyvai lágéerben őrzött hadifoglyok közül több, mint 280 fő betegedett meg sárgaságban. Ezek létszáma 1945. február 1-jén 155 fő volt. A járványos betegségben elhunytak számát a jelentés elhallgatta.

7. NKVD-ELLENŐRZÉSEK A HADIFOGOLY-GYŰJTŐTÁBOROKBAN

Mocsalov őrnagy, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó osztály vezetője viszont több jelentésben is tájékoztatta feletteseit a hadifoglyok és internáltak embertelen helyzetéről, amit a fertőző betegségek terjedése és az úgynevezett „helyreállítási munkálatoknál” foglalkoztatott foglyok kegyetlen kizsákmányolása tovább rontott. 1945. január 4-én Mocsalov jelentette Voronov ezredesnek, az NKVD mellett működő, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály helyettes vezetőjének, hogy a Volóc–Munkács közötti vasútvonal helyreállításán dolgozó 45. és 46. sz. vasúti brigádoknak a 2. sz. szolvyvai gyűjtőtáborból 1944. november 19-én 5 430 hadifoglyot és internáltat adtak át. Hat hét alatt mintegy 3 ezer ember dőlt ki, közülük sokat rendkívül kimerült állapotban, szakadozott, viselésre alkalmatlan lábbeliben irányítottak vissza a táborba. A munkálatokra kivezéenyelt hadifoglyok körében igen magas a halandóság. Tények:

„1. 1944. december 4. A 46-os számú vasúti brigádtól visszaküldtek 594 főt, akik közül 373 fő beteg, 209 rendkívül legyengült, 5 lázas beteg, 25 bélhurutos, 32 rühös, 102 ember lábát feltörte a lábbeli. 150 fő mezítáb érkezett meg.

2. 1944. december 19. Borovszkij százados, a 45. sz. vasúti építőbrigád konvoj-parancsnoka kísérte a vonatot a szambori állomásra, hogy több mint 600 embert adjon át a 22. sz. szambori lágéerbe. Útközben hatan meghaltak, holttestüket kidobták a sínekre. A lágéerbe hozott 610 fő közül 15 fő a kapu előtt lelte halálát, 9 ember pedig azon a napon, amikor átadták őket gyógykezelésre a rabkórházba. 180 ember azonnal kórházi ápolásra szorult. A többiek mind legyengült és kimerült állapotban voltak és legalább két hónapra van szükségük ahhoz, hogy magukhoz jöjjenek.

3. 1944. december 27. A vasúti építőzászlóalj egy szakaszt szállított, amelyből 13 fő meghalt, 89 embert különféle betegségekkel a 2149-es számú rabkórházba szállítottak, és csak 96 rendkívül legyengült embert vett át a lágéer. A két szakaszban 43 ember megfaglott.”

Mocsalov rámutatott, ezek a tények azt bizonyítják, hogy a katonai helyreállítási munkálatok főosztályának vezetői durván megsértik a foglyokkal való bánásmód szabályait.

„Az alultápláltság, a fertőtlenítési intézkedések, és a munkára fogott 2 500 fő orvosi ellátásának hiánya ahhoz vezethet – folytatta Mocsalov –, hogy a jövőben őket sem lehet majd munkaerőként alkalmazni. A munkából betegen és kimerülten visszatért hadifoglyok révén a lágér rabkórháza és a front egészségügyi főosztálya által kijelölt kórházak megteltek. Összesen mintegy 3 ezer embert gyógykezelnek.

Kérem Önt: 1. Vesse fel a Vörös Hadsereg hadbiztosi főosztálya előtt, hogy januárra és februárra a keretet egészítse ki 3 ezer élelmiszer-csomaggal, amire a 4. Ukrán Front hálózatához tartozó rendkívül legyengült és kimerült személyek fizikai felépülése érdekében van szükség.

2. Hogy tehermentesítsük a front kórházait, kérem, vesse fel a Vörös Hadsereg hátországi törzskara előtt, 1945 januárjának második felében küldjenek két, egyenként 800-900 személyes betegszállító szerelvényt.”

Jersov egészségügyi gárdaezredesnek, az NKVD 4. osztálya parancsnokának 1945. január 14-én küldött 0127. sz. jelentésében. Mocsalov ennél is részletesebben írja le az 1944. december 27-i helyzetet:

„1944. december 27. 1 000 hadifogoly közül 200 főt visszaküldtek a lágérbe, mivel fizikai munkára alkalmatlanok. Ezek közül 96 személyt befogadtak a lágérbe, többek között 11 disztrófiás beteget, 43 főt megfagyott testrészekkel, 5 embert gyomor- és bélpanaszokkal, 38 főt egyéb panaszokkal. 89 ember kórházi ápolásra szorul, 15 útközben meghalt. Ez alatt az idő alatt munkavégzés közben 22 ember halt meg.

1945. január 1. A 45-ös számú vasúti brigádtól érkezett egy hadifoglyokból álló 127 fős szakasz. Útközben 12 ember meghalt, 79 főt kórházban ápolnak, 35 főt lágérben helyeztek el.

1945. január 4. A 45-ös számú vasúti brigádtól 704 fős szakasz érkezett. Köztük 350 ember különböző mértékű fagyási sérülésekkel, 63 bélhurutos, 36 egyéb betegségben szenvedő, 71 disztrófiás. Ezen belül 34 fő agonizál, akik közül 12 a vagonokból történt kiszállást követően meghalt, 13 fő pedig az első napokban, még mielőtt a lágér átvette volna őket.

A 46-os számú és a 14-es számú vasúti brigádoktól 1944. november 29-től december 22-ig 1 330 fő érkezett a 2. sz. szolyvai gyűjtőtáborba. Köztük 585 disztrófiás beteg, 48 legyengült személy, 82 bélhurutos, 12 lázas beteg, egy tetves.

Okok: A parancsnokoknak a foglyokkal szembeni felelőtlen magatartása, nem gondoskodtak a megfelelő körülményekről, (a szabad ég alatt tartották őket, rendszerint ott helyezték el őket vagy fűtetlen helyiségben); nem nyújtottak orvosi segítséget, jóllehet a katonai alakulatok számára ezekre a

célokra kiutaltak gyógyszereket; a hadifoglyokat nehéz munkára használták; az egyes számú norma szerint kaptak ellátást.”

Nem nehéz elképzelni az internáltak és betegek tényleges helyzetét, ha azt maga Mocsalov őrnagy ennyire kritikusan értékelte a központnak küldött jelentéseiben.

Megdöbentő adatokat olvashatunk Mocsalov őrnagy 1944. december 27-i 0434. sz. jelentésében, amelyet, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály vezetőségének továbbított. Ebben többek között megnevezi a hadifoglyokat és internáltakat szállító, az ország belsejébe irányított szerelvények számát, és közli, hogy mit viseltek a hadifoglyok és internáltak. Erre nyilván azért tér ki, mert tisztában volt a végeredménnyel: *„48054. sz. szerelvény – 1 001 fő, 81 fő fedetlen fővel, 9 katonaköpeny nélkül, 176 lábbeli nélkül; 48050 sz. szerelvény – 1 440 fő. Lábbelivel 25 százalékukat (azaz mindössze 380 embert), katonaköpennyel 45 százalékukat (azaz 648 embert), alsó fehérművel 20 százalékukat (azaz 288 embert) láttak el; 48051. sz. szerelvény – 1 500 fő. 30 százalékuk alsó fehérmű nélkül van, csak 40 százalékukat látták el katonaköpennyel.”*

Felmerül a gyanú, hogy indulás előtt a foglyokról levétették a lábbelit és a ruházatot. Valójában nem ez történt. Az 1945. március 23-i 0576. sz. jelentésében Mocsalov azt a közegészségügyi-járványügyi helyzetet jellemzi, amely a kárpátaljai magyarok és németek letartóztatását követő első napokban alakult ki a hadifoglyok átvételére szolgáló frontintézmények hálózatában. Jelentésében a következőket írja Petrov altábornagynak, az NKVD mellett működő, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály helyettes főnökének: *„A 2. sz. szolyvai gyűjtőtáborban 1945. december 10-én mintegy 6 ezer internált személyt tartottak fogva lábbeli és téli ruházat nélkül. A gyűjtőtábor kórházaiban mintegy 700 beteget kezeltek. (...) Az átvétellel kapcsolatos munka hátrányos közegészségügyi-járványügyi körülmények közepette zajlott. Az internáltak hiányos öltözettel, kimerülten és betegen érkeztek a gyűjtőtáborba. Még hozzá gyakran érkeztek olyanok, akik flekk- vagy hastífuszban szenvedtek. Az internáltak között sok volt a tüdő-, vese- és szívbeteg. A helyzetet az is súlyosbította, hogy több mint 6 ezer hadifoglyot és internáltat nehéz munkára vezényeltek, a frontszakasz vasútvonalának helyreállítására, ahonnan vagy kimerülten, vagy lázasan tértek vissza a gyűjtőtáborokba, lágerekbe és a kórházakba...”*

1945 áprilisában Krivenkónak, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály főnökének küldött jelentésben Mocsalov többek kö-

zött kitér arra, hogy miért nem volt lábbelijük és ruházatuk az internáltaknak és a hadifoglyoknak: „a/ A foglyok számára a 22. sz. szambori gyűjtőtábor és a hadifoglyok gyűjtőtáborra nem rendelkezett tartalék-ruházattal és lábbelivel; b/ A front mentén elhelyezkedő gyűjtő- és elosztó lágerek, valamint a hadifoglyok gyűjtőtáborai nem rendelkeztek a ruházat és a lábbeli javításához szükséges anyaggal és felszereléssel.”

A kárpátaljai hadkötelesek és hadifoglyok jelentős részét Szolyváról és Szamborból a Minszk megyei Novij Boriszovban felállított 183. sz., úgynevezett „Zöld lágerebe” vitték. Parancsnoka, Noszov állambiztonsági őrnagy az itteni körülményekről többek között így ír 1945. április 21-i 1/1037. sz. jelentésében: „A lágere két részből áll, amely 11 000 ember befogadására alkalmas. A lágere egyes számú részlegének vízellátása úgy történik, hogy a hadifoglyok a Berezina folyóból hordókban hordják a vizet. (...) A lágere az első negyedév folyamán nem kapott burgonyát, sem zöldségfélét. Még nagyobb fennakadások vannak a betegek hússal, cukorral és tejtermékekkel való ellátásában. (...) Január folyamán 2 434 ember érkezett. A létszám 413 fővel csökkent, 405 fő meghalt. A negyedév alatt összesen 3 547 fő érkezett, 169 fő távozott, 2 262 ember meghalt. A negyedév folyamán érkezett kontingensek teljesen eltetvesedtek. Januártól kezdve a zöldségfélét darafélék helyettesítik. Mivel nincs búzaliszt, a disztrófiás betegeknek csak márciustól kezdve adnak fehér kenyeret. (...) Mivel az érkező kontingensek nagyon legyengültek, a foglyokon nem látszik meg a táplálkozás. Valamennyi betegnek van matraca és párnája, a súlyos betegek számára takarón és lepedőn kívül más kellékeket is biztosítottak, amivel a betegek valamennyire meg vannak elégedve. A beérkező kontingensek túlnyomó többsége a súlyos hasmenések miatt legyengült stb. A lágere nem rendelkezik megfelelő egészségügyi személyzettel és a meglévők többsége is képzetlen. (...) A flekkítvfusz behurcolása miatt a lágere folyamatosan fertőtleníteni kell. (...) Mivel a lágere nem tartozik speciális katonai kórházhoz és nincs rá lehetőség, hogy a betegeket kórházba küldjük, a lágere nem áll módjában hatékony orvosi ellátásban részesíteni minden súlyos beteget. A negyedév folyamán három szökés történt, négy magyar nemzetiségű hadifogly részvételével. Minden szökés az erdőben, fakitermelésnél fordult elő. A szökött foglyokat mind elfogták, egyikük az üldözés során életét veszítette. A negyedév folyamán a terv szerinti 52 500 normanap helyett 36 864-et teljesítettek. Noha a ledolgozott napok számát tekintve nem teljesítették a tervet, az összkitermelés mégis megközelíti a tervezettet...”

8. A GYŰJTŐ- ÉS ELOSZTÓTÁBOROKBAN FELTÁRT HIÁNYOSSÁGOK

Az NKVD-tisztek időnként ellenőrizték az internáltak és hadifoglyok helyzetét. Az idevonatkozó jelentésekben bíráló feljegyzéseket találtunk a láger-adminisztráció tisztségviselő személyeiről, a kiszolgáló személyzet felelőtlen magatartásáról, a foglyokkal szembeni, sokszor elítélendő magatartásokról, a részükről elkövetett lopásokról, zsarolásokról. Az ellenőrzést végző Mocsalov őrnagy álláspontja kirajzolódik saját leveléből (OL 18. sz.), amit 1945. január 13-án Jermilov századosnak, a szolyvai gyűjtőtábor parancsnokának írt:

„Személyesen Ön és az Önnek alárendelt állomány igen kevés gondot fordít a hadifoglyok ételmezésének megszervezésére. A pékségek kapacitását nem használják ki teljes mértékben. Napi 5 tonna kenyér helyett gyakran még 3 tonnát sem sütenek. Január 9-én a hadifoglyoknak nem osztottak kenyeret, helyette ellátmányként lisztet kaptak. A hiányos ellátást Ön továbbra is azzal magyarázza, hogy a hadifoglyok sok csomagot kapnak.

Csak rövidlátó ember figyelmét terelhetik el a csomagok, hiszen azok nem érkeznek rendszeresen, csak időközönként és csak kiegészítik bizonyos mértékben az egyes internáltak ételmezését.

Meg kell értenie, hogy a gyűjtőtáborban mintegy 5 ezer hadifogoly van, akik nem kapnak csomagot, hogy nem mindegyik internált kap csomagot. (...)

Vegye komolyan az NKVD ellátmányozási felügyelősege képviselőinek észrevételeit. Tapintatból azok eleinte lehetnek észrevételek, tanácsok, később azonban megvizsgálják, miképp reagálnak észrevételeikre és felvethetik azon személyek felelősségre vonásának kérdését, akik hanyagságukkal meghiúsítják a hadifoglyok normális ellátását.”

Mint láthatjuk, Mocsalovot elsősorban a tapintatosság aggasztotta, nem a foglyok tömeges pusztulása.

Nem csak Jermilov százados reagált így az NKVD felügyelőségének észrevételeire. A Mocsalov 1945. május 31-i 081. sz. parancsában olvasható megjegyzések tanúsítják, hogy a szambori 22. sz. lágerben – amelyhez a 2. sz. szolyvai gyűjtőtábor tartozott –, a hadifoglyok és internáltak ételmezésében többször fordultak elő kifogásolható esetek:

„Amikor 1945 márciusában az NKVD ellátmányozási felügyelősege a 22. sz. sztarij szambori láger ételkészítést ellenőrizte, Grobovoj őrnagy, a láger parancsnoka és Judajev őrnagy, a parancsnok ellátmányozási helyettese figyelmét felhívták arra, hogy a lágerben az előírtnál kevesebb ételkészítést osztanak ki.”

1945. április 27-én a 4. Ukrán Front katonai ügyésze úgyszintén felhívta a 22. sz. láger parancsnokának figyelmét arra, hogy indokolatlanul kevesebb ételmet kapnak a foglyok.

Az NKVD ellátmányozási felügyelősege 1945. május 27-én tartott újabb ellenőrzése megállapította, hogy 1945. május 13-25. között a hadifoglyok 9 936 kg hússal, 2 077 kg zsírral, 346 kg kolbásszal, 249 kg cukorral, 33 638 kg burgonyával kaptak kevesebbet a normánál, azaz 70 százalékkal kevesebb húst és zsírt, 8 százalékkal kevesebb cukrot, 21 százalékkal kevesebb burgonyát és zöldségfélét.

Bár Grobovoj és Judajev felelőtlen magatartása miatt sok hadifogoly betegedett meg és pusztult el, Mocsalov parancsára összes bűnükért csupán tíznapi letartóztatásban részesültek, havi illetményük felének megvonásával.

Mocsalov parancsai a hadifoglyokkal és internáltakkal szembeni kegyetlen bánásmódban vétkesek felelősségre vonásával kapcsolatban szemléltetően bizonyítják, hogy a foglyok élete lyukas garast sem ért.

Február 26-án 0018. számmal Mocsalov a következő tartalmú parancsot adta ki:

„A 2. sz. szolvyvai gyűjtőtábor parancsnoka, Pankin alhadnagy (Jermilov századost jó oldaláról való bemutatkozásáért a 4. Ukrán Front háterszága parancsnokának parancsára a lengyelországi Jawieszowicze-i hasonló jellegű gyűjtőtábor parancsnokává nevezték ki) 700 hadifoglyot küldött a 22. sz. lágerbe, Olhovciba és a 200 km-es útra 8 napi élelem helyett csak 4 napra elegendőt utalt ki.

Az élelem nélkül maradt hadifoglyok megbetegedtek és legyengültek.

A hadifoglyok 1. sz. gyűjtőtáborának parancsnoka, Fomin százados időnként eltulajdonítja a hadifoglyoknak járó ételmet. Ennek következtében február 13-23. közt 13 fő halt meg.

Mindkettőjüket tíz napra le kell tartóztatni, és le kell vonni alapbérük felét.”

A két parancsnok büntetése is feltételes volt.

Mocsalov 1945. április 10-én kelt, 047. sz. parancsa:

„Szalov főhadnagy ügyeletes tisztként visszaélt szolgálati helyzetével. 1944 decemberében a hadifoglyok Minszk megyei Boriszovba szállítása-kor mint kísérő a foglyoknak járó ételmet szeszes italra cserélte. Nem törődött a hadifoglyok ételmezésével. A vagonokat nem fűtötték.

Ennek következtében útközben 430 hadifogoly megbetegedett, 70 pedig meghalt.

A 3. sz. gyűjtőtáborba történő áthelyezése után is zsarolta a hadifoglyokat, elszedte holmijaikat és értékeiket, a személyi állománnyal együtt tovább iszákoskodott.

Szalov büntetése: húsznapos házi őrizet, letartóztatásának idejére napidíja felének (azaz nem is havi illetményének) levonása. „Az NKVD szerveiből el kell bocsátani.”

A szolvai gyűjtőtáborból és a 22. sz. lágerből 1944 decemberében Novij Boriszovba, az ún. „Zöld lágerbe” szállított foglyok közül senki sem maradt életben, csak néhány, rövid gyógykezelés után életét veszített internált kórlapja maradt meg.

Más, hasonló példák, szintén Mocsalov parancsai közül:

„Fomenko hadbiztossági főhadnagyot, aki a 2. sz. szolvai gyűjtőtábor nyilvántartási felügyelője volt, Husztra küldték az ideiglenes élelmező állomás főnökéhez, ahol az oda toloncolt internáltak megmotozása során elvette tőlük valutájukat, értékeiket (órákat, gyűrűket). Erről idejében nem készített átvételi jegyzőkönyvet, a mulasztása lopásokhoz, az értékek kicseréléséhez vezetett.”

Fomenko büntetése: tíznapi fogság, havi alaphétre felének levonása.

„A 22. sz. láger egészségügyi részlegének katonai orvossegédje, laboráns visszaélve szolgálati helyzetével, zsarolta a foglyokat.”

Büntetése: 15 napi fogság, havi bére felének levonása.

Két esetben komolyabb volt a büntetés. Andrej Konsztantyinovics Volovenkót, a 22. sz. láger ügyeletes tisztjét hétfői szabadságvesztésre ítélték, mivel rendszeresen elkobozta a hadifoglyok személyes tárgyait és értékeit. Grigorij Nyikolajevics Szpiridonovot, a 22. sz. láger 3. sz. gyűjtőtáborának őrét két hónapra büntetőszázadba küldték, mert rendszeresen eltulajdonította a hadifoglyok használati tárgyait: ellopott két órát, két takarót, 3 méter kockás szövetet, egy paplanhuzatot, 3 párnahuzatot, két pár női harisnyát, egy női ruhát, egy nyaksálát, egy db női trikónadrágot, egy gyermekinget, 44 gombolyag fonalat, 13 méter szalagot, 16 aranytárgyat, külföldi valutát.

9. A „TÉVESEN” LETARTÓZTATOTTAK FELMENTÉSE

Feletteseinek tett jelentéseiben Mocsalov őrnagy következetesen „letartóztatottaknak” vagy „hadifoglyoknak” és „internáltaknak” nevezte a hadifoglyok gyűjtőtáboraikban tartott kárpátaljai polgári személyeket, „*akit a front katonai tanácsának parancsára tartóztatott le*”. Ezzel önkéntelenül rámutatott az akció valódi kezdeményezőire.

Az 1944. november 18-i akció teljesebb megértése céljából fontos szólni a Mehlisz kezdeményezésére elterjesztett „*tévesen*” letartóztatott meg-

határozásról. (Ezt megelőzően az NKVD 1945. január 11-i 0016. sz. parancsa értelmében az internáltakat kötelező volt letartóztatottaknak nevezni.) A megkésített beismerésnek sajnos semmi jelentősége nem volt azok számára, akiket a beláthatatlan GULÁG lágereibe vezényeltek, s akik odavesztek; ahogy rokonaik és hozzátartozóik számára sem. A 4. Ukrán Front lágereiben, különösen a szolyvai gyűjtőtáborban sánylódók számára azonban Mehlsiz beismerése egyet jelentett az élettel. Mi több, Mehlsiz, aki a magyar és német férfiak 1944. novemberi letartóztatásának egyik kezdeményezője és gyakorlatilag a 0036. sz. rendelet társszerzője volt, utasítást adott „a 4. Ukrán Frontnak a hátszág védelmével megbízott csapatai által tévesen letartóztatottak” szabadon bocsátására.

Mocsalov őrnagy Petrov altábornagynak küldött jelentése eléggé átfogó képet nyújt arról, kiket és hány főt engedtek szabadon a „tévesen” letartóztatottak közül:

„Mehlsiz vezérezredesnek, a front katonai tanácsa tagjának utasítása értelmében szabadon bocsátják a frontokon működő átvevő- és elosztólágerekből és gyűjtőtáborokból azokat a kárpát-ukrajnai állampolgárokat, akiket a 4. Ukrán Front hátszágvédelmi csapatai tévesen tartóztattak le és küldtek lágerbe.”

Mehlsiz utasítására a szláv nemzetiségű személyeket, a zsidókat, a 45 éven felüli magyarokat, a kommunistákat és Kárpátontúli Ukrajna egyes iparvállalatainak szakembereit kellett szabadon bocsátani.

Mocsalov jelentése szerint a felső katonai vezetés először ismerte el, hogy a túlbuzgó NKVD-osztagok szláv nemzetiségűeket is lágerbe kényszerítettek. A „tévesen elfogott és internált kárpátaljai csoportok kiszabadítása” ügyében jegyzéket (1945. I. 1.) írt Jermilov kapitánynak, a szolyvai láger parancsnokának, amelyben utasította, hogy szervezze meg a ruszin, ukrán, cseh, szlovák, zsidó nemzetiségű személyek hazatérését; hangsúlyozta, hogy a lágerből csak azok szabadulhatnak, akik nem voltak csendőrök vagy rendőrök, nem szolgáltak más büntető szerveknél sem, a magyar hadsereg katonájaként nem viseltek tiszti rangot. Nemzetiségi hovatartozástól függetlenül felmentést kapnak a 45 év feletti és az orvosilag igazoltan rokkanttá vált internáltak. Az internált magyar kommunistákat is hazaengedik, ha Zakarpatszka Ukrajna Kommunista Pártja Központi Bizottsága részükre pártigazoló tanúsítványt ad ki. Szabadságlevelet kap a Goloduhin kapitány által kiválasztott 43 szlavinai magyar nemzetiségű sóbányász is. A felsorolt kategóriákba tartozó személyekről 1944. január 4-ig bezárólag

listát kell készíteni, addig is hermetikusan elkülönített, fertőtlenített láger-részben kell őket elhelyezni, ahová betegek, lázas személyek belépése tilos. Kiszabadításuk csak szigorúan ellenőrzött listák alapján engedélyezhető, beleértve azokat a foglyokat is, akik nem gyanúsíthatók szovjetellenes tevékenységgel.

A „tévesen” letartóztatott szláv nemzetiségű foglyokról Mocsalov őrnagy külön feljegyzést küldött Mehlsiz vezérezredesnek: „Az 1945. január 5-i állapot szerint a 2. sz. HGH (szolyvai) lágerben fogva tartott szláv nemzetiségű személyek létszáma: ruszin – 412, szlovák – 336, zsidó – 140 fő”.

A bizottság Mocsalov őrnagy és Mehlsiz vezérezredes körültekintő ellenőrzése alatt folytatta a „tévesen” letartóztatottak felkutatásával kapcsolatos munkát. Ebben a vonatkozásban figyelemre méltó Mocsalov 1945. január 2-i utasítása (0014.) Jermilov századosnak, a szolyvai gyűjtőtábor parancsnokának:

„Mehlsiz vezérezredes, a front katonai tanácsának utasítása értelmében az internáltak csoportjai (jogtalanul letartóztatottak): a 45 évnél idősebb bármilyen nemzetiségűek, akik képesek a hátszországba menetelni, nem viseltek tiszti rangot, nem szolgáltak a csendőrség, illetve a rendőrség kötelékében és más büntető szerveknél. Javaslom, hogy ezeket a személyeket haladéktalanul különítsék el a többi hadifogolytól. Ha van rá lehetőség, áthelyezésük napjától kezdve külön zónát és karantént kell részükre létesíteni.”

Ugyanazon a napon utasítást (0013.) küldött a szabbori láger parancsnokának, M. K. Mkervalidze őrnagynak is:

„A hazautazás jogával haladéktalanul engedjék szabadon a következő internált személyeket: Szabó Béla, Berkaz Péter, Berkaz Sajtur (Nyilván Artúr – D. Gy.), Kilzaj János, Rejvaz (Révész – D. Gy.) Bertalan, Román Gyula, Kovács Gyula, Pedruk András. Az említett személyek valamennyien Perecsenyből, az utolsó szakasszal érkeztek Önhöz.”

Egyes szabadon bocsátottak neve torzított formában szerepel, de nem ez a lényeg, hanem az, hogy visszanyerték a szabadságukat, és hozzátartozóik körében érthette őket a halál – hiszen valamennyien legyengültek, súlyos betegek voltak.

Mocsalov őrnagy 1945. január 31-én kelt 0269. sz. jelentésében tájékoztatta Petrov altábornagyot, hogy „A 4. Ukrán Front hadtápterülete ellenőrzésének megbízott osztagai által jogtalanul letartóztatott és rendszerünkben fogva tartott kárpátontúli ukrajnai polgárok a FFPL és más gyűjtőhelyekről” való szabadlábra helyezését Mehlsiz vezérezredes rendelte el, s az ő utasítása értel-

mében hajtotta végre az általa vezetett alosztály. Felsorolta, hogy milyen kategóriájú, nemzetiségű internáltak szabadultak: 1945. január 6-tól január 30-ig az első csoportban 3 382 fő, ebből 907 szláv, 21 zsidó, 1 795 fő 45 évesnél idősebb magyar, 609 rokkant magyar, 6 kommunista, 41 sóbányász-szakember, 3 szakember a nagybocskói vegyi gyárból.

Mocsalov hasonló adatokat tartalmazó jelentést (0327., 1945. 02. 09.) küldött Voronovnak, az SZSZKSZ NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyeivel Foglalkozó főosztály helyettes vezetőjének is. Más okmányt, amely ezektől eltérő adatokat tartalmazott volna, nem találtunk, így feltételezhető, hogy a 3 382 fős adat a szabadon bocsátott „*tévesen*” letartóztatottak összlétszámát jelenti. 8 500 internáltból hatósági engedéllyel ennyien kerültek haza.

Érdekes, hogy 140 zsidóból csak 21 fő szabadult, 119 fő további sorsa ismeretlen. A túlélőktől tudjuk, hogy a náci haláltáborokból hazakerült magyar zsidókat és a magyar munkaszolgálatosokat is nagyfokú bizalmatlanság övezte, közülük sokan az internáltak listájára kerültek. A szovjet kémelhárítók beszűkült logikája szerint a haláltáborokat csak azok élhették túl, akik náci szolgálatában ügynökök, besugók voltak. Olekszij Korszun kutató szerint az NKVD, a SZMERS-átszűrések, bizottsági meghallgatások után részben a kommunista vagy falusi, szegény zsidókat engedték haza, a városiakat, akik vagyonosak voltak, visszatartották. Huber Bélától, a kárpátaljai magyar zsidók egyik ismert vezetőjétől tudjuk, hogy az NKVD által kiszemelt egyes zsidóházakból a haláltáborból hazatért tulajdonosokat a lágérbe hurcolták. Főleg Ungváron, Munkácson, Beregszászban, Nagyszőlősen, Huszton és más településeken az üresen álló és az erőszakosan felszabadított zsidó lakásokba, kertesházakba vezető beosztású szovjet tiszteteket, pártfunkcionáriusokat, tisztviselőket és családjukat költöztették be, illetve azokban különböző ügyviteli irodákat nyitottak. Kultikus épületeiket, ingó és ingatlan vagyonukat államosították.

10. KÜLÖNBÖZŐ TÁBORTÍPUSOK

A fentebb elemzett dokumentumok és visszaemlékezések szerint a Kárpátalján begyűjtött hadifoglyokat, letartóztatott katonaköteles civileket többféle és különböző típusú²¹ tábor-rendszerbe hurcolták.

A hivatalosan hadifogollynak²² minősített német és magyar hadsereg katonáit, tisztjeit először a fronthoz közeli „*átvevőállomásokra*” (Perecseny, Huszt, Zsornava), majd a „*gyűjtőállomásokra*” (Szolyva) és „*átvevő-továbbító táborokba*” (Szambor, Sanok, Foksány) irányították.

A fogságbaesett magyar és német katonák közé sorolták és a továbbiakban civil internáltként²³ tartották nyilván Kárpátalján, Kelet-Szlovákiában, Kelet-Magyarországon a 4. Ukrán Front Katonai Tanács 0036. sz. rendelete alapján letartóztatott 18-50 évkorú magyar és német férfiakat.

A szolvyvai gyűjtőtáborba kerültek az SZSZK SZ NKVD 0016. sz. rendelete²⁴ (1945. január 11.) értelmében letartóztatott szovjetellenesnek minősített ama állampolgárok is, akik az elfoglalt területek országaiban (állami és civil szférában) különböző vezető beosztásban voltak, tisztségeket viseltek stb. A nevezett foglyok közül az NKVD-tisztek kiszűrték a nép és a szovjethatalom ellenségeit, akik a haditörvényszék elé kerültek, ezek közül egyeseket, akikre sikerült rábizonyítani, hogy háborús bűnösök, azokat halára ítélték és az ungvári börtönben végezték velük. A többiekre 5-től 25 évig terjedő büntetést szabtak ki. Ők mint politikai foglyok a GULAG táborrendszerébe kerültek.

A hadifoglyokat, a katonaköteles, „*átszűrt*” internáltakat a Lemberg megyei Sztarij Szambor és más átvevő-továbbító táborokból az NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnoksága alá tartozó GUPVI-munkatáborokba tehervagonokban, fegyveres kísérettel szállították.

10.1. GUPVI-TÁBOROK

Értekezésemnek nem célja a hadifogoly-történetírás, de a tisztánlátás érdekében fontosnak tartok megvilágítani néhány kérdést.

Először is, az eddig feltárt dokumentumok szerint az NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokságának (GUPVI) felügyelete alá körülbelül 500 hadifogoly táborközpont, több ezer számozott légerrészleg tartozott. A Szovjetunió tagköztársaságait és Oroszország területeit GUPVI-munkatáborokkal hálózták be, többségük a kietlen szibériai síkságokon és a Szovjetunió távolkeleti térségében működött. Az 1941-1953-ban keletkezett és feldolgozott iratok szerint 181 táborközpontban, 35 légerrészlegben²⁵ magyar hadifoglyokat, a Kárpát-medence térségéből begyűjtött internáltakat őriztek. Ebbe a tábor típusba kerültek a Kárpátaljáról a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 0036. sz. rendelete alapján elhurcolt katonaköteles magyar és német férfiak is.

Az 5 és 10 ezer főnél nagyobb magyar hadifogoly és internált kontingenst a SZU MVD GUPVI 1946. április 8-i állapotot tükröző „*szigorúan titkos*” kimutatása²⁶ szerint Oroszország különböző régióiban, így az ivanovói területen (5 836), a leningrádi területen (5 597), a sztálingrádi

(volgográdi) területen (6 309), a roosztovi területen (7 758), a cseljabinszki területen (5 194), a krasznodari határ menti területen (13 102), a szverdlovszki területen (14 083), valamint a délvidéki krími területen (12 654) helyeztek el. A magyarok tömegesen a SZU tagköztársaságai közül az Ukrán SZSZK odesszai (5 904), a sztálini (Dinyec) (16 209), a vorosilovgrádi (luganszki) (13 045), a kijevi területen (12 225), valamint a Grúz SZSZK településein felállított (5 709) táborokban voltak. A túlélők egybehangzó visszaemlékezése szerint a mostoha körülmények miatt emlékezetesek maradtak számukra a Belarusz SZSZK Minszki területi zöldlágerek (3 597), az Azerbajdzsáni SZSZK (4 093), a Karél-Finn SZSZK (3 276) és a Moldovai SZSZK (3 284) munkatáborai is. A túlzusfolt GUPVI-tábor rendszerben az elhalálózások száma kirívóan magas volt. Ez azzal magyarázható, hogy az NKVD vezetősége az ingyen munkaerő maximális kihasználtságára törekedett, ezzel szemben a foglyoknak nem tudta biztosítani az elégségesnek sem mondható étel- és ruházati ellátmányt, sem az orvosi-egészségügyi ellátást.

Másodszor, az NKVD/MVD felügyelete alá tartozó GUPVI-táborokban fogva tartott hadifoglyokról, nyilvántartásuk rendjéről és egyéb kérdésekről az NKVD által kidolgozott és 1941. augusztus 7-én életbe léptetett Utasítás²⁷ rendelkezett. Fontos tudni, hogy az NKVD a rabokról különböző nyilvántartási űrlapokat, könyveket, dossziékat stb. vezetett be. A kijelölt ímokok, kihallgató tiszték számára szigorúan szabályozták, illetve utasításba adták, hogy ötféle adatfelvételt,²⁸ űrlapot kellett kitölteni, illetve folyamatosan vezetni, a bejegyzéseket állandóan frissíteni. Ezek alapján a rabokról különböző statisztikai jelentéseket készítettek és küldtek a felső vezetés részére. Az egyik moszkvai levéltárból sikerült megszerezni az 1944. november 18-án internált egyik nagybátyám, az egykori budapesti orvostanhallgató, Dupka Elek (Tiszabökény, 1923) személyi dossziéját²⁹, aki a Molotovszki (Perm) terület Szolikamszk környéki 207. sz. főtáborban³⁰ 1945. október 11-ig raboskodott, majd szerencsésen hazatért. Az öt oldalas 41 kérdésre és különböző megjegyzés rovatba a kihallgató tiszt sajátkezűleg, oroszul írta be a válaszokat, amelyből megtudhattam, hogy a szülőfalujában ejtették foglyul a 21 éves egyetemistát, magyar nemzetisége miatt hurcolták el, és Szolikamszk erdőrengetegében fakitermeléssel foglalkozott.

2012. június 27. – július 15. között az uráli kutatóútunk³¹ során a Szolikamszkhoz közeli Azlasz folyó menti, egykori „zöld láger” területét is átszeltük, ahol több hónapon át nagybátyám, és ugocsi, magyarországi sorstársai ennek a lágernek a vendégei voltak. Rózsás János³² és közel száz leventetársa is megfordult ebben a lágerben és itt végelgyengülésben, sok fiatal levente halt meg.

Táblázat az NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokságának felügyelete alá tartozó ama fontosabb hadifogolytáborok jegyzékéről, ahol sok magyar hadifogoly és internált elpusztult és a helyi légertetőben van eltemetve, „nem korábban, mint 1949-ben”³⁵

Köztársaság, tartomány, terület	Tábor, táborrészleg, munkászalóaljak (ORB, RB) száma, ahol hadifogolytemetők létesültek	Eltemetett hadifoglyok száma	Eltemetett internál- tak száma
Azerbajdzsáni SZSZK	223., 328., 429., 442, 498. (ORB), 468. (ORB).	389	9
Örmény SZSZK	115.	227	--
Belorusz SZSZK	56., 168., 183., 271., 281., 284., 311., 401., 410.	828	952
Grúz SZSZK	146., 181., 236., 518.	494	(10)
Kazah SZSZK	29., 39., 40., 99., 330.	140	13
Karél-Finn SZSZK	120., 166., 447.,	436	11
Lett SZSZK	350.	6	1
Litván SZSZK	296., 390., 184.	6	-
Moldovai SZSZK	103., 104., 198.	409	31
Üzbég SZSZK	26., 387.	4	-
Észt SZSZK	135., 286.	42	-
Baskír ASZSZK	MVD UPVI részlegei, 130., 319., 1701 R/b.	136	30
Dagesztáni ASZSZK	379.	17	-
Krími terület	299., 241., 417.	1419	35
Mari ASZSZK	171.	1	-
Mordvin ASZSZK	58.	204	-
Észak-Oszét ASZSZK	228., 424., 496 ORB., 1087 R/b	19	101
Tatár ASZSZK	97., 119.	197	8
Udmurt ASZSZK	75., 371.	188	1
Csuvas ASZSZK	3064. krórház	57	-
Krasznodari határterület	148.	542	(13)
Sztavropoli határterület	147., 424.	105	-
Asztrahanyi terület	204.	560	-
Arhangelszki terület	211.	408	-
Brajnszki terület	252., 326.	603	-

Voronyezsi terület	82., 95., 169.	51	-
Vlagyimíri terület	190.	126	-
Vologdai terület	150., 158., 193., 437.	438	24
Gorkijji terület	74., 117., 469.	678	-
Izmaili terület	38.	338	-
Kalinyini terület	216., 384	28	1
Kalugai terület	107., MVSZ 321., ORB.	23	1
Kemerovói terület	503., 525.	102	24
Kirovi terület	101., 307.	1082	-
Kujbisevi terület	234.	200	-
Kurszki terület	145., 395.	396	-
Leningrádi terület	157., 213., 219., 254., 339., 393.	518	16
Molotovi (Permi) terület	207., 366., 1751 R/b.	70	9
Moszkvai terület	UMVD UPVI táborrészlegei, 27., 59., 156., 388., 395., 401., 435., 453., 465., 467., MNSZ 463 ORB.	421	2
Novgorodi terület	270.	197	4
Orjoli terület	263., 406.	83	29
Penzai terület	399.	60	-
Rosztovi terület	182., 251., 356., 430., 475., 1601 R/b., 1602 R/b., 1603 R/b., 1605R/b.	1453	306
Rjazanyi terület	35., 128., 454., MVSZ 325. ORB.	55	1
Szaratovi terület	137., 238., 368., 370.	1063	35
Szverdlovszki terület	84., 153., 200., 245., 313., 314., 318., 376., 377., 504., 523., 531., 1801 R/b.	1455	376
Szmolenszki terület	218., 401.	47	2
Sztálingrádi terület	108., 123., 163., 361., 362., MVSZ 2102. ORB.	813	409
Tambovi terület	64., MVSZ 444 ORB., 188.	3802	2
Tulai terület	53., 323.	772	-
Uljanovszki terület	215.	1	-
Cseljabinszki terület	MVD UPVI részlegei, 1080 R/b., 1651 R/b., 1652 R/b.	126	20
Cskalovi (Orenburgi) terület	235., 260., 1901 R/b., 1902 R/b.	385	5
Jaroslavi terület	276.	29	-
Novoszibirszki terület	199.	73	30
Ukrán SZSZK		7377	4661
Összesen:			7146

Harmadszor, ismertté vált az elhalálozott hadifoglyok nyilvántartásának rendjére, a személyi nyilvántartó okmányok kiállítására vonatkozó NKVD-utasítás³³ is. 1944. augusztus 24-én újabb direktívát adtak ki – a külföldiek számára engedélyezésre került a temetők meglátogatása – a hadifogolytemetők egységesített kijelöléséről és a sír-parcellák méretarányos kialakításáról, a temetési könyvek vezetéséről³⁴. Az 1943-1953 között megfogalmazott nyilvántartó iratok, elhalálozási jegyzőkönyvek, temetési jegyzőkönyvek stb. alapján a donyecki és az uráli kutatócsoportunknak sikerült közel 200 hadifogolytemetőt felkutatni az oroszországi, ukrainai történések közreműködésével. Az eddigi kutatási eredmények szerint mintegy 600-700 ezer magyar hadifoglyból és civilből 200-250 ezerre tehető azoknak a száma, akik idegen földben nyugszanak, köztük több mint 10 ezren kárpátaljaiak.

A fentebb közölt adatokat csupán „*egy 1949-ben végzett GUPVI-felmérésnek köszönhetően elkészült temetői nyilvántartás*”-nak tekintem én is, amely „*39 000 fő elhunytat tartalmaz*”³⁶. A táblázatban megjelenített számoszlop alapján az is kiolvasható, hogy Oroszország légereiben, köztük is a tambovi (3802/2)³⁷, a szverdlovszki (1455/376), a rosztovi (1453/306), a krími (1419), a kirovi (1082) terület bizonyos légereiben a többiekhez viszonyítva a hadifoglyok és internáltak körében magas volt a halálozási arány. A nyilvántartásban tagköztársaságok sorában szembetűnő, hogy Ukrajna (7476/4661) és Belorusszia (828/922) munkatáborai is az NKVD-hivatalnokok komoly hadifogly és internált veszteségeket könyveltek el. Több korabeli NKVD-jelentés, jegyzőkönyv alapján is megállapítható, hogy főleg az éhség okozta teljes kimerültség, a végzetes járványos betegség, az orvosi ellátás hiánya, az élelmezés szervezatlensége miatt sokezeren dőltek ki örökre a sorból. Elképzelhetetlen viszonyok uralkodtak a túlszűfolt légerek többségében, ahol a munkaező védelmét, megbecsülését a korrup és felelőtlen parancsnokok az NKVD által kiadott parancsok ellenére sem tudták megszervezni, talán nem is igyekeztek, az emberi veszteségeket lelkismeret-furdalás nélkül leírták, a hiányzó munkáskezeket - mivel volt miből - pótolni tudták.

A táblázathoz még egy megjegyzést fűznék: a foglyok és internáltak esetében a kijelölt táborba érkezés előtti időszakban megszámlálhatalanul sokan pusztultak el, különösen a gyűjtőlágerekben, gyalogos menetoszlopokban, szállítás közben a fűtetlen vagonokban. Ezekről az áldozatokról halálozási statisztikát ritkán, illetve nem állítottak össze, a személyi nyilvántartást csak a céltáborba érkezett foglyokról vezették.

Negyedszer, a hadifoglyok orvosi-egészségügyi ellátásának javítása, a foglyok fizikai állapota megőrzésének, további romlása megakadályozásának, a megbetegedési és halálozási arányok további növekedése megelőzésének céljá-

ból az NKVD GUPVI egészségügyi osztálya³⁸ és más hatósági szervek egy sor intézkedés meghozatalát különböző időkben kiadott utasításokban sürgette, amelyeknek a helyi megvalósítása tekintetében a felelőtlen táborparancsnokok nem jeleskedtek, amelynek következtében százezrek élete végzetes veszélybe került.

Általános negatív jelenségnek könyvelhető el az is, hogy nem volt folyamatos gyógyszerellátás. A felkészült orvosok, jól felszerelt hadifogolykórházak, légereken belüli egészségügyi központok hiánya miatt több helyen kiobbant járványos betegségeket nem tudták időben lokalizálni, felszámolni, amely előidézte a tömeges elhalálozásokat.³⁹

Ötödször, a foglyok élelmiszer- és ruházati ellátmánya terén szintén nagy hiányosságok mutatkoztak, több ízben változtatták az egy főre kiszámított élelmezési normákat, fejadagokat⁴⁰, emiatt a nehéz fizikai munkahelyeken bekövetkezett a teljes végelgyengülés, elhalálozás, mert nem tudták biztosítani a folyamatos kenyérsütést, a kalóriadús melegétel-készítést. Előrelépést az 1944. október 18-án kiadott Kruglov-parancs életbe léptetése hozott, amely a korábbi gyakorlattal szemben valamennyi kategóriában a hadifoglyok számára megszabott munkanormához kötöttek a fejadagok növelését.⁴¹ A hadifogoly átlag kenyérfejadagja napi 400 grammról 600-650 grammra emelkedett. Orosz kutatók szerint a napi élelmiszer-fejadag fele sem jutott el a rabokhoz, a léger adminisztrációja elsikasztotta azt. A hiányos étkeztetés az elvégzendő 10-12 munkaórához kevés volt. Sok rab fokozatosan legyengült, alultápláltság miatt elhunyt. Egy itteni lágert megjárta kárpátaljai túlélő különös módot eszelt ki arra, hogy a gyomra néha mégis tele legyen: *„Nem veszi észre valaki, ha délben megeszik egy fél liter letykót, meg 20 dkg kenyeret, meg 20 dkg kását. Mi kitaláltuk azt a brigádban – voltunk magyarok valami tizenegyen –, hogy fogjunk össze, hogy háromét egy egye meg. Tehát két nap nem eszik. Két nap nem ettiünk, de akkor a háromét megette és észrevette, hogy evett valamit. És ezt már annyira felkapták, hogy nem csak mi csináltuk, hanem a többiek is csinálták.”*⁴²

10.2. MUNKÁS ZÁSZLÓALJAK, MUNKÁS SZÁZADOK (ORB, RB)

A SZU Állami Védelmi Bizottság 1944. december 16-án kiadott 7161. sz. rendelete alapján Bulgária, Magyarország, Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Poroszföld, Felső-Szilézia és Kárpátalja területéről kötelezően jóvátételi munkára, „malenkij robotra” mozgósított, több ezres kontingenseit elsősorban az ukrainai Donyec-medence szénbánya-munkatáboraiiban, másodsorban pedig az Uráli térség ipari övezetében helyezték el.

A SZU NKVD GUPVI 2. számú ügyosztályán az 1946. február 1-jei állapot szerint 26 területen az NKO 80 munkás zászlóaljában 72 364 internáltat vettek nyilvántartásba. Ebből nemzetiségi megoszlás szerint: 53 081 fő német, 1 419 magyar, 1 139 osztrák, 200 erdélyi román, 15 086 ismeretlen nemzetiségű (feltehetően Magyarország lecsatolt területein élő, magyar állampolgárságukat elvesztett kárpátaljaiak, felvidékiek, erdélyiek, délvidékiek stb).⁴³ Hivatalosan mint „mozgósított” (mobilizovannij), „letartóztatott” (aresztovannij), illetve az adott település lakossága közül németként „kivont” (izvlecsennij) személyként kezelték őket, akikkel a szovjet népgazdaság talpra állítása érdekében helyreállítási, termelési és más munkákat végeztek. Az egy-két ezres csoportok nyomait a háborús károkat erősen elszenvedett vidékeken is felfedezhetjük. Különálló, 250-600 fős munkás-zászlóaljakra osztották be őket.

Az 1946. augusztus 1-jei Kruglov-feljegyzés⁴⁴ arra enged következtetni, hogy a hazaindított magyar hadifoglyokon kívül mintegy 200 000 fő az MVD táboraiiban, a kórházakban és a munkászászlóaljokban tartózkodik. A munkára foghatók közül 34 100 főt a széniparban, 36 100-at települések és iparvállalatok építkezésein, 58 800-at az ipari minisztériumok termelésében és az erdőgazdaságban, 6 800-at a színesfémkohászatban,

41 300 főt autóutak és vasutak helyreállításánál és építkezéseknél, 41 2333 főt pedig egyéb munkákon foglalkoztatnak. Egy másik, 1947. március 6-án keltezett Kruglov-feljegyzésben⁴⁵ 20 189 magyar állampolgárságú internáltról találunk említést, akik a Szovjetunió különböző területein lévő munkás zászlóaljokban vannak. Köztük olyan magyar nemzetiségű személyek is, akik már Románia (7179), Csehszlovákia (3287), Jugoszlávia (1438), Németország (465) és más országok állampolgárai. Szerepel közöttük 129 személy is, akik nagyrészt kárpátaljai származásúak (129). A nem magyar nemzetiségű, de magyar állampolgárok közé 4508 németet, 110 zsidót, 39 román, 14 csehszlovákot soroltak.

A különböző, néha egymástól eltérő NKVD-kimutatásokkal az a gondom, hogy nem a teljességet tükröző, összesítő adatokkal van dolgunk, inkább a megjelölt időszakaszokra, állapotra vonatkoznak, több helyen szándékosan összemossák a hadifoglyok és civil internáltak adatait, az elcsatolt magyar területek esetében is adatszűzavar tapasztalható, az egykori magyar állampolgárokat más országok állampolgárai közé sorolják. Többek között a GUPVI-kimutatás 1946. április 8-án⁴⁶ az összes magyar hadifogoly (232 879 fő) közül az MVSZ munkás zászlóaljaiban 1768 főt, 1947. január 9-én⁴⁷ az

MVSZ munkás zászlóaljaiban 937 főt említ. 1947. március 6-án⁴⁸ 20 189 „magyar állampolgárságú internáltat”, 1947. április 1-jén⁴⁹ 12 783 polgári személyt neveznek meg (akiket kivettek a hadifoglyok nyilvántartásából, és áthelyeztek az internáltak nyilvántartásába).

Egy pár oldallal odébb újabb bejegyzések következnek, „*Internáltak: az összes beérkezett – 32 915 fő, ebből 1945 januárja és 1947. április 1-je között összesen eltávozott: – 13 622 fő. Közülük: a) szabadon engedve és hazaindítva – 8 593 fő, b) meghalt – 4 766 fő, c) egyéb eltávozottak (megszökött, letartóztatottak stb.) – 263 fő*”.

Kirívó példa egy másik kimutatás, ahol néminemű pontosítás nélkül „*a német hadsereg állományában átvett*” 1270 „*kárpátaljai ukránnak*”⁵⁰ minősített hadifoglyot is említenek.

Elgondolkodtató a SZU MVD GUPVI parancsnokának⁵¹ kimutatása, amely az 1947. április 1-jei állapot szerint 19 293 fő internáltat jelöl meg, ebből férfi 11 822, nő 7 471. Oroszország területén 3 854 (férfi/2212 és nő/1642) fő tartózkodott, ebből a legtöbben a Rosztovi területen (2 225), Baskírföldön (528), a grozniji területen (291), a moszkvai területen (242), a szverdlovszki területen (178) dolgoztak. Grúziában 1452 (férfi/1 188 és nő/264) főt tartottak számon.

Ukrajna keleti részén, főleg a bányalágerekben 13 983 fő végzett rab-szolgamunkát.

Táblázat. Az internáltak megoszlása Ukrajnában területenként⁵²

Terület	Összesen	Férfiak	Nők
Vorosilovgradi terület	4 909	3 121	1 788
Dnyepropetrovszki terület	920	546	374
Zaporozsjei terület	96	93	3
Sztálini terület	7 995	4 596	3 399
Harkovi terület	63	62	1
Összesen:	13 983	8 418	5 565

Helyszíni adatgyűjtő, tényfeltáró kutatóutunk során azt tapasztaltuk például, hogy az Urálban megszervezett 25 munkás zászlóalj területi és számszerű elhelyezése a következő volt: Szverdlovszk megye 9, Cseljabinszk 6, Perm 4, Orenburg 3, Baskírföld 2, Kurgan megye 1.⁵³

Az uráli régió táboraiiban a hideg elleni védekezés miatt egészen vagy félig földbe vajt, teknő formájú barakokban (egy 80 m hosszú és 8 m széles

barakkban 300 főt szállásoltak el, akik emeletes deszka-priccseken aludtak) helyezték el a rabokat, amit maguknak kellett felépíteniük. Az őrség és a táborparancsnokság szintén földbe ásott házakban, bunkerekben húzódott meg. Nagyobb fogolytömegek (1000-1500 fő) részére téglából építettek szálláshelyeket. A férfiakat és a nőket külön helyezték el. A kiépített táborokon kívül lágerré alakítottak egyéb építményeket is (kolostor, templom, gyárépület, raktár, csűr stb). A tábor területén több más létesítmény, melléképület is volt: adminisztrációs központ, lazaret, raktár, hullaház, pékség, étkezdé, tisztálkodási melléképület, fertőtlenítő, latrina, karcser stb.

A GUPVI hadifogoly és internáltakat fogvatartó táboraira jellemző szigorúságot, szabályozást az ORB, RB munkatáborokban nem vezették be, lazább volt az őrizet is, és ami a legfontosabb, a munkás zászlóaljokban lényegesen kevesebb volt az elhalálozás, mert összehasonlíthatatlanul jobb körülmények között dolgoztak. Azonban egyes munkás zászlóaljak veszteséglistának adatait elemezve szembeötlően eléggé magas az elhunytak száma. Az 1949-re vonatkozó adatok szerint a sztálini (a donyeci területen a 2472 internáltat temettek el, ebből Makajevkán 117, Novij Donbászson 313, a Sznyezsanszki körzetben 315, Micsurinóban 136 fő magyar bányarabot helyeztek örök nyugalomra). A vorosilovgrádi (Luganszk) területen 1872 civil halt meg bányaszerencsétlenségben. Legtöbben a Kagyjjevka (118), Krivorozsje (259), Liszicsanszk (201), Hrusztalnoje (105), Krasznyj Lucs (166), Golubovka (201), Almaznaja (421), Lozovaja-Pavlovka (169) körzetben elhelyezett ORB és R/b lágerek temetőiben nyugszanak.

10. 3. GULAG-TÁBOROK

A szovjet megtorlások időszakát az elmúlt évek során a rehabilitációs bizottság tagjaként alaposan feldolgoztam, ebből a tárgykörből több munkám is megjelent, ukrán és orosz kortárs kutatók nevéhez szintén több publikáció fűződik. Ezért a GULAG-táborokat csak a kárpátaljai magyarságot sújtott 1944-1955-ös retorziók kapcsán érintem és ennek tükrében térek ki néhány lényeges eseményre.

A kárpátaljaiak az első csapást a szovjet totalitárius rezsimtől közvetve, 1938-1941 között szenvedték el, amikor több ezer különböző nemzetiségű fiatal a szovjet propaganda hatására a Szovjetunióba átszökött.⁵⁴ Mélységesen csalódtak, mert tárt karokkal mégsem fogadták, hanem határsértés miatt és kémkedés vádjával az NKVD Különleges Tanácsa 3, 5, 10 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte őket. Az NKVD GULAG-táborrendszeréhez tartozó uráli, szibériai lágerekben végeztek kényszermunkát.

Kárpátalja elfoglalása után, 1944 novemberétől a szovjet katonai törvénysek, 1945 januárjától az ungvári Rendkívüli Bíróság és más bírósági testületek az 1944-1953-ban a szovjetizálás idején letartóztatott civilek százait koncepció-s perekben formálisan elítélték, nagy részét a GULAG felügyelete alá tartozó büntetőtáborokban, kényszermunkatáborokban tartották fogva.⁵⁵

Az esetek túlnyomó többségében a szovjet büntetőtörvénykönyv 58. (az USZSZK 54.) paragrafusa és cikkelyei alapján⁵⁶ bárkit 5-10, akár 20-25 évre, sőt, kötél vagy golyó általi halálra is elítélhettek. Ezzel folyamatosan tudták biztosítani a GULAG-táborokban⁵⁷ a rabszolgamunkát végzők utánpótlását. A cikkely alapján Kárpátalján is több száz magyar, ruszin/ukrán, német és más nemzetiségű személyt, különböző felekezetekhez tartozó papot ítéltek el, végeztek ki. A kárpátaljaiak főleg a belső-oroszországi, szibériai javító-munkatáborban, köztük Perm, Vorkuta, Szalehard, Jekatyerinburg, Cseljabinszk, Ufa, Norilszk, Omszk, Karaganda, Novoszibirszk, Krasznojarszk, Tajset, Irkutszk, Szvobadnij, Komszomolszk-na Amure, Habarovszk, Vlagyivosztk, Jakutszk, Magadan körzetében és más településeken raboskodtak.

A GULAG-tábor ezernyi tragikus eseménye közül két rablázadást említek, amelyek szervezői, áldozatai között magyarok is voltak. Az egyik a Kazah SZSZK területén a Kengir, Rudnik, Dzsezsdi, különösen Dzsezgazgan történelmébe is belekerült. 1954 májusában rablázadás tört ki, 40 napig tartott, a belügyisek tankokkal lerohanták, 500 rab halott, köztük volt a turjaremetei Duliskovics Viktor görög katolikus parochus, aki haslövést kapott. A GULAG-táborrendszerében ez volt az első nagyméretű felkelés, 5200 fogoly lázadt fel.⁵⁸

A másik történet a Nyenyec Autonóm Körzetben elterülő Vorkuta szénbányában játszódik le, ahol tízezrek végeztek kényszermunkát. A mostoha körülmények miatt 1953. augusztus elsején rablázadás tört ki, amelynek egyik fő szervezője a budapesti Áprily Ferenc⁵⁹ hadnagy, politikai fogoly volt. Gregorovics István a beregsziklasi (Scserbovec) g. kat. templom 25 évre elítélt parochusa egyik levelében leírja a vorkutai rablázadást: „... Az összes láger besztrájkolt, egy egész hétig nem ment ki dolgozni. A többi láger egy hét után feladta a sztrájkot és munkába állt, a mi 10. sz. lágerünk makacsul kitartott. De a nyolcadik nap tragikusan végződött, mert a lágert körülvette a hadsereg, sortűzet nyitottak és így – vagy 60 halott, 200 sebesült láttán – a láger megadta magát. Ekkor esett el egy lett szerzetes és Csépes János kárpátaljai görög katolikus lelkész. A vért tüzőlőfecskendővel mosták le, a halottakat pedig elszállították. A kórházban három napig éjjel-nappal operálták a sebesülteket és szedték ki testükből a golyókat. Ez-

után az életben maradt rabokat szétszórták a többi lágerekbe. Ebben a lágerekben én is a lábamat törtem, s amikor felépültem, átszállítottak a 7-es, majd a 14-es lágerekbe, amelyből aztán szabadultam.”⁶⁰ Dr. Ortutay Elemér paróchus és teológiai tanár is idekerült több görög és római katolikus pap társával Vorkutára. Emlékiratában említi a következő hittestvéreit, köztük Galambos József, Hudra Lajos, Bóbita Miklós, Orosz János, Petenykó István, Zseltvai Gyula, Szkiba János nevét. Mint írja, továbbá „ az olasz jezsuita P. Leoni, két litván és egy galíciai, Danilo atya, dr. Hazai János ügyvéd, Suta vagy Sata debreceni cigányprimás, Vaszil Bilják horincsevói fiatal ukrán szicsista és Böröcz Sándor evangélikus paptestvérem Magyarból... cigány barátunk ott maradt, de mi mindnyájan hazatértünk.”⁶¹

Kárpátalján 129 görög katolikus, több mint 20 református és római katolikus papot a szovjet nép „ellenségévé” nyilvánítottak és ítélték 5, 10, 25 évre, vagyonelkobzásra és 5 év polgári jogvesztésre. Szemtanúk szerint a lágerekben korábbi ateisták is „a hit és a vallás vigasztaló erejét igényelték”. A térség GULAG-táboraiiban raboskodó kárpátaljaiak, köztük Bendász István⁶², az aposztáziát visszautasító felsőveresmarti görög katolikus parochus szenvedéseiről könyvet írt.

A GULAG női lágereiben magyarországi és kárpátaljai politikailag elítélt asszonyokat és lányokat tartottak fogva. Mandrik Erzsébet⁶³ a 14 évesen elítélt viski parasztlány (egy orosz tiszt megerőszakolta, akit később apja agyonvert, majd megszökött, így a KGB 25 évre a lányt ítélte el), Mészáros Sándorné⁶⁴ ungvári pedagógus, és mások külön könyvben kiadott visszaemlékezésekben idézték fel a lágerekbeni túlélésért folytatott élet-halál harcukat. A női táborok közül kiemelkednek a feleséglágerek – oroszul: OLZSIR/Oszobij lager dlja zson izmennyikov rogyini, vagyis a kivégzett, elítélt hazaárulók feleségei számára létesített különleges táborok, a legismertebb és leghírhedtebb „feleségláger” a kazahsztáni Aktyubinszk környékén hozták létre. 2014 májusában a Kazahföldet felkereső Barkaszi Ödön arról értesített, hogy az aktyubinszki OLZSIR-emlékmúzeumban őrzött egyik listán egykor itt raboskodó magyar nők neveire bukkant: Iró Mária Sztepanivna, Kelen-Frid Jolanta Ljudvigovna, Kun Teréz Albertovna, Magyar Jelizabeta Karlovna, Majerhoffer Margarita Marcelovna, Péper Irina Jozsifovna, Rejk Magda Jozsifovna. Feltevésemet igazolja, hogy az orosz hazaárulók asszonyain kívül, a kelet-európai térségből is szállítottak ide politikailag elítélt nőket.

A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai közül is sokan megjárták a GULAG Urál-vidéki börtöneit, lágereit. Pochil

Bazil nagybocksói parochust a Perm melletti Overjaton, a Káma folyón létesített villanyerőmű építésénél dolgoztatták, majd szabadulásáig fakitermelésen Jekatyerinburg közelében. A Perm megyével határos Komiföldön, a Lemva folyó partján 1918-ban létesült Ábeszben (más néven: Akakija), Inta, Vorkuta települések környékén létrehozott GULAG-lágerekben raboskodott: Bobik Mihály Metód (Felsőkalocsa); Demeter Mihály (Dombostelek); Ivancsó Gyula (Veréce); Lelekács János (Havasköz); Matécsa György (Salánk); Szokol János (Borhalom); Vaszkó Péter (Beregszőlős). A felsoroltakat szén- és rézbányákban, erdőirtáson, építkezéseken dolgoztatták, megrokknva tértek haza.

A görög katolikus parochusok közül az ábeszi javító munkatáborban halt meg Petrik Jenő (Lehóc), Ruszinkó Miklós (Huszt), Kohutics Tivadar (Ungvár). A mártírok névsorában szereplő Ortutay Jenő (Ungvár) az ungvárceholyai templom parochusa egyben magyar országgyűlési képviselő is volt. Az ártatlanul megbüntetett 129 görög katolikus lelkész közül 30 fő halt meg a lágerekben. Az életben maradtak az 1955–1956-os általános szovjetunióbeli amnesztiával szabadultak, azonban egyeseket, például Chira Sándor (Irhóc/Vilhivci, 1897 – Karaganda, 1983) felszentelt püspököt életfogytiglani száműzetésben marasztaltak.⁶⁵ 1945-ben Kárpátalján 48 latin szertartású pap közül 18 főt hurcoltak el kényszermunkatáborba. Főpásztoruk, Pásztor Ferenc (Ungvár, 1880. I. 14. – Tajset, 1951. X. 15.) beregszászi főesperes, Kárpátalja püspöki helynöke valahol Szibériában halt meg.⁶⁶ Szendrey Anita kutatásai szerint a Tajset közelében lévő 20. lágert jelölik meg végső nyughelyül.⁶⁷ Nem tért haza Haklik Sándor (Beregszász, 1893. XII. 19 – 1950) 1916-ban felszentelt pap sem, aki Újlakon és Ráton volt plébános.

Az 1952-ig szibériai munkatáborba került 20 kárpátaljai református lelkész közül hárman nem tértek haza: az eszenyi Balogh Sándor (1891– Szverdlovszk megye, Kercseny, 1948), a benei Narancsik Imre (Csallóközaranos, 1904 – Irkutszk, 1947) és a beregszászi Szutor Jenő⁶⁸ (Kölcsé, 1890. III. 18. – Lemberg v. Irkutszk, 1951?)⁶⁹ A negyedik mártírt, Gecse Endrét (1907–1959) 1958-ban tartóztatták le és az ungvári börtönben kihallgatás közben agyonverték.⁷⁰ A fogoly lelkészek közül a verselő és festegető Forgon Pál⁷¹ viski és Gulácsy Lajos⁷² munkácsi református pap emlékiratot jelentetett meg a lágerbeli megpróbáltatásairól. A tekeházi Zimányi József dugyinkai, norilszki raboskodásáról Hargita Árpád írt könyvet a lelkész feljegyzései alapján.⁷³

A GULAG-kutatók egybehangzó véleménye szerint a mordvinföldi, kolimai, vorkutai és kazahsztáni lágerrendszer a leghírhedtebb koncentrációs táborok közé tartozott. A politikai elítéltek számára Mordvinföldön

kiépített tábor-rendszer volt a legzsúfoltabb.⁷⁴ Potymára és Dubrovlagra, a Mordvin Autonóm Köztársaság délnyugati területén lévő tábooregyüttes központjaira még a francia kutatók is felfigyeltek. A két párizsi kutató-történész, Joël Kotek és Pierre Rigoulot közös monográfiájában⁷⁵, melynek mottója a szovjet lágerrendszerre is vonatkozatható: „A táborokat azért találták ki, hogy embereket semmisítsenek meg”.

A Karaganda melletti Karlag, a kazahsztáni táborok együttese az egyik legnagyobb szovjet deportáló helyként ismert. Dzsezkazgan-Rudnyik és Dzsezkazgan-Kengir megtizedelt lakói között igen sok magyar volt. A legismertebbek egyike, a szovjetellenes tevékenység miatt 15 évre ítélt (ebből tízet ült le) Baradlai Pál⁷⁶ (Székesfehérvár, 1920) középiskolai tanár, aki 1953. november 26-án térhetett haza; a lágerben tapasztaltakról önéletrajzi regényt írt, amelyben megemlíti kárpátaljai rabtársait is: Gulácsy Lajos református lelkészt, Tafi Pál jehovista kovácsmestert és Kovács Ferencet. Az utóbbi két rab sorsa ismeretlen. Könyvének epilógusában a következőket írja: „Az a néhány rab, aki hazakerült, a megmaradását részben rendkívül szívós testi adottságának, egy kicsit a vakszerencsének is, de legfőképpen a Sorsnak köszönheti, amely életünket irányítja. Nemo sua contentur – senki sem kerülheti el sorsát. Régi bölcsesség ez, ma is érvényes. És a sorsgyámolító kezére igencsak nagy szükség volt. Mert bennünket, elítélteket rajta kívül senki, semmi nem védett, ki voltunk szolgáltatva teljesen a zarnoki hatalomnak. Ha tételesen meg akarom nevezni a lágerélet terheit, amelyeket közvetlenül a 'saját bőrünkön' éreztünk, a következőket említem: mint fizikai fájdalom: az éhség és a hideg, mint lelki fájdalom: a reménytelenség. (...) Sztálin halála után egy tágasabb lágerbe irányítottak bennünket, amelyet Magyarországnak neveztek. Ez a láger szűnt meg 1990-ben.”⁷⁷

A GULAG egyéb lágerrei közé sorolom a fegyveres őrizet nélküli munkatáborokat is, amelyekbe az ország pártvezetői szintén olcsó munkaerőt mozgósítottak, például Kárpátaljáról „a kollektív büntetés elve” alapján vagyonuktól megfosztott, kitelepített, „deportált” családokat (főleg német, valamint magyar kulákcsaládokat); a „nemkívánatos” személyeket állandó NKVD-megfigyelés alatt a szibériai Tyumenyben fakitermelésen, illetve Kazahsztánban, az OSZSZK központi és távol-keleti részein különböző munkaterületeken dolgoztatták.

Az 1927-1932. évjáratú katonaköteles magyar, német, ruszin, román és más nemzetiségű kárpátaljai fiatalok ezreit a Donyec-medencei bányászatban, kohászatban foglalkoztatták.

JEGYZETEK:

¹ DUPKA –KORSZUN (1997), i. m. 73. p.

² КУЛАКОВСКИЙ, В. М. (szerk.): *История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область*, Киев, 1982. 360. p.

³ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m. 73. p.

⁴ A szlovákiai Stefan Valyo nagyvállalkozó kezdeményezésére 2007-ben a perecsenyi Hurka-hegyen 15 kápolnát és Keresztutat építettek, a hegy tetején 9,5 m magas tölgyfakeresztet állítottak a kommunizmus áldozatainak tiszteletére.

⁵ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m.76. p.

⁶ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m.81. p.

⁷ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m. 84. p.

⁸ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m. 16. p.

⁹ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m.: 46. p.

¹⁰ NAGY JENŐ (1993), i. m.: 17-18. p.

¹¹ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m.: 66. p.

¹² DUPKA-KORSZUN (1997), i. m.: 66. p.

¹³ 343. sz. (TSU./556.) ügyirat, eredeti forrása: Történelmi Dokumentumok Kollekciónak Központi Levéltára/ Центр Хранения Историческо-Документальных Коллекций (Moszkva) ЦХИДК -Ф. 425. -Оп. 1. ед. хр. 11. – с. 59.

¹⁴ 345. sz. (TSU/ 558-559.) ügyirat, eredeti forrása: ЦХИДК -Ф. 425. -Оп. 1. -Д. 10. – Л. 69.

¹⁵ 352. sz. (TSU/ 572.) ügyirat, eredeti forrása: РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 247. – Л. 20.

¹⁶ 353. sz. (TSU/ 572-573.) ügyirat, eredeti forrása: ЦХИДК, -Ф. 425. -Оп. 1. -Д. 11. – Л. 121.

¹⁷ 337. sz. (TSU/ 549-550.) ügyirat, eredeti forrása: ЦХИДК -Ф. 425. -Оп.1. -Д. 11. – Л. 6.

¹⁸ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m.76. p.

¹⁹ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m. 77. p.

²⁰ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m. 78-79. p.

²¹ A fontosabb légertípusok közé sorolják az *átvilágító légereket*, ahol mintegy 6 millió fogságba esett, 1945-1947 között a légerből visszatért egykori szovjet katona, tiszt ment át az NKVD-kihallgató tisztek légerszűrőjén, azt vizsgálták, hogy nem szervezték-e be őket kémtevékenységre, nem követtek-e el bűncselekményt. A 4. Ukrán Front hatáskörében Perecsenyben hasonló átvilágító táborot állítottak fel.

A kolhoztagadók részére *kuláklégereket* alakítottak, oda hurcolták a kárpátaljai kulákokat is. Ezeket csak Sztálin halála után számolták fel.

²² Lásd a hadifogoly-szabályozást a SZU-ban: a Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa 1941. július 1-jén a 1798-800. t. sz. határozatával léptette életbe a hadifoglyokról szóló rendeletét, amely részben az 1907. évi hágai és az 1929. évi genfi egyezmények egyes megállapításait is figyelembe veszi. A 97 pontból álló genfi konvencióval szemben ez a rendelet 31 pontban fogalmazza meg a hadifogoly-szabályozást. A II. világháború alatt 1954 áprilisáig több millió külföldi hadifogolyra vonatkozóan a Vörös Hadsereg, az NKVD/MVD alaprendeletként alkalmazta, melynek alapján végrehajtási utasításokat adott ki. A rendelet hatályban volt addig, míg az SZSZKSZ területén hadifoglyok tartózkodtak. Forrás: A 4. sz. ügyirat (ЗУН/38-39.), eredeti forrása: ЦХИДК.-Ф. 425 л.-Оп. 1. Спр. 1. Арк. 140. Копія. Машинопис. Magyar nyelven leközölve: 1. A Szovjetunió Népbiztosok Tanácsának 1798-800. t. sz. határozata a hadifoglyokról szóló rendelet elfogadásáról. (Moszkva), 1941. július 1. Titkos. Rendelet a hadifoglyokról. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 55-59. p.

²³ Lásd a hadifogolyként kezelt internáltak szabályozása a SZU-ban: a *Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa 1941. július 1-jén a 1798-800. t. sz. határozatával léptette életbe a hadifoglyokról szóló rendeletét*, amely az internáltakkal is foglalkozik. A legfontosabb változás az, hogy a rendelet az internált *civil személyeket is hadifogolyként kezelte*. A rendelet nyíltan kimondja: „*Hadifogolynak minősülnek:*

a) a SZU-val hadiállapotban lévő államok fegyveres erejéhez tartozó mindazon személyek, akik katonai tevékenység során estek fogságba, továbbá ezen országoknak a SZU területére internált polgári személyei.

b) *Az ellenség fegyveres erejéhez nem tartozó fegyveres alakulatok tagjai, ha nyíltan fegyvert viselnek,*

c) *Az ellenség hadseregét és hadiflottáját megfelelő engedéllyel kísérő polgári személyek (tudósítók, szállítók stb.) ha a katonai tevékenységek során fogságba esnek.”* Forrás: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 55. p.

²⁴ Forrás: lásd a Beria-jelentést, 29. sz. ügyirat (ЗУН/83-85.), eredeti forráshelye: ГАРФ, -Ф. 9401.-Оп. 2. Спр. 95. Арк. 253-255. Особлива папка. N-1-1. Копія. Машинопис.

²⁵ Hivatalos NKVD láger-lista, ahol magyarok is raboskodtak, eredeti forráshelye: РГВА, -Ф. 1. -п. 1. In: *Венгерские военнопленные в СССР: Документы 1941–1953 годов.* i. m. 411-416. p. Magyarul kiadott változata: 1. A SZU NKVD/MVD hadifogolytáborainak jegyzéke, ahol magyar hadifoglyok is tartózkodtak 1943-1955 között. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 487-490.

²⁶ Lásd Krivenko altábornagy jelentését: 87. A Szovjetunió Belügyminisztériuma Hadifogly és Internáltügyi Főparancsnokságának „*Kimutatása a Belügyminisztérium táboraiban lévő magyar hadifoglyokról az 1946. április 8-i állapot szerint.*” In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 351- 354. p.

²⁷ Lásd: Szoprnyenko vezérőrnagy utasítását: 5. sz. ügyirat (ЗУН/40-47.), eredeti forráshelye: РГВА Ф. 1п. Оп. 5е. Д. 2. Л. 2об. 10 об. 95. Типографский экз. Опубликовано. *Военнопленные в СССР 1939-1956. С. 159-168: Венгерские военнопленные в СССР: Документы 1941–1953 годов.* i. m. 58-70. p. Magyarul kiadott változata: 2. A Szovjetunió Belügyi Népbiztossága 001067. sz. parancsa a szovjetunió Belügyi Népbiztossága hadifogolytáborokban a hadifoglyok fogvatartásának és nyilvántartásának rendjére vonatkozó utasítások kihirdetéséről. Utasítás az NKVD táboraiban fogva tartott hadifoglyok nyilvántartásának rendjéről. Utasítás a hadifoglyok tartásának rendjéről az NKVD táboraiban. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 60-73.

²⁸ Lásd az adatscsoportokat tartalmazó űrlapokat:

I. Szállítmánylista – a hadifoglyok és internált polgári személyek csoportjának névsora. A lap felső részén az indulási és a rendeltetési helyet tüntették fel. Táblázatának hét oszlopa a következő bejegyzésekből állt: 1. Sorszám, 2. Vezetéknév, személynév, apja neve, 3. Nemzetisége, 4. Születési éve, helye, 5. Anyakönyvi száma, 6. Rangja és tisztsége, 7. Szolgálati megjegyzések.

II. Nyilvántartó könyv – a GUPVI táborba érkezett rabok adatait tartalmazta: 1. Sorszám, 2. A táborba érkezés dátuma, 3. Vezetéknév, személynév, apja neve, 4. Születési éve, helye, 5. Anyakönyvi száma, 6. Rangja és tisztsége, 7. A fogságba esés dátuma, helye, 8. Szolgálati megjegyzések.

III. Személyi dosszié (Уцотное gyelo): a hadifoglyra és internáltra vonatkozó valamennyi iratot, adatot magában foglalja. A kihallgató tiszt összesen 41 kérdésre kért és írt választ. A fedőlapon szerepel a dosszié száma, adatok a táborról, érkezésének dátuma, vezetéknéve, személynéve, apja neve, mikor és miből kifolyólag zárták le a személyi dossziét. A belső oldal különböző irat-adatokat, kihallgatási ívet, egyéb dokumentumokat, információkat, elhalálozás esetén jegyzőkönyvet, a temetkezéssel kiállított igazolást stb. tartalmaz. Feltüntetésre kerül a rab szabadulásának, elutazásának dátuma, célállomása is.

IV. A hadifogly 2. sz. kartotéklapja. A fedelén, a kartotéklap baloldalán feltüntették a rab vezetéknévét, személynévét, apja nevét, születési évét és helyét, bevonulás előtti lakcímét. Szerepel továbbá foglalkozása, iskolai végzettsége, párttagsága, nemzetisége, állampolgársága, a hadseregnél és más szervezetnél betöltött legutolsó beosztása, utolsó rangja, rendfokozata. A jobboldalon szerepel a tábor száma, az egyik barakkból a másikba való áthelyezés dátumai, dossziéjának száma, fogságba esésének dátuma. A hátoldalon szerepelt a fogságba esés helye, az egység száma, valamint szállításával kapcsolatos megjegyzések. Lent: a kartotékot kiállító munkatárs neve, a kiállítás dátuma.

V. A hadifoglyok mozgásáról szóló napi összesített nyilvántartás. Az itt feltüntetett rovatok részletezik a rab mozgását, nyomon követését, honnan érkezett, hova távozott. Az összefoglaló jelentést aláírta a tábor parancsnoka és a tábor 2. részlegének parancsnoka.

²⁹ Lásd a Dupka Elek személyi dossziéjáról készített másolatot a mellékletben.

³⁰ A 207/0 főtábor Szolikamszk erdőövezte körzetében állították fel: GPS-hossza: 59.6333. GPS-szélesség: 67.7667.

³¹ DUPKA GYÖRGY: „Hova tűnt a sok virág...” i. m. 54-56. p.

³² Lásd: RÓZSÁS JÁNOS: GULAG-lexikon. Püski Kiadó, Budapest, 2000. Ebben a könyvében több mint 30 sorstársának közli életrajzát, akik Szolikamszkban raboskodtak, illetve haltak meg.

³³ Lásd: Kruglov vezérezredes utasítás: 4. A Szovjetunió Belügyi Népbiztonságának 413. sz. direktívája az elhalálozott hadifoglyok nyilvántartásának rendjére vonatkozó utasítás kihirdetéséről. Lásd még: Petrov vezérőrnagy és Gyenyiszov hadtáp-őrnagy Utasítását az NKVD hadifoglytáborai és hadifoglykórházaiban elhalálozott hadifoglyok személyi nyilvántartó okmányainak kiállítására. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 76-80. p.

³⁴ Forrás: Csernisev vezérezredes utasítása. 7. sz. ügyirat (ЗУН/47-48.), eredeti forráshelye: РГВА Ф. Гл. Оп. 5е. Д. 2. Л. 116 об . 117. Типографский экз. Először a *Военнопленные в СССР 1939-1956* című könyvsorozat 1. kötetében jelent meg a 462-463. oldalon. Innen vették át a *Magyar Hadifoglyok a Szovjetunióban* című könyv szerkesztői (főszerk.: Varga Éva Mária). Lényegében e direktíva alapján alakították ki azt az adatbázist, amit a hadifoglytáborokban elhunytak sírjainak keresése során mi is használtunk. Lásd még: DUPKA GYÖRGY: „Hova tűnt a sok virág...” i. m. 203-204. p.

Tárolt változata: <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/?id=6#id=7&t=23&page=45> (2012)

³⁵ Forrás: 2. A temetők jegyzéke köztársaságok, határ menti területek és területek szerint. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban... i. m. 491-520. p. A fenti táblázatot a jelzett dokumentumban közölt „A köztársaságokban, határmenti területeken és területeken meglévő temetőkhöz eltemetett elhunyt hadifoglyok és internáltak általános jegyzéke” (levéltári forrása: RGVA f. 1p. op. 1e. gy. 96 és 96a) felhasználásával állítottam össze, amely nem tekinthető az 1941-1953 közti időszak teljes magyar veszteség-statisztikájának, ennél több mint százezerre tehető a halálozási mutató.

³⁶ Varga Éva Mária, Tarhova, Nonna Szergejevna: Szerkesztői megjegyzések: In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban... i. m. 47-48. p.

³⁷ Az első számadat az eltemetett hadifoglyokra, a második az internáltakra vonatkozik.

³⁸ Lásd: Kalmanovics orvos alezredes, Karon orvos alezredes jelentésének kivonatát a hadifoglyok közti elhalálozás és megbetegedés megelőlegezés érdekében hozott szükséges intézkedésekről: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban... i. m. 184-185. p.

³⁹ Lásd a legelterjedtebb betegségeket a rabok körében: dystrophia, dystrophia alimentaris, pellagra, flekktífusz, hastífusz stb.: éhezési betegség, puffadásos betegség, éhezési vízenyűség, mindez a hiányos alultápláltság váltotta ki. Avitaminosis – a vitaminhiányos állapot súlyosabb formája. Vérhas (dizentéria), kiütéses tífusz, hastífusz stb. A teljes legyengülés sok ezer beteg rab halálát okozta.

1.) A láger állandó egészségügyi szerveként működött a munkaképesség-megállapító bizottság, amely a rabokat munkaképességi csoportokba osztotta be. Hatáskörükbe tartoztak az „ókás”-ok, („OK”, ozdorovityelnaja komanda, egészségjavító osztag). Általában a munkaképtelen, de nem kórházban fekvő rabokat sorolták ebbe a kategóriába.

2.) A nagyobb táborokban a fertőző betegségeket terjesztő férgek (tetvek), kullancsok ellen fertőtlenítő kamrákat létesítettek. Ismert tisztálkodási eszközök közé tartozott a kellemetlen szagot árasztó, kautisz tartalmú „K”-szappan, ezt a tetvek és bolhák ellen használták.

⁴⁰ Lásd a differenciált étkezési normát: A 2. világháború alatt az NKVD által bevezetett rendelkezés értelmében egy rab átlag kenyérfejadagja napi 400 gramm volt, a rabkórházakban 500 gramm, a menetszlopban úton lévőknek 600 grammot írt elő a szabályozás. Ez a rendelet sok ezer elgyengült ember kiéhezését, majd halálát okozta.

⁴¹ Lásd: Kruglov vezérezredes parancsát: 7. sz. ügyirat (ЗУН/49-52), eredeti forráshelye: РГВА Ф. 1п. Оп. 37а. Д. 1. Л. 127-129. Типографский экз. Опубликовано. *Военнопленные в СССР 1939-1956. С. 370-372: Венгерские военнопленные в СССР: Документы 1941-1953 годов.* i. m. 123-127. p. Magyarul kiadott változata: 19. A Szovjetunió Belügyi Népbiztonsága 00683. sz. parancsa a hadifoglyok élelmiszerellátmányi normájára vonatkozó előírások megváltozásáról (csatolva 5 melléklet) In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 136-143.

⁴² GULYÁS GYULA-GULYÁS JÁNOS: Malenkij robot. Filmszociográfia. Századvég Kiadó, Budapest, 1990. 22. p.

⁴³ Lásd Makov őrnagy, későbbiekben ezredes a SZU NKVD GUPVI 2. ügyosztályának parancsnoka jelentését: A Szovjetunió Belügyi Népbiztonsága Hadifogly- és Internáltügyi

Főparancsnoksága 2. ügyosztályának kimutatása a honvédelmi népbiztosság munkaszászlóaljaiban lévő hadifoglyok nyilvántartásba vételéről. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 350-351.p.

⁴⁴ Lásd Kruglov vezérezredes feljegyzését. Ügyirat: 88. Sz. Ny. Kruglov belügyminiszter feljegyzése V. M. Molotov, a Minisztertanács elnöke számára a belügyminisztérium táboraiiban, A fegyveres erők minisztériuma különleges kórházaiban és munkaszászlóaljaiban lévő magyar hadifoglyokról az 1946. augusztus 1-jei állapot szerint. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 355-356.p.

⁴⁵ Lásd Kruglov vezérezredes feljegyzését. Ügyirat: 92. Sz. Ny. Kruglov belügyminiszter feljegyzése a Ja. Visinszkij külügyminiszter-helyettes számára a belügyminisztérium hadifoglytáboraiiban, a különleges kórházakban és a munkaszászlóaljakban lévő magyar hadifoglyok és internáltak létszámáról. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 364-365.p.

⁴⁶ Lásd Krivenko altábornagy, a SZU MVD GUPVI parancsnokának szigorúan titkos kimutatását a 86. sz. ügyiratban. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 352.p.

⁴⁷ Lásd Krivenko altábornagy, a SZU MVD GUPVI parancsnokának szigorúan titkos kimutatását a 90. sz. ügyiratban. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 357.p.

⁴⁸ Lásd Kruglov Sz., a Szovjetunió belügyminisztere szigorúan titkos feljegyzését a 92. sz. ügyiratban. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 364.p.

⁴⁹ Lásd Filippov altábornagy, a SZU MVD GUPVI parancsnokának szigorúan titkos kimutatását a 93. sz. ügyiratban. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 366. p.

⁵⁰ Lásd Petrov altábornagy, a SZU NKVD GUPVI parancsnokhelyettesének szigorúan titkos kimutatását. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 347.p.

⁵¹ Lásd Filippov altábornagy, a SZU MVD GUPVI parancsnokának szigorúan titkos kimutatását a 93. sz. ügyiratban: A Szovjetunió belügyminisztériuma hadifogly és Internáltügyi Főparancsnokságának „*Kimutatása a Magyar hadifoglyokról és internáltakról az 1947. április 1-jei állapot szerint.*” In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 369-370. p.

⁵² Uo. Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 369. p.

⁵³ Lásd bővebben az uráli enciklopédia idevonatkozó részét: <http://www.ural.ru/spec/encycyclopaedia-9-809.html> (2012)

⁵⁴ DOVHANICS O. (1997): *Akik átszöktek a Szovjetunióba. Sorsuk további alakulása.* In: *Ukrajna emlékkönyve*, i. m. 38-39. p.

⁵⁵ Lásd: DUPKA (szerk. és összeállít.), 1993: „*Sötét napok jöttek...*” , i. m.

⁵⁶ Lásd az OSZFSZK büntetőtörvénykönyvének hírhedt 58. és az Ukrán SZSZK büntetőtörvénye 54. paragrafussal megegyező cikkelyeit, alpontjait, bővebb értelmezése a lentebb jelzett forrás-anyagban: 1/a. *egyértelmű, közvetlen hazaárulás*; 1/b. *hazaárulás, a kommunista rendszer gyengítése*; 2. *fegyveres felkelés a rendszer ellen*; 3. *az ellenség támogatása*; 4. *az ellenség támogatása agitációval*; 5. *a Szovjetunió megtámadásának elősegítése*; 6. *kémkedés*; 7. *kártétel, károkozás ipari, kereskedelmi, közlekedési és pénzügyi téren*; 8. *terrorcselekmény végrehajtása*; 9. *diverzió (kártétel rombolással)*; 10. *szovjetellenes propaganda*; 11. *szovjetellenes csoportos agitáció, propaganda*; 12. *politikai büntény feljelentésének elmulasztása*; 13. *a cári rendszer kiszolgálása*; 14. *szabotázs, gazdasági ellenforradalom*. In: DUPKA (szerk. és összeállít.), 1993: „*Sötét napok jöttek...*” , i. m. 13-32.

⁵⁷ 1949-től a GULAG-táborvilág 53 főigazgatóságának több ezer lágerében, 425 településében, mintegy 2000 különleges kommandatúráján a fogolylétszám 2 356 685 főre emelkedett. Még a Sztálin halála utáni amnesztia idején, 1956-ban is egymillió volt a politikai rabok száma. A hivatalos adatok szerint 1932–1956 között 1 606 742 fő halt meg a GULAG-táborokban.

⁵⁸ BENDÁSZ ISTVÁN-BENDÁSZ DÁNIEL: *Helytállás és tanúságtétel.* A munkácsi görög katolikus egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai. Galéria-Écriteure, Ungvár-Budapest, 1994. 31-32. p.

⁵⁹ RÓZSÁS JÁNOS: *GULAG-lexikon*, i.m. 15. p.

⁶⁰ BENDÁSZ ISTVÁN-BENDÁSZ DÁNIEL: *Helytállás és tanúságtétel*, i. m. 41. p.

⁶¹ DR. ORTUTAY ELEMÉR, „...Holnap is felkel a nap”. Emlékeim. Intermix, Ungvár-Budapest, 1993. 43-44. p.

⁶² BENDÁSZ ISTVÁN: *Öt év a szögesdrót mögött: egy kárpátaljai pap a GULAG munkatáborában*. Abaliget, Lämpás, 2000.

⁶³ MANDRIK ERZSÉBET: *A pokol bugyraiban*. Egy viski parasztlány a sztálini lágerekenben. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1994.

⁶⁴ MÉSZÁROS SÁNDORNÉ: *Elrabolt éveim a GULAG-on*. Emlékirat. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2000.

⁶⁵ BOTLIK JÓZSEF: *Görög katolikus vértanúk a Kárpát-medencében 1914–1976*. Budapest, 2010. 50-101. old.

⁶⁶ RISKÓ MARIANNA: *Ferencesek Nagyszőlősen*. Ötszáz éves jelenlét térben és időben. Új Ember, Budapest, 2007, 109-110. old.

⁶⁷ SZENDREY ANITA: *Adalékok a beregszászi római katolikus egyház történetéhez (1938–1963)*, 31-35. old., [http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/dndrey%20Anita%20-%20Adal%20%20A9kok%20a%20bereg%20%20A1sz%20r%20%20B3mai%20katolikus%20egyh%20%20A1z%20%20%20B6rt%20%20A9net%20%20A9hez%20\(1938-1963\).pdf](http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/dndrey%20Anita%20-%20Adal%20%20A9kok%20a%20bereg%20%20A1sz%20r%20%20B3mai%20katolikus%20egyh%20%20A1z%20%20%20B6rt%20%20A9net%20%20A9hez%20(1938-1963).pdf) (2012)

⁶⁸ DÓZSA: *Aki újjáépítette a leégett templomot*. In: Kárpátalja, 2009. január 9.

⁶⁹ BALOGH SÁNDOR: *Sorsüldözöttek*. Ungvár, Galéria Kiadó, 1992.

⁷⁰ *Jó pástor volt*. Emlékkönyv. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Összeállította: GORTVAY ERZSÉBET. Intermix Kiadó, 2003.

⁷¹ FORGON PÁL: *Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak*. Egy kárpátaljai magyar református lelkész a GULAG-on. Budapest, Kálvin, 1992. U.ő: *Ábeltől Antipásig. Verses Biblia-értelmezések. Koporsók, temetések, sírok a Biblia világában*. Intermix Kiadó, 1994. Forgon Pál (Szernye, 1913. I. 7. – Nyíregyháza, 2004) 1978. január 12-től 16 éven át volt a Kárpátaljai Református Egyházkerület püspöke.

⁷² GULÁCSY LAJOS: *Mélységből a magasba*. Bizonyágtételt az elmúlt időkről. Beregszász, 2009. <http://mek.niif.hu/03500/03531/html/index.htm>

⁷³ HARGITA ÁRPÁD: *Tűzoszloppoddal jéghegyek között*. Zimányi József életútja. Fundamentum Alapítvány, Budapest, 1995.

⁷⁴ A mordvinföldi Jávászbán (7. sz. láger) igen sok kárpátaljai fiatal életét keserítette meg a rabság: Pk ugyanis az 1956-os magyar felkelésre reagálva ellenálló csoportokat szerveztek, szovjetellenes röpiratokat, falragaszokat terjesztettek. Az ungvári szovjetellenes ifjúsági szervezetből **Benyák Nándor**, **Orlovszky Vince**, **Kulesár János Tibor**, a nagyszőlősből **Illés József** (Nevetlenfalú), **Varga János** (Feketeardó), **Kovács Zoltán** (Nagyszőlős), **Dudás István** (Nagyszőlős), a mezőkaszonyból **Szécsi Sándor** (Mezőkaszony), **Ormos István** (Mezőkaszony), továbbá az egyéni ellenállók, az ungvári **Volodimír Margitics** és **Melnik Jenő**, a munkácsi **Dóri János** került ide. Magyar származású szovjet katonaként nem volt hajlandó harcolni magyar testvérei ellen a munkácsi **Lukács Mátyás**, a fancieskai **Bucsella József**. Lukács 4, utóbbi 35 évig raboskodott. **Bucsella József** Budapest ostroma idején csatlakozott a felkelőkhöz, ezért a szovjet katonai törvénszék halálra ítélte. Bármilyen hihetetlen, a kivégzést túlélte: a koponyacsontjába fúródott golyót kioperálták, majd felgyógyulása után elítélték. A Mordvin ASZSZK 7. sz. lágerében is megfordult, majd örökös száműzetésre vitték Szibériába. Az ezredforduló után tért haza. Mint emlékiratában írja: „*A kommunisták elrabolták életem ötven évét, mert magyar voltam, s mert nem akartam 1956-ban fegyvert fogni a fajtám ellen.*”

⁷⁵ KOTEK, JOËL - RIGOULOUT, PIERRE: *A táborok évszázada*. Nagyvilág Könyvkiadó, 2005. Lásd még: http://frankaegom.ofm.hu/irattar/irasok/gondolatok/konyvismeretesek/konyvek_11/taborok_evszazada/a_taborok_evszazada.htm (2012)

⁷⁶ Baradlai Pál: *Én, a 835-ös*. Önéletrajzi regény. FSP Literátor Nyomda KFT, Budapest, 1993.

⁷⁷ Baradlai Pál: *Én, a 835-ös, i. m. 211-212. p.*

A SZTÁLINI ELHURCOLÁSOK TÉMÁJA IRODALMUNKBAN

Fontos, hogy a sztálini deportálások tényét nem csak történelmi, hanem irodalmi szempontból is bemutassuk, hiszen a téma irodalmi interpretációjának jellemzése annak köztudatban elfoglalt helyét is jól szemlélteti.

Kárpátalja magyar lakosságát sajátos identitás jellemzi, ami hosszú történelmi folyamatok során alakult ki. Világszemléletünket az utóbbi évszázadban, évtizedekben több sorsfordító jelentőségű trauma alakította. Ezek között kell említünk elsősorban a terület hovatartozására vonatkozó XX. századi embertelen politikai döntéseket. A folyamatos változásokat, és az ebből eredő állandó létbizonytalanságot jól példázza a terület hivatalos elnevezésének folytonos változása is. Erről Pilipkó Erzsébet *Indentitás és hit* című munkájában a következő geopolitikai megnevezéseket emeli ki: „Az elmúlt majd nyolc évtized során többféleképpen nevezték: a Károlyi-kormány alatt Ruszka Krajnának, Trianont követően, a „cseh időben” Ruszinszónak, Podkarpatszka Rusznak, Ruténföldnek, Podkarpatyijának, a Volosin-féle ukrán bábállamban Karpatszka Ukrajnának, a Horthy-kormány idején Kárpátaljának, 1945 után hivatalosan Kárpáton túli területnek, a mindennapi szóhasználatban azonban továbbra is Kárpátalja maradt.”¹

Közösségünk és szűkebb pátriánk önálló története a trianoni döntéssel, Kárpátaljának a fiatal csehszlovák államhoz való csatolásával kezdődik. Az új intézményes keretek között fontos volt az irodalmi és kulturális élet újraszervezése, melynek egyik ékes bizonyítéka többek közt a Nyitrán kiadott *Szlovenszkói magyar írók* antológia-sorozata. A kiadványban a szépirodalmi műveket a kor társadalmi-kulturális problémáira is rálátó tanulmányok előzik meg. Krammer Jenő tanár, író tanulmányában például a szlovenszkói magyar irodalom lélektani aspektusaival foglalkozik, és munkájában ma is aktuálisnak tűnő jelenségekre hívja fel a figyelmet: „a szlovenszkói magyar szellemi élet, tehát az irodalom is, lélektani szempontból rendkívül bonyolult képlet: sokféle erő tör egymásra benne, s csak azok kiegyenlítődése teremtheti meg az egészséges, alkotó jövőt. Európa és magyarság, állampolgárság és nemzetiség, város és falu sokszólamú vitája egyezkedik benne, keresi a közös nevezőt.”² Európa

és magyarság, állampolgárság és nemzetiség – gondoljunk bele, talán más megközelítésben, de ezek a fogalmak ma is meghatározzák a közbeszédet.

A csehszlovák időszak után egy rövid fellélegzést követően Kárpátalját 1945-ben csatolták hivatalosan is a Szovjetunióhoz. A sztálini kommunista vezetés véres bosszút állt a helyi magyar lakosságon, és ennek következményeit máig a kárpátaljai magyarok legnagyobb tragédiájának és kollektív traumájának tekintjük. Erről azonban évtizedeken át csak hallgatni lehetett. De az 1991-ben Ungváron megjelent *Évgyűrűk* c. almanachban már szigorú tényeket is olvashatunk: „Úgymond három napi helyreállítási munkára hívták be a férfilakosságot 18-tól 50 éves korig, amit később hadifogságra változtattak. A mit sem sejtő emberek tiltakozás nélkül fogadták a hírt, bevonultak. Embertelen körülmények és kegyetlen bánásmód fogadta őket már a szolyvai, a szabócskai és a szánoki gyűjtőtáborokban. A megpróbáltatásokat sokan nem éltek túl”³. E közlemény, mint a rendszerváltás utáni első, e témában megjelent publikációk egyike, irányt mutat a kutatásban, megfogalmazza, hogy érdemes lenne az egykori táborok helyszínén, illetve a 4. ukrán front hadműveleti levéltárban vizsgálni. Ez azóta megtörtént, a legtöbb és legalaposabb kutatást Dupka György végezte el, folyamatos munkája több tényfeltáró és monografikus kiadványt eredményezett. De vajon miként jelenik meg ez a közösségi trauma irodalmunkban?

Az 1943. május 15-én megjelent Magyar Csillagban Illyés Gyula, Márai Sándor, Veres Péter, Tamási Áron és más szerzők közös vallomást intéztek az olvasókhoz, melynek fontos tétele a következő: „irodalmunk történetéből is úgy ismeretes a magyar író, mint nemzetének lelkiismerete”. A lelkiismeret pedig őszintén vall mindenről, ami körülvesz bennünket, ami a lelkünket nyomja – akár a kisebbségi léthelyzetben is. Ugyanakkor Kárpátalján ehhez hasonló lözungszerű verssorokat kell olvasnunk:

*„Zengjünk hálát lelkes dalokkal
a nagy Sztálinnak
és a pártnak
egész boldogságunk ott csengjen a dalban
zengi hangosabban!”⁴*

Balla László egykori kötetcímadó versének részletében érezhetően nem a lelkiismeret szólal meg, hanem a kor politikai elvárása. Az alkotóknak ekkortájt, ha érvényesülni akartak, bizony, be kellett állniuk ebbe a nagy szovjet kórusba, s

nem volt kivétel ez alól kezdetben maga Kovács Vilmos sem, sem pedig az őt követők jelentős része. Nézzük, hogyan szól ezzel kapcsolatban – napjainkban – a közösség hangján, mélyen átélt történelmi tapasztalattal Vári Fábíán László:

*„Mert félelemben neveltek minket,
félve adta ránk anyánk az inget,
de már a gyermek is megtudhatja,
a rettegésnek ki volt az atyja,
szülte, dajkálta s hány a barátja.
A történelem majd kiokádja.”⁵*

Ilyen sorokhoz persze sokat kellett várni a politikai szemléletváltásig. Az addig erőltetett optimizmus rossz hatással volt irodalmunkra, és a lágerélmény, mint tabutéma, a szépirodalomban nem vagy alig fordult elő. Ennek egyik legfőbb oka, hogy a megfélemlített és elhallgattatott túlélőkkel megszakadt vagy csak nehezen jött létre olyan emlékezeti kapcsolat, amely a közösségi trauma fájalmát a fiatal generációk felé közvetíthette volna.

Közismert tény, mikor kerülnek Kárpátalján először említésre a deportálások szépirodalmi műben. Irodalmi értéke mellett emiatt is vált híressé Kovács Vilmos regénye, a *Holnap is élünk*. Amikor a főhős, Somogyi Gábor hazatér szülőfalujába, hűgával, Moszattal, a vidéki tanítónővel beszélgetnek:

„– És milyenek a gyerekek?

– Milyenek? Rendesek.

– Úgy értem, hogy tudsz-e nekik mást is adni, vagyis befogadnak-e mást is, mint a számtan vagy a vegytan. Szóval nincs-e bajod a szülői ráhatással?

– Nem értem pontosan, mire gondolsz

– Nézd, Moszat, jól tudod, hogy annak idején a felnőtt férfiak megjárták a munkatáborokat. Azt akarom tudni, hogy ezeknek a gyerekeivel hogyan boldogulsz?”⁶

A főhős szájába adott mondatok valóban óriási jelentőségűek. Emellett viszont az alkotó szorongatását is tükrözik. Egyfajta írói bizonytalanság érződik ki belőlük. Mikor Somogyi Gábor „valami más” átadására, befogadására kérdez rá, valószínűleg nem a szovjet ideák szajkózását kéri számon testvérétől, a mondat második fele mégis a meghurcolt szülők esetleges ráhatását feltételezi. A szerző emellett tárgyilagosan ír, de nem ítélkezik, azt az olvasóra bízta. Talán az elhurcolások említésének mentésére egyfajta egyházkritikát is kimondat Moszattal, aki arra panaszkodik, hogy

a szülők templomba járatják gyerekeiket, és az a tanítás szöges ellentétben áll az iskolai tananyaggal. Ám a választ a kérdésre a következőképpen kezdi, ami a deportálások ténye mellett szintén nagyon fontos kortűnet:

„– Gabikám, ezek a gyerekek már csak apáik elbeszéléseiből ismerik azokat az időket. Nem az ő élményük, a hatás sem az. És más idők járnak.”⁷

Ez az észrevétel, az igazság elhallgatásának következményei jól érzékelhetőek ma is. Irodalmunk az élmény, a hatás hiányában nem bővelkedik a sztálini elhurcolások témájára írott művekben. Pedig ez a történelmi időszak ihlette például Nagy Zoltán Mihály remekművét, *A sátán fattyát*.

A negyvenes években született versek, Fedák László, Vadnay András, Tar Géza, Huszti Béla szerzeményei, valamint a lágerfolklorának is nevezett ismeretlen szerzőjű művek összessége különösebb költői értékkel nem bír, fontosságuk kortörténeti szempontból mégis felbecsülhetetlen. Balog Sándor versei és Mészáros Sándorné *Elrabolt éveim a Gulágon* c. visszaemlékezései szintén nem találtak nagyobb visszhangra irodalmi berkekben. Pedig az előbb említett szerzők saját élményeikre támaszkodva alkottak.

Nem személyes lágerélmény, de a családi emlékezet ihlette például Czébelly Lajos következő sorait:

*„Míg március-óhajtásom szállt,
apám szorgos gyalujából
szibériai hóforgács hullt,
zúdult sohasem fogyón az ólban,
szabad óráinak műhelyében
– már nem volt tehenünk –
hullott az ember-forgács-história”*⁸

és így folytatja:

*„Akkor is negyvenhétben
Vorkutából döcögő talpfák lépcsőin
március megőrzött lángjának melegével
ereszkedett alá apám”*⁹

Talán nem túlzás azt mondani, ezek a sorok megkapó költői képeikkel, a gyermeki rácsodálkozás felnemesített apa-alakjával a szerző legőszintébb valóságainak egyike.

Összefoglalásul elmondhatjuk, hogy a sztálini elhurcolások témaköre irodalmunknak egy igen kevésbé kiaknázott területe, amiben ennek ellenére sok lehetőség rejlik. Közösségünk történelme letragikusabb eseményének irodalmi igényű feldolgozása segítené az elhallgatás szülte feledés és homály megszűnését, élő tragédiává téve egy olyan kollektív sérelmet, amely önazonosságunk részét képezi, és amelyet sosem szabadna elfelejtenünk.

JEGYZETEK:

¹ Piliplikó Erzsébet. *Identitás és hit III. A kárpátaljai magyar görög katolikusok identifikációs útjai.* – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2010 – 102.o.

² Krammer Jenő. *A szlovenszkói magyar irodalom – lélektani szemzőgöböl.* In. *Szlovenszkói magyar írók antológiája.* Szerk.: Dallos István–Mártonvölgyi László. – Nyitra: Lőwy Antal és Fiai Nyomdája, 1937 – 27.o.

³ Csatáry György. *Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében.* In. *Évgyűűrűk '90.* Szerk.: Dupka György. – Ungvár: Kárpáti Kiadó, 1991 – 79.o.

⁴ Bakó László. *Zengj hangosabban!* Versek. – Uzshorod: Kárpátontűli Kiadó, 1951

⁵ Vári Fábíán László. *Ereimben az idő* – Budapest: Magyar Napló Kiadó, 2015

⁶ Kovács Vilmos. *Holnap is élűnk* – Ungvár–Debrecen: Kárpáti Kiadó–Csokonai Kiadó, 1989 – 109.o.

⁷ U.o.

⁸ Cézbelű Lajos. *Fehérbe fogyó láng* – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2013.

⁹ U.o.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

2015. OKTÓBER – NOVEMBER

ELISMERÉSEK

* **Füzesi Magda** költőt, az MMA Irodalmi tagozatának tagját **Nagybereg** díszpolgárává választották

* A 15. Los Angeles-i Magyar Filmfesztiválon a legjobb rendezésért járó elismerést **Vidnyánszky Attila**, a Nemzeti Színház igazgatója vehette át *A szarvassá változott fiú* című filmjéért.

* A *Credo Verséneklő Együttest* (művészeti vezető: **Ivaskovics József**) nemzetmegtartó, 20 éves szolgálatáért a Magyar Örökség és Európa Egyesület kuratóriuma **Magyar Örökség Díjban** részesítette.

OKTÓBER

*A Nyíregyházi Főiskola „D” épületének kerengőjében a *Málenkij robot, a kárpátaljai magyarok 1944-es deportálásának emlékére* címmel kiállítást rendeztek. A tárlat anyagát **Molnár D. Erzsébet**, a Rákóczi-főiskola tanára mutatta be a jelenlévőknek.

*A munkácsi várban ünnepélyesen átadták a Kazinczy Ferenc-emlékszobát. Az emlékszoba kiállítá-

sát a Budavári Önkormányzat és a Petőfi Irodalmi Múzeum rendezte be annak emlékére, hogy Kazinczy Ferenc egy évet raboskodott a munkácsi várban.

* Tiszapéterfalván megrendezték a XXV. Kárpátaljai Magyar Folklor-fesztivált. A seregszemlén a magyar népzene, néptánc és népdal kincseiből adtak ízelítőt a műfaj jeles kárpátaljai képviselői. A közel húsz fellépő csoport teljesítményét szakmai zsűri bírálta el, a legjobbakat értékes jutalomban részesítették. A rendezvényt népművészeti kiállítás és vásár gazdagította.

* *A politikai és társadalmi változások jelei az irodalomban és hatása az irodalmi közösségekben* – ez volt a fő témája A határon túli magyar irodalom napjai programsorozatnak, amelyet Székesfehérváron rendeztek meg. A Vörösmarty Társaság meghívására több előadó is érkezett a határon túlról is, akik között **Vári Fábián László** is megosztotta gondolatait az egybegyűttekkel. Zárásként a találkozó résztvevői az aradi vértanúkra emlékeztek.

* *A Zongoramuzsika remekművei* címmel adott koncertet **Csuprik**

Etelka, a megyei filharmónia szólistája, Ukrajna érdemes művésze a Kárpátaljai Megyei Filharmóniában. A koncerten a művész nő kedvenc műveit adta elő: Mozart Fantáziáit, Schubert Polonaise-jeit, Chopin keringőit, valamint Liszt Ferenc *Sposalizio* című művét.

* Az Ungvári Járás 11 településén vendégszerepelt **Tóth Péter Lóránt** Radnóti- és Latinovits-díjas versmondó József Attila verseit tartalmazó pódiumestjével.

* Az aradi vértanúkra emlékeztek és megkoszorúzták Szegelethy János honvédtiszt sírjánál az ungvári Kálvária temetőben az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karán tanuló diákok közreműködésével, ahol a rendhegyő történelmi óra keretében **Zubánics László** történész tartott előadást.

* Október 15-én a Magyar Művészeti Akadémia *Élő folyóirat* c. sorozatában a budapesti Múcsarnokban az *Együtt* című folyóirat volt a vendég. Az egybegyülteket Mezey Katalin, az MMA Irodalmi tagozatának elnöke köszöntötte, majd **Vári Fábian László, Nagy Zoltán Mihály** és **Dupka György** mutatta be a folyóiratot. A szerzők műveiből Rác József és Domareckaja Júlia színművészek adtak ízelítőt.

* Eszenyben a Miczbán Egyesület és a Kárpátaljai Magyar Művelő-

dési Intézet szervezésében megrendezték a IV. Miczbán Napokat

* Királyhelmeccen szoboravatással egybekötött Dobos László Emléknapot szerveztek, amelyen **Vári Fábian László** József Attila-díjas költő, az *Együtt* című irodalmi lap szerkesztőbizottsági elnöke is előadást tartott.

* Az 1956-os forradalom és szabadságharc fiatal mártírjaira emlékezett a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség a beregszászi magyar főiskolán. A KMKSZ hagyományos ünnepi megemlékezésének kezdetén **Bocskor Andrea**, a Fidesz-KDNP európai parlamenti (EP) képviselője, majd **Babják Zoltán**, Beregszász polgármestere köszöntötte a jelenlévőket. Ünnepi beszédet tartott **Rétvári Bence**, az Emberi Erőforrások Minisztériumának parlamenti államtitkára, **Orosz Ildikó**, a Rákóczi-főiskola és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnöke.

* Magyar kulturális napokat tartottak az ukrán fővárosban a Magyarok Kijevi Egyesülete és Magyarország Kijevi Nagykövetsége szervezésében. Október 22-én a hagyományokhoz híven Liszt emléktábla megkoszorúzását követően Balogh József zongoraművész adott koncertet a Nemzeti Filharmónia nagytermében. Másnap a kijevi Magyar dombon került sor az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 59. évfordulója alkalmából szervezett megemlékezésre.

* 1956 hőseire emlékeztek az ungvári börtön fala előtt, ahol az eddigi adatok szerint: 1956-ban a magyar forradalmat eltipró szovjetek az anyaországból 840 magyar forradalmárt hurcoltak Ungvárra. Az ő emléküket őrzi a Matl Péter munkácsi szobrászművész által készített emléktábla.

* Idén méltatta fennállásának 20 éves jubileumát a Credo verséneklő együttes. Ebből az alkalomból a Kárpátaljai Református Egyház (KRE) és a Credo Jótékonyági Alapítvány, valamint a KMKSZ Ungvári Középszintű Szervezetének közös szervezésében nagyszerű koncerttel örvendeztette meg a megyei Filharmónia nagytermét megtöltő közönséget. A koncerten a kárpátaljai és kárpát-medencei költők megzenésített versei hangzottak el **Sós-Szabó Livia, Nagyné Fekete Zsuzsanna, Varga Katalin** és **Ivaskovics József** előadásában.

* Liszt Ferenc, híres magyar zeneszerző, zongorista és karmester tiszteletére emlékművet állítottak Csernyivciben, a Filharmónia téren. A fekete gránitból, fehér kőből, valamint bronzból készült, zongora formájú alkotás a zeneszerző 1847-es csernyivci koncertjeinek emlékére készült. Ukrán, magyar és angol nyelvű felirat található rajta. Felállítását Magyarország Ungvári Főkonzulátusa, valamint Csernyivci lakossága támogatta. Az emlékmű **Kolodkó Mihály**

ungvári szobrászművész tervei alapján készült. Avatóbeszédet tartott **Olekszij Kaszpruk** polgármester és **Bacsikai József** leköszönő ungvári magyar főkonzul, aki ünnepi beszédében örömét fejezte ki az iránt, hogy együttes erővel sikerült felállítani a csodálatos emlékművet.

* Ukrajnában megalakult a Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács (KMAT). A tanácsnak az MTA szabályzata alapján automatikusan tagja az akadémia három ukrainai külső tagja (**Jenkovszky László, Szikura József, Spenik Ottó**), akik mellé 15 tagú tanácsot választott a testület. A megválasztott tanácsban 7 tudós képviseli a bölcsészet- és társadalomtudományokat (**Brenzovics László, Csatáry György, Cserniczkó István, Kopriva Attila, Lizanec Péter, Orosz Ildikó, Zékány Krisztina**), 5 a természettudományokat (**Fodor Gyula, Gecse Ferenc, Mica Volodimir, Rácz Béla, Spenik Sándor**), 3 (**Boldizsár Sándor, Kohut Erzsébet, Riskó Sándor**) pedig az élettudományokat. A megválasztott tanács tagjai saját soraiból megválasztotta a KMAT elnökét és alelnökét. Az elnök **Spenik Ottó**, az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Ungvári Elektrofizikai Kutatóintézetének igazgatója, az MTA külső tagja lett, alelnökké **Cserniczkó István** nyelvész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka

Antal Nyelvészeti Kutatóközpontjának vezetőjét, az MTA külső köztestületi tagját választották meg. Az újonnan megalakult testület első feladata a KMAT szervezeti-működési szabályzatának kidolgozása lesz.

*Beregszászban felavatták Garanyi József, Horváth Anna és Nádas Anna emléktábláit. Beszédet tartott **Babják Zoltán** Beregszász polgármestere, **Faragó László** beregszászi konzul, **Prófusz Marianna**, a Bereg Alkotóegyesület elnöke és **Dalmay Árpád**, a Beregszászéért Alapítvány kuratóriumának elnöke. Az emléktáblák megkoszorúzását követően az egybegyűltek a városi kultúrházban megtekintették Garanyi József kiállítását.

NOVEMBER

* A Magyar Művészeti Akadémia és az Európai Utas Alapítvány szervezésében Beregszászon a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán író-olvasó találkozót tartottak, melynek során, az Európai Utas Alapítványt képviselő **Módos Péter** felkonferálta **Ferdinandy György**, **Szárász Miklós György** és **Vári Fábrián László** József Attila-díjas alkotókat. Az íróvendégek másnap az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karának hallgatóival, végzetül a Lembergi Magyar Kulturális Szövetség tagjaival is találkoztak.

* A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK) közreműködésével a IX. Együtt Írótabor keretében megrendezte a Kárpátaljai Magyar Irodalmi Napokat. A rendezvénysorozatnak *Ungvár, Munkács, Beregszász, Péterfalva, Tiszabökény, Tivadarfalva, Nagypalád, Karácfalva, Nagyszőlős, Visk és Huszt* magyar tannyelvű iskolái és kulturális intézményei biztosítottak közönséget.

Az első napon rendhagyó irodalomórát tartottak az ungvári Dayka Gábor Középiskolában. A megjelent költőket és írókat **Keszler Stella** igazgató és **Marcák Gergely** szervezőtanár köszöntötte. A Drugeth Gimnáziumban **Kovács Péter** igazgató és **Kövy Márta** magyar szakos tanár fogadta és üdvözölte az irodalmárokat.

A második napon a Munkácsi Állami Egyetem Humán-Pedagógiai Koledzsének magyar tagozatán rendeztek író-olvasó találkozót **Kótun Jolán** magyar nyelv és irodalom szakos tanár közreműködésével. A Latorcaparti városban felkeresték a Szent István Római Katolikus Líceumot, ahol **Kristofori Olga** igazgató bevezető beszéde után az íróküldöttség tagjai bemutatkoztak a diákoknak, majd a beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnáziumban hasonló tartalmú irodalomórán vettek részt. A csapatot a Beregszászi járási könyvtárban **Varga Éva** igazgató és **Halász László**, a

járasi művelődési osztály vezetője fogadta. Az író-olvasó találkozók sorozata ezen a napon Tiszapéterfalván a községi könyvtárban kötetlen eszmecserevel zárult.

Harmadnap az irodalmi karaván résztvevői először a viski Kölcsey Ferenc Középiskolát keresték fel, ahol a rendhagyó irodalomóra **Czébely Lajos** költő, helytörténész, magyar-tanár közreműködésével zajlott le. Íróink aztán a viski református temetőben Fodó Sándor, a kárpátaljai magyar közélet kiemelkedő személyisége sírjánál hajtottak fejet, s ezt követően megtekintették a *Fodó Sándor Emlékmúzeumot*. Tartalmas és maradandó élmény fűződik Huszthoz is. Az itteni református erőd-templomban egybegyűltek előtt – **Józan Lajos** lelkipásztor köszöntő szavai után – ismerkedtek meg a templom múltjával, számos kiváló egyéniséghez kötődő emlékjeleivel. A történelmi nevezetességek megtekintése után a Karácsfalvai Sztojka Sándor Görög Katolikus Líceum volt a napi felolvasó körút végállomása. Az itteni tanulmányi csoportot **Pák Diána** költő, magyar szakos tanár és **Varjú Zoltán**, az intézményvezetőség képviselője fogadta.

A negyedik nap délelőttjén a Tiszapéterfalvai Kölcsey Középiskola udvarán a helyi tantestület (**Újvári István** igazgató) tanáraival, diákjaival közösen emlékeztek a település

neves szülöttjére, Kiss Ferenc (Péterfalva, 1928. november 11. – Budapest, 1999. október 30.) irodalomtörténészre, majd megkoszorúzták emléktábláját.

Ezt követően rendhagyó irodalomórát tartottak a Nagypaládi Móricz Zsigmond Középiskolában, ahol **Sóter Géza** igazgató volt a házigazdájuk. A karaván zsűfolt irodalmi programja Nagyszőlősen a Járasi Központosított Könyvtárhálózat olvasótermében fejeződött be. Az olvasók előtt fellépő írókat, költőket a házigazdák nevében **Vaskeba Katalin** igazgató és **Melancsik Gabriella** könyvtáros köszöntötte. Zárszót **Rezes Katalin**, a Perényi Középiskola magyar szakos tanára és **Dupka György**, az író tábor vezetője mondott.

Az ötödik napon a Tivadarfalvai Református Líceumban **Bohut Andrea** igazgató közreműködésével fejezték be a rendhagyó irodalomórát. Délután a **Borbélyné Perduk Beáta** igazgató vezetésével az alkotók megtekintették a Péterfalvai Képtár állandó kiállítását. Az ötnapos program a Péterfalvai Képtárban megrendezett Héttorony fesztivál programjával fejeződött be. **ifj. Kiss Ferenc** népzeneész közreműködésével a jó hangulatú találkozó a péterfalvai Kokas Banda népzenei játékaival zárult.

*A beregszászi főiskolán megtartották a „*Lehoczky Tivadar – Beregvármegye polihisztorja*” című emlék-

konferenciát a történész, régész és néprajzkutató halálának 100. évfordulója alkalmából.

* Ungváron a Kárpátaljai Megyei Boksay József Szépművészeti Múzeumban Habda László, Ukrajna népi művésze alkotásainak retrospektív kiállítására került sor a művész születésének 90. évfordulója tiszteletére. A kiállítás keretében bemutatták a nagyközönség számára a *Habda László* című albumot is.

* A magyar kultúra napjai Lembergben 2015 program keretében mutatkozott be a „*Hidak, korok, Budapest*” című kiállítás, amelynek helyszíne az Ukrajnai Nemzeti Építész Szövetség livvi szervezetének székháza volt.

* Másodszor szervezték meg a Héttorony Fesztivált Péterfalván a helyi képtárban. Délelőtti órákban „Szó, fon, nem takács...” – a péterfalvi szövöszék (esztováta), valamint egyéb len- és kenderfeldolgozó eszközök bemutatását tartották meg a gyerekeknek az Ugocsa Hagyományörző Egyesület közreműködésével. A gyermekrendezvényt **Szvorák Katalin** és Papó zenekarának közös műsorával zárták. A délutáni programban **Kiss Ferenc** beszélgetett **Kész Margit** kárpátaljai néprajzkutatóval Ugocsa megye építészeti hagyományairól, a paraszti létformáról, a népköltészetéről. Közreműködött **Szvorák Katalin, Küttel Dávid, Szokolay Dongó Balázs** és a Kokas Banda.

* **Vári Fábrián László**, az *Együtt* szerkesztőbizottsági elnöke a Győri Könyvszalonn vendége volt, ahol **Nagy Gábor** költő és irodalomtörténész volt beszélgetőtársa.

* *Színek, formák, alkotások* címmel nyílt kiállítás az Európai Parlament brüsszeli főépületében. A Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének (MKISZ) szervezésében megvalósult rendezvényen női festő- és szobrászművészek, mások mellett a kárpátaljai **Kulin Ágnes, Veres Ágota** alkotásait mutatták be.

* Megrendezték a magyar nyelv napjait az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi karán. A rendezvény résztvevői számára kirándulást szerveztek Széphalomra, a Magyar Nyelv Múzeumába.

* Ebben az évben is a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI), a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK), a Somi Általános Iskola és a Somi Irodalmárok Emlékmúzeuma Sütő Kálmán és Kecskés Béla, a kárpátaljai magyar irodalom kiemelkedő alkotói emlékére szavalóversenyt rendezett a két költő szülőfalujában, Somban. A szavalóversenyen magyar tannyelvű általános iskolákban tanuló diákok vettek részt három korcsoportban. A verseny két fordulóban zajlott. Az első fordulóban szabadon választott versek hangzottak el kárpátaljai szer-

zők alkotásaiból. A zsűri elbírálása alapján csoportonként négy tanuló juthatott tovább a második fordulóba, ahol Sütő Kálmán és Kecskés Béla verseit adták elő.

* A felső-Tisza-vidéki magyarság életének egyik kiemelkedő és nívós kulturális eseménye a técsői Arany Ősz Kórustalálkozó, mely a magyar szórvány napján került megrendezésre.

* A beregszászi Európa-Magyar Házban hagyományt követően ebben az évben is megrendezték „*A sztálinizmus Kárpát-medencei magyar és német áldozatai*” – nemzetközi emlékkonferenciát a GUPVI-GULAG-emlékév alkalmából a Szolyvai Emlékparkbizottság és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet szervezésében. A zsufolásig megtöltött teremben a megemlékezést **Zubánics László**, a KMMI elnöke nyitotta meg, majd köszöntötte a 95 esztendő **id. Pocsai Vince** túlélőt. A mécses-gyújtást követően közös imát mondott a mártírok lelki üdvéért **ifj. Pocsai Vince** (Beregszászvérgárdó), **Kiss László** (Budapest–Szemeretelep) református lelkészek és **Gulybán Tibor** (Felsőzsolca) görög katolikus esperes-parókus. Ezt követően **Zubánics László**, a KMMI elnöke megnyitotta **M. Lovász Noémi** kolozsvári képzőművész „Málenkij robot” című kiállítását. A jelenlévő művésznő bemutatkozása után Lőrincz P. Gabri-

ella egy lágerverset adott elő, Marcsák Gergely pedig saját megzenésítésében és gitárkíséretében egy megható lágereballadát énekelt el. Az emlékműsor után „*Internálás és genocídium a Kárpát-medence régióiban*” – dr. Dupka György történész elnökletével – **dr. Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke („*A Szolyvai Emlékparkbizottság tevékenysége és a rehabilitálás ügye az ukrán törvényhozásban*”) és **dr. Latorcai Csaba**, a Miniszterelnökség kiemelt társadalmi ügyekért felelős helyettes államtitkára, **dr. Murádin János Kristóf**, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudomány Egyetem egyetemi adjunktusa, kari kancellárja („*A romániai németek „malenkij robot”-ra hurcolása a Szovjetunióba 1945-ben*”), **Matkovits-Kretz Eleonóra**, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének elnöke, a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékére létrehozott emlékbizottság tagja („*Az internált magyarság és németiség emlékét megőrkítő rendezvények, programok a GULAG-GUPVI Emlékvé keretében 2015–2016*”) tartott előadást. Az „*Internálás és deportálás, szovjetellenes személyek begyűjtése, megtorlása Kárpátalján*” témakörben (levezető elnök Zubánics László adjunktus, az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tan-

nyelvű Humán- és Természettudományi Karának dékánhelyettese) dr. Dupka György, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára („*A Kárpátaljáról és a szomszédos megyékből internáltak, letartóztatottak, elítéltek, száműzöttek különböző útja a szovjetunióbeli GUPVI és GULAG táborokig, 1944–1955*”). Mihajlo Miszjuk a megyei levéltár igazgatója („*Az internálás, deportálás, koncepciók perек folyamata a levéltári anyagok alapján*”) (Az ukrán nyelvű előadás kivonatát Zubánics László ismertette) előadása hangzott el. Elhangzott a fiatal kutatók: **Bimba Brigitta**, **Marcsák Gergely**, **Vass Szabina**, **Mádi Bianka** korreferátumai is. Végezetül sor került **Fehér Tibor** (Felsőzsolca) a „malenkij robotról” kapcsolatos zárandokútról készült könyv és DVD bemutatására. Az állófogadást követően a megemlékezés és koszorúzás a beregszászi emlékműnél folytatódott és fejeződött be.

* A beregszászi főiskolában megrendezett *A kommunizmus áldozatai, rehabilitációs alternatívák Közép-Kelet-Európában* című fórumon számos neves kutató osztotta meg gondolatait a témával kapcsolatban. Ismertették azoknak a mártír papoknak az életútját, akiket immáron békeidőben, a Rákosi-korszakban ítélték halálra és végeztek ki. A tudományos konferencián több közéleti

személyiség, politikus is felszólalt. **Brenzovics László**, a KMKSZ elnöke, parlamenti képviselő, **Latorcai Csaba**, a Miniszterelnökség kiemelt társadalmi ügyekért felelős helyettes államtitkára, **Bocskor Andrea**, európai parlamenti képviselő, **Répássy Róbert**, a magyar Országgyűlés parlamenti képviselője. A konferencia előadói közül többen is foglalkoztak az elhurcolt kárpátaljai magyarok rehabilitációjának lehetőségeivel.

* A Szolyvai Emlékparkbizottság a történelmi egyházakkal, valamint magyar és német társadalmi szervezetekkel közösen a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások Emlékeve programjaiba illeszkedve november 21-én ökumenikus istentisztelettel egybekötött koszorúzással emlékeztek meg a kárpátaljai magyar és német nemzetiségű férfi lakosság 1944 őszi „malenkij robotra” történt elhurcolásáról.

* Tiszabökényben felszentelték az Árpád-házi Szent Erzsébet és a Mártírok templomát. A **Papp Tihamér** ferences rendi atya által kezdeményezett építkezés 1999–2015 között, szakaszosan valósult meg, főként Magyarország kormányának, a Nemzeti Humán Erőforrás Minisztériumának hathatós támogatása által.

A templom kapujának kitárása előtt **Dupka György**, a Tiszabökényi Római Katolikus Egyháztanács elnöke, a templomépítés fő szorgalma-

zója üdvözölte a jelenlévőket. Az ünnepi misét **Majnek Antal** munkácsi megyéspüspök és **Weinrauch Márió** atya, plébániai kormányzó celebrálta. A püspök átnyújtotta Árpád-házi Szent Erzsébet másodlagos ereklyéjét, elhelyezve az oltáron ismertette annak történetét, kiemelve a rövid életű szent mély szeretetét embertársai iránt. Az oltárképet **Matl Péter** szobrászművész készítette.

* Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karán lebonyolításra került az I. Lehoczky Tivadar Helytörténeti és Néprajzi Konferencia a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kara és a Kárpátaljai Magyar Oktatásért Alapítvány szervezésében.

* A Nemzeti Emlékezet Bizottsága az MTA székházában megendezte a GULÁG-GUPVI témájú nemzetközi konferenciáját. A GULÁG-kutatók egyesületének több tagja előadóként vett részt ezen a rangos nemzetközi konferencián: **Dupka György** (Ungvár), **Bognár Zalán** (Budapest), **Molnár D. Erzsébet** (Beregszász), **Stark Tamás** (Budapest), **Murádin János Kristóf** (Kolozsvár).

* A Kárpátaljai Megyei Választási Bizottság adatai szerint hat part képviselői jutottak be a megyei tanácsba. Mint ismert, az Ukrajnai Magyar De-

mokrata Szövetség (UMDSZ) és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) összefogott. A KMKSZ–Ukrajnai Magyar Párt neve alatt futott közös lista 41 517 szavazatot kapott. A 9,44 százalékos eredmény nyolc mandátumot jelent a 64 fős képviselőtestületben.

* Az október 25-i helyhatósági választások legfontosabb eredménye a Bereg-vidék szempontjából, hogy a két magyar szervezet (KMKSZ, UMDSZ), noha külön mérettette meg magát, együtt többséget alkot a régió „kisparlamentjében”. Az alakuló ülésen **Sin Józsefet**, a KMKSZ jelöltjét, a szervezet járási szervezetének vezetőjét választották a Beregszászi Járási Tanács elnökévé. Az alelnöki tisztséget **Horváth László**, az UMDSZ járási szervezetének elnöke tölti be.

* A beregszászi városi tanács második ülészakán **Darcsi Karolina** vezetésével megalakult az UMDP frakciója. **Olga Bizilja** a Jedinij Centr, **Mikola Jakimec** a Vidrodzsennya frakcióját fogja irányítani. A városi tanács jegyzői tisztségére egyetlen pályázó volt, **Tokár Ljudmila**, akit a képviselőtestület egyöntetűen meg is választott. Az első polgármester-helyettes **Orosz Géza**, az alpolgármester **Mihajlo Ljasko**, a végrehajtó bizottság ügyvezetője pedig **Bendik Veronika** let.

* Ukrán–magyar baráti társaság alakult Kijevben, amely civil szerve-

zetként fog tevékenykedni a kétoldalú kapcsolatok erősítéséért. A tagok egyhangúlag **Dmitrij Tkacsot** Ukrajna egykori magyarországi nagykövetét választották a szervezet elnökévé. Elnökségi tag lett továbbá **Petneházy Gyula**, a Magyarok Kijevi Egyesületének vezetője és **Tóth Mihály**, az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Koreckij Állam- és Jogtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa.

* Tragikus, hirtelenséggel elhunyt **Ortutay Zsuzsa** szobrász és keramikus, a Bereg Alkotó Egyesület egykori elnöke. Halálával egy kiváló művészt, egy remek magyar embert veszítettünk el.

ÚJ KÖNYVEK

MEGJELENT

Zubánics László: *Világok végein. Északkelet-Magyarország a XVI–XVIII. században: politika, gazdaság, kultúra.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 240. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2015.

Lengyel János: *Arc-poeticák. Beszélgetmi jó. Interjúk.* Kárpátaljai

Magyar Könyvek 241. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2015.

Dupka György: *„Ne ítéljetelek ...!” Zsidó népiertás, antiszemita üldözés Kárpátalján a náci és a kommunista eszmék nevében (1938-1991).* Kárpátaljai Magyar Könyvek 238. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2015.

ELŐKÉSZÜLETBEN

Finta Éva: *A kárpátaljai Sáfáry László.* Monográfia.

Hájás Csilla: *A fele sem komoly.* Novellák.

Vádolnak a kárpátaljai túlélők... (Válogatás a „malenkij robotra” elhurcoltak visszaemlékezéseiből Dupka György összeállításában).

Dupka György: *Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján.* Az írástudókat adó táj kultúr-történeti jellegzetességei, kortárs írók, irodalmi életet generáló intézmények adattára.

Összeállította: *Dupka György*

Együttműködő partnerünk a Magyar Művészeti Akadémia:
<http://www.mma.hu/az-akademia>

SZERZŐINK

BARTHA GUSZTÁV – 1963 (Nagybereg)
BORBÉLY SZILÁRD (1963-2014)
BÍRÓ JÓZSEF – 1951 (Budapest)
CSORDÁS LÁSZLÓ – 1988 (Eszeny)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabökény)
GÁL MAGDI – 1949 (Pánd)
KULCSÁR FERENC – 1949 (Dunaszerdahely)
LŐRINCZ P. GABRIELLA – 1982 (Beregszász)
MARCSÁK GERGELY – 1990 (Ungvár)
NAGY ZOLTÁN MIHÁLY – 1949 (Csonkapapi)
NÉMETI ANETT – 1985 (Stolberg)
SHREK TÍMEA – 1989 (Beregszász)
SZÖLLŐSY TIBOR – 1940 (Nyírmada)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári)
VERES ÁGOTA – 1972 (Beregszász)